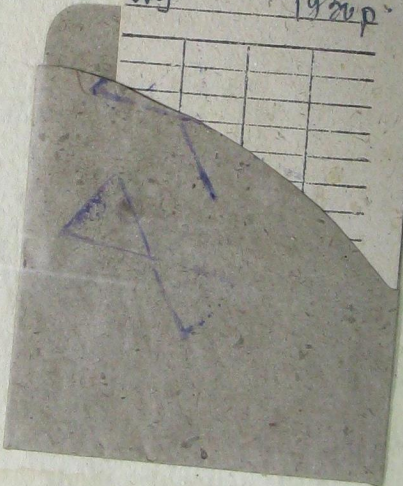

25817
7473922

Червоний шлях

№9, 1930г.

К5817 | Зрводам!
12601 | Марк
WJ | 1930р.

КС817

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

1930

Поезії: В. Сосюра, М. Сайко,
Роберт Бернс.

Проза: П. Лісовий — *Трест*. Я. Качура — *Ольга*. М. Йогансен — *Подорож до Дагестану*. Нарис: Г. Яковенко — *Весна тридцятого року*. Статті: М. О. Скрипник — *Із країни неписької в країну соціялістичну*. П. Керженцев — *Деякі питання літературної політики*. Г. Овчаров — *Огляд творчости Ів. Кириленка*. К. Родіонов — *На третій всеукраїнській художній виставці*. Б. Герасимович — *Астрономія на службі соціалізму*.

№ 9

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Приймається передплату на 1930 рік на великий громадсько-політичний і літературно-науковий місячник

“ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ”

”

РІК ВИДАННЯ ВОСЬМИЙ

Редагують: Н. Калюжний, В. Коряк, І. Кулик, Петро Панч,
С. Пилипенко, акад. П. Тичина.

Журнал виходить за найближч. участю: Р. Азарх, І. Айзенштока, Б. Антоновича Давидовича, акад. Д. Багалія, М. Бажана, О. Білецького, О. Бургарта, Ю. Будяка Д. Бузька, К. Буровія, О. Влизька, С. Вітика, М. Возняка, В. Вражливого, В. Гадаїського М. Гільова, А. Головка, М. Горбаня, Г. Гринька, О. Громова, В. Державіна, В. Десняка І. Діпровського, М. Долента, О. Донченка, О. Досвітнього, О. Дорошківця, М. Драй Хмари, К. Дубняка, Ю. Дубкова, Г. Епіка, І. Єрофєєва, Н. Забіли, Д. Загула, акад. В. Затовського, П. Іванова, М. Ірчана, М. Йогансена, Л. Кагановича, Я. Качури, Б. Коваленка Г. Коляди, П. Козидького, Г. Коцюби, Г. Ковалевка-Коломацького, О. Копиленка, Г. Косивки, С. Кравцова, М. Куліша, О. Лана, Ів. Ле, А. Лейтеса, А. Любченка, Я. Мамонтова, М. Майського, Ю. Меженка, Гр. Майфета, І. Микитенка, В. Мисика, А. Музичка, П. Нечая, Т. Осьмачки, А. Панова, Г. Петровського, В. Підмогильного, Л. Понтея, С. Пилипенка, Є. Плужника, М. Плевако, В. Поліщука, Я. Подфьорова, М. Попова, М. Полоза, А. Річицького, М. Рильського, Н. Романович-Ткаченкової, Я. Савченка, І. Сенченка, М. Семенка, О. Снявського, акад. М. Смирніника, О. Сісаревка, В. Сосюра, Л. Старикевич, М. Степняка, Т. Степового, М. Суляки, Д. Тася, М. Терещенка, І. Ткачука, акад. Тутковського, П. Усенка, П. Филиповича, М. Філянського, О. Фінкеля, А. Хвалі, М. Хвильового, Г. Хоткевича, П. Христюка, І. Цітовича, А. Чайковського, Л. Чернова, В. Чубаря, Ф. Шаковицького, А. Шамрая, І. Шевченка, Г. Шкурупія, А. Шмигельського, Н. Щербини, С. Щупака, акад. В. Юринця, В. Яблуненка, акад. Д. Яворницького, Б. Якубського, Ю. Яновського та ін.

Редакція „Червоного Шляху“ залишає за собою право скорочувати статті й робити зміни редакційного характеру.

Вірші, не прийняті до друку, не зберігається, і з приводу їх редакція не діє. Рукописи мусять бути надруковані на машині і на одній сторінці аркуша.

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ „ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ“ № 10

(жовтень 1930 р.)

КРАСНЕ ПИСЬМЕНСТВО: Ів. Каленніков.— Темп (поезія). Я. Качура.— Ольга (роман; продовження). В. Алешко.— Супруга (поезія). Теодор Орисю.— Штурм хуторів. Любомир Дмитренко.— Гасло (поезія). М. Йогансен.— Подорож до Дагестану (продовження).

Павло Кононенко.— Оборона (вірш). Жозеф Кессель.— Мері з Корка.

НАРИСИ: Ів. Багмут.— В корейському колгоспі.

СТАТТІ: П. Демчук.— Філософська мудрість сучасної буржуазії, А. Музичка.— Творча метода Валеріяна Підмогильного. М. Кодацький.— Нотатки до біографії Блахитного. Євг. Ненадкєвич.— „Камінний Господар“ Лесі Українки в перспективі соціально-стилістичної еволюції Дон Жуана, В. Державін.— Наші переклади з західних класиків та потреби сучасного читача. Г. Н.-Ів.— В. В. Флеровський.— Зарян. Г. Шпіфєрс.— Математика будівництва соціалізму

ХРОНІКА. БІБЛІОГРАФІЯ.

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

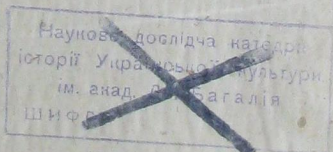
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 9
(88)

3109-1952

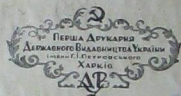
~~148~~

Бібліографічний опис цього
видаючого книжки в "Літописі
Української Книжковості"
періодичній та інформативній
Української Книжкової Палати

ХРЕШЧИНИНОВ

ІЛІТІННІВІТІОПІ-ОБІДІАНОПІ
ІАВІАМЖ ІНІВІАЖАН ОІВІАТІАМІ

ХРЕШЧИНИНОВ

ЗМІСТ

	Стор.
П. Лісовий. Трест	5
В. Сосюра. Поет. Поезія	16
Я. Качура. Ольга. Роман	20
М. Сайко. З циклу „Романтика стилів“. Поезія	36
М. Йогансен. Подорож до Дагестану	38
Роберт Бернс. Пісня. Переклад В. Мисик	54
Г. Яковенко. Весна тридцятого року	56
М. Скрипник. Із країни непівської в країну соціалістичну	70
П. Керженцев. Деякі питання літературної політики	80
Г. Овчаров. Огляди творчості Ів. Кириленка	94
К. Родіонов. На III всеукраїнській художній виставці	110
Б. Герасимович. Астрономія на службі соціалізму	120
Хроніка	123
Бібліографія	131
Лист до редакції	140

П. ЛІСОВИЙ

ТРЕСТ

ПРОЛОГ

Ніч. Кімната. В кімнаті за столом, освітленим лампою, сидить у глибокій задумі автор. Перед ним газета. На газеті дата—31 грудня 1929 року. В газеті звертає увагу замітка такого змісту:

ВИКРИТТЯ КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНОЇ ШПИГУНСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

ДПУ викрило контрреволюційну організацію, що ставила своїм завданням повалення радянської влади. Окремі члени організації, крім того, займались шпигунством, будучи зв'язаними з консульством однієї сусідньої держави. Серед заарештованих є кілька спеціалістів, що систематично інформували колишніх власників заводів та акціонерів про стан націоналізованих підприємств, зривали промфінплани, допускали псування дорогих закордонних машин, організовували шкідництво, за що одержували із за кордону спеціальну винагороду. Всю організацію заарештовано. Проводиться енергійне слідство.

Відкидається на спинку стільця й замислюється. Перед ним починають, як на екрані, проноситись не ясні образи, сцени, краєвиди. Потім екран світлишає.

І на ньому з'являється фасад розкішного палацу з колосальним порталом і гігантськими колонами. Палац ясно освітлений і сяйво електрики відбивається в блискучому асфальтові вулиці. На дворі легенький мороз.

До portalу безперервно під'їжджають розкішні лімузини. Відкриваються дверцята і по сходах до масивних дверей, що їх охороняє шерг поліцаїв, швидко піднімається публіка.

Заля своєю формою і своєю пишнотою похожа на капище бога Мамони - скрізь позолота, хрусталь, оксамит, шовк, мармур. В залі збиралась, так звана, верхня тиша: найбільші капіталісти та банкіри; їхні жінки, коханки та модні кокетки; редактори впливових газет; міністри й депутати. Серед цих випещених чоловічих постатей і серед розкішних жіночих туалетів було й кілька „соціалістів“, що тримались окремою купкою. Публіки все прибуває. Вона наповнила вщерть залу і амфітеатр кімнат. Вільно тільки коло невисокого помосту, похожего на естраду, де стоїть великий стіл і за ним одно лише крісло.

ЕПІЗОД I

На поміст виходить хтось вроді конференсьє, кланяється, б'є три рази в долоні й говорить:

— Панове, увага!

Гомін поволі замирає і публіка починає займати місця. Коли всі розсілись, конференсьє підходить до самого краю естради.

Конференсьє. Панове, зараз перед вами виступить професор Мігель Руфіске, командор португальського ордену Христа, директор інституту біометричної психотерапії, професор гуманітарних наук, член - кореспондент бага-

тьох академій!), — і виголосить промову про сучасне політичне становище! Прошу уваги, панове! — Повертається до дверей, що закриті важкою портьєрою. — Будь ласка, професоре!

Із-за портьєри показується огрядний добродій з великим діамантом на мизинці. Він стає за стіл і обводить всю залу важким поглядом. Розмови затихають, усмішки зникають, обличчя кам'яніють.

Професор. Панове! Ми зібралися тут, щоб провести старий рік і зустріти новий. Минулий рік ознаменувався тим, що людство зараз може святкувати нові перемоги миру й цивілізації. Наука й мистецтво квітнуть. Прогрес і техніка розвиваються. Уряди головних держав переповнені бажанням зберегти мир і усунути примару нової війни коли не назавжди, то, принаймні, в далеке майбутнє. Вони прикладають усіх зусиль для мирного процвітання народів!..

В міру того, як професор говорить свою промову, а присутні в захваті його слухають, а дехто з жалісливих такі зворушені, що навіть нишком сльозу витирають, — на задній стіні, як раз за спиною оратора, пропливають морські ескадри, парадують військо, проходять потворної величини танки й гармати, показуються заводи зброї, амуніції й отруйних газів, — це все має демонструвати „мирну“ політику капіталістичних держав, що про неї з таким захопленням тільки -но говорив професор.

Потім показується робітничка демонстрація. Видно плякати:

— Ми більше не будемо воювати за капіталістів!

— Ми відмовляємось стріляти в своїх братів у праці!

— Хай живе Пролетарська Революція!

— Ми скоро вам скрутимо в'язи, як скрутили руські більшовики цареві та Керенському!

— Хай живе СРСР — соціалістична батьківщина всіх трудящих!

— Прокляття соціал - фашистам - вірним псам Капіталу!

— Прийде час, зрадники, коли ми вас будемо вішати на ліхтарях вулиць!

— Праці й хліба!

— В СРСР пролетаріат буде соціалізм! В капіталістичних країнах 16 мільйонів безробітних!

Професор. Але, панове! Є один фактор, що вселяє в нас тривогу за долю культури! Є причини, що можуть нам стати на перешкоді в цій мирній роботі і кинути нашу цивілізацію у вир кривавої громадянської війни і в пастку анархії! — Тут професор зробив коротку, але красномовну паузу. — Ми розуміємо тут Східну Європу! Так - так, панове! Східна Європа не консолідована. Там не перестає тліти вогонь розрухи. Східна Європа, власне СРСР, — це та болячка, що роз'ятрєє й розкладає нашу цивілізацію!.. Зростає більшовизм темних мас!.. Ми вже не можемо почувати себе спокійними навіть у власному домі!.. — В залі рух. — Ми не можемо спокійно користатись з благ культури, бо сили, ворожі цій культурі, ввесь час не припиняють своєї руйнівної роботи!.. Більшовики продовжують свої безумні експерименти. Довівши свою країну до порогу загибелі, розбещивши народні маси, не знаючи, як з цими масами впоратись, вони шукають нових об'єктів, на які б можна було скерувати ненависть тих мас, бо, в противному разі, вона впаде на їхні голови!

Ми зараз є свідки нових переслідувань церкви й релігії в СРСР, де всяку релігію оголошено фактично поза законом. Далі, ми бачимо другий важливий факт, коли все селянство там суспіль заганяється в комуни.

Комінтерн на московські гроші розкинув скрізь свою агентуру і підкопується під підвалини власності, законності й культури! Зараз починає охоплювати не тільки Європу, а вона вже перекинулася і до Єгипту, Китаю, Персії, Індії, Індонезії тощо. Народи, що самим господом богом і всім розвитком історії призначені для того,

1) Один із персонажів трилогії Жюльє Ромена: „Івле - Труадек“.

щоб ми, європейці, чи скорше біла раса, несли їм цивілізацію й залучали їх до благ культури, народи, що ми їх обдаровуємо тими благами, починають бунтуватися і вимагають якоїсь там самостійності для себе, настоюючи на тому, щоб ми вивели своє військо і наказали нашим ескадрам покинути їхні води! І при цьому вони спираються на, так зване, право на самоозначення націй і вказують народи, де, мовляв, те самоозначення здійснено! В той же час ці народи забувають, що вони ще, як малі діти і не можуть ходити самостійно, без чийсь допомоги!

Чи чуване таке в світі? Чи можемо ми припустити самостійність дикунів? Чи можемо ми припустити, щоб завойовані з такими труднощами для європейської культури краї, знову впали в дикунство, обернулися на пустелі і щоб в них запанувало барбарство? Чи можемо, я питаю?..

В залі стає ще більший рух. Всі присутні, серед яких є люди, що вважають себе навіть за пацифістів, за прихильників культури й цивілізації, люди, що називали себе соціалістами, міністри, депутати, журналісти, банкіри й кокетки, — з виразом жаху й злості на обличчях, в надзвичайному обуренні крикнули:

— Ні, не можемо!... Не припускайте цього!... Ми вам допоможемо!... Ми ваші!... Беріть нас!... Розпоряджайтесь нами!...

— Це нові гуни!...

— Більшовики — руйники культури!...

— Вони облудними словами про рай на землі захоплюють в свої лабета невідомі народні маси!... Кричить якийсь прелат.

— За комуністами йде тільки люмпен-пролетаріат і босяки! — гукає один із „соціалістів“ в кургузому фраківі.

— Вони розкладають опору нації — армію! — кричить старий генерал.

Професор. Від імени цивілізованого світу дозвольте вам, панове, висловити щиру подяку за ту одностайну підтримку наших думок, що ви її тут висловили! Отже, спільними силами на боротьбу, з червоною хворобою! З Суданом, Єгиптом, Персією, Індією, Китаєм (поворот праворуч) ми якось упорасмося самі! Ваше завдання (поворот у бік соціалістів) тримати робітників у послухові, покорі й пошані до цивілізації. Комуністів не повинно бути! Розумієте?

— Розуміємо!... несеться з лав „соціалістів“.

— Вам за це заплащать! Розумієте?

Тут виривається наперед кругла постать соціаліста в кургузому фраківі. На обличчі у нього блазеньська посмішка. Він спиняється на шпиньки, щоб його могла бачити вся зала і, б'ючи себе в груди, патетичним голосом виголошує: — „Ми так, ми так, без платі!... Адже ж це наша спільна справа! Цивілізація нам так само дорога, як і вам, панове!“

Йому плещуть в долоні. Чути окремі вигуки: — „Браво!“

На устах професора пробігає посмішка. Він підносить руку догори і, дивлячись на кургузу постать, голосом, в якому вже чути наказа, говорить:

— Заява одного з лідерів соціалістів про те, що оборона цивілізації і для них є спільною з нами справою, особливо цінна. Я думаю, панове, що на підставі цієї заяви, ми вправі вимагати від панів - соціалістів того, щоб вони подбали за те, аби було поменше робітничих страйків, протестів, демонстрацій тощо!..

Вся зала повертається в бік кургузого. Він швидко піднімає руку й говорить: — „Ми свою обіцянку виконаємо! Але ми вимагаємо, щоб у боротьбі з комуністами ви нам також чинили підтримку!“

Професор. Ми вам віримо! За такої одностайності, яка панує тут, я певний того, що цивілізацію буде врятовано, мир збережено, а червону примару вандалізм буде розчавлено!..

Оратор замовкає. Йому довго плещуть. В залі повіяло духом миру, згоди й задоволення. Обличчя стають веселими й безтурботними. Хтось виголошує:

— Хай живе згода!..

Соціалісти викидають пляката: — „Хай живе класовий мир!“ — Киргузій цілується з генералом.

Починає грати музика. Вся зала підводиться і скоро окремі пари починають танцювати, аж поки всі не закрутяться в шаленому танку.

В цей момент на стіні з'являється тінь робітника з піднятою рукою. Музика раптово вщухає. Всі застигають на одному місці і з виразом жаху на обличчях дивляться на стіну.

Тінь зникає. На стіні ж лишається напис: — „Скоро ми вам скрутимо в'язи!“..

ЕПІЗОД 2

Відкривається вигляд на велике місто. Видно довгі перспективи вулиць з багатоповерховими будинками. Пізня ніч. Над містом темне зоряне небо.

Потім з цієї маси будинків виринає один хмарочос. На ньому великими електричними літерами горить одне лише слово Трест.

Стіни будинку ніби розсуваються і видно круглу залу. Вона вся оббита чорним оксамитом, який надає їй вигляду важкої урочистості. Згори летить рівне розсіяне електричне світло. В залі не видно ні меблі, ні будь яких оздоб, крім великого круглого стола. За столом сидить кілька чоловіка. Всі голови звернуті на глибокий фотель, де сидить господар будинку. Він не має свого індивідуального ім'я. Це сам Трест. Всі присутні звуть його П а н о м.

Трест говорить тихо, одноманітно й гугняво.

Трест. Я вас скликав сьогодні, панове, для того, щоб на дозвіллі поговорити про наші справи. Рік скінчився й починається новий. Ми повинні зробити підсумки й накреслити плани на майбутнє. Поки наші політики, наші письменники, наші поети, наші журналісти, наша церква, наші міністри й депутати виголошуватимуть промови, писатимуть і оспівуватимуть цивілізацію, ми повинні виробити на наступний рік реальний план дій. Наша розмова буде короткою й діловою. Директор Китаю?

З крісла підводиться постать.

— Я тут, Пане!

— Як там у вас справи?

— Поки що нічого, Пане! Нам пощастило купити не тільки Чай - Кан - Ши, а й увесь Гоміндан. Потім, як вам відомо, в минулому році ми провели блискучу кампанію захоплення Східно - Китайської залізниці. Китайські комуністи оголошені поза законом. Ми гадаєм далі...

Трест перебиває його нетерплячим рухом руки.

— Ви забули про Червону армію!..

Директор Китаю ніяковіє й мовчки схилив голову.

Трест. — Ваші китайські генерали боягузи й нікчемні вояки. Досить було одного вдару з боку червоних, щоб вони показали п'яті і капітулювали. Де причина?

— Народ, Пане!

— Що народ?

— Китайський народ не хоче воювати проти червоних!

— Ви хочете сказати, що китайці за червоних?

— Так, пане!

Трест не може вже себе стримати й починає сердитись.

Трест. Сто чортів!.. Наказ: китайським генералам вжити всіх заходів до винищення комуністів, виврати цю заразу з корінням. Не давати грошей, поки не буде задовільних наслідків!.. Пригрозити!.. Посилити наші ескадри в китайських водах!.. Дати зрозуміти, що на випадок чого, ми змемо їх протягом 24 годин і поставимо інших!.. Підкупити міністрів!.. Дати децицію другим генералам, а головне, обіцяйте, обіцяйте, обіцяйте! У наших інтересах підтримувати генеральські чвари!

- Для цього потрібно багато грошей, Пане!
— Гроші будуть!
— Ще дозволю собі доповісти, що в районі наших концесій панує страшний голод, що несе смерть мільйонам населення. Я, звичайно, це говорю не в захист китайців, але від цього дуже страждають наші інтереси!
— Дурниці! Хай мруть! За життя цих вонючих щурів нам нічого турбуватись. Зрозуміли?
— Зрозумів, Пане!

Підводиться директор Індії.

Трест. Як там у вас?

- Бунтують!.. Страйкують!.. Самоозначення вимагають!
— Хто бунтує? Робітники чи буржуа?
— Звичайно, що робітники!
— А ви підкупили буржуазних ватажків?
— Так, Пане.
— Бунтарів і робітничих проводирів заарештувати. Послати на всякий випадок кілька ескадріль аеропланів і коли трапляться заколоти, то бомбувати міста й села. Ніякого панькання й хитання! Повідомте про це наше розпорядження англійського прем'єра Мекдоналда і настоюйте на точному виконанні нашої інструкції!..
— А коли хтось почне протестувати в парламенті?
— Подаруйте щось лідерам і пообіцяйте їм хороші посади на наших підприємствах. Повірте мені, робітничі депутати англійського парламенту нам не страшні. Більше, — з їхньою допомогою нам зручніше боротись проти комуністів та робітників!
— Слухаю, Пане!

Тоді підводиться директор у справах Європи. Обличчя у нього стурбоване. Тиша.

Трест. Я вами незадоволений, пане!

- Я вас розумію, пане!
— Чому не виконано наших інструкцій? Чому росте комуністичний рух? Що робиться для того, щоб цього не було? Для чого тоді, чорт його бери, ми тримаємо всі ці парламенти, міністрів, депутатів? Нам потрібна робота, а не балачки! Все це нам коштує колосальних грошей, а де робота, я вас питаю? Я вас слухаю!
— Все робиться так, як ви наказували, Пане!
— Ну?
— І ніякого успіху, Пане!

Трест робить різкий рух на своєму кріслі.

Трест. Напішіть міністрам там і президентам, щоб всіх комуністів посадили до в'язниць!

- Це робиться, Пане! Але в'язниці вже не вміщують всіх заарештованих, а комунізм шириться!
— Тоді стріляйте їх, чорт забирай! Бийте, провокуйте!
— І це робиться, Пане!
— Накажіть скасувати конституції! Оголошіть комуністів поза законом! Домагайтесь заборони компартій!.. Розвиньте відповідну кампанію в пресі!.. Коли хто не буде виконувати наших директив, не давайте грошей, вимагайте борги!
— Слухаю, Пане!
— Он Пілсудський, наприклад, прекрасно поки що обіходиться з комуністами. До речі, передайте Шоберові, Отто Бауеру і взагалі всім австро - марксистам нашу щиру подяку за те, що вони провели у себе блискучо фашистський переворот! Вони чудово виконали наше завдання!

Директор Європи низько вклоняється й говорить:

— Беру на себе сміливість доповісти, що за останній час Цергібель, Зеверінг і інші німецькі соціал - демократи...

— Знаю, знаю!.. Але слабо!.. Слабо, пане!.. Їм не вистачає ще потрібної рішучості!.. Їм треба ще повчитись!..

— Що у Франції ми маємо великі досягнення. Там все більше чути голосів за те, щоб розірвати дипломатичні зносини з Радами. Французькі соціалісти на чолі з Леоном Блюмом чинять нашій акції досить велику підтримку!..

— А тим часом, комуністичний рух у Франції шириться! Ні, я незадоволений з вашої роботи у Франції!..

— Що в Англії робітничая партія на чолі з паном Мекдоналдом!..

— Так, робітничая партія поки що нас задовольняє, але не зовсім. Дайте її лідерам додаткові інструкції!..

При цих словах Трест повертається до решти своїх директорів.

Трест. Ну, про інші країни ми зараз не будемо говорити. Про Австралію поки нема чого сказати. Що ж до Америки, то там наші справи ідуть прекрасно!..

Трест трохи підводиться на своєму кріслі. Його голос стає різким, холодним. Він уважно всіх обводить своїми очима.

Трест. Який основний принцип нашої політики, панове? Кров і залізо. Залізо і кров! От наше гасло! Повідомте про це всі підлеглі нам уряди! Чи збирається Трест переглядати цей основний свій принцип? Ні, не збирається! Ми не допустимо найменшого порушення наших інтересів!..

Тут його погляд падає ще на одного директора, що мав заклопотаний і стурбований вигляд. В очах Треста спалахують вогники. Швидко й різко він запитав:

— Як там у вас, у Большевістії?

— Безнадійно, Пане!

— Як більшовики?

— Міцні, як ніколи!

— Промисловість?

— Зростає, Пане! Як вам відомо, більшовики зараз широко проводять індустріалізацію країни. Вони будують — Ростовський селямшбуд, Сталінградський і тракторбуд, Нижегородський автозавод, Челяббуд, Магнетобуд, Харківський тракторобуд, нарешті, Дніпрелстан і навколо нього велетенський промисловий комбінат!..

В міру того, як директор це говорить, обличчя Треста темніє й набирає страшного гніву.

Трест. А що робили ви, щоб роблять наші агенти, щоб зірвати це будівництво?

— Ми зробили дуже багато, щоб загальмувати розвиток радянської промисловости. На жаль, більшовики вийшли дужчими за нас!..

В залі на кілька хвилин запановує мовчання. Потім Трест питає:

— А як сільське господарство?.. А що селяни, селяни? — вже кричить він.

— Як відомо, більшовики ухвалили генеральний план перебудови всього народного господарства на основі, так званої, п'ятирічки. За цим планом передбачається все сільське господарство колективізувати!

— Що - о?

— Все сільське господарство колективізувати!

— Сподіваюсь, що цей утопічний план провалився, і селяни збунтувалися!

— Я мушу вам сказати, Пане, прикру правду. Селяни дуже охоче сприймають ідею колективізації і рух цей дедалі, то стає масовішим!

— Під багатими комуністів!
— Беру на себе сміливість заявити, що ні. Своєю політикою більшовики досягли того, що більшість селян зараз цілком свідомо стає на цей шлях. За винятком...
— За винятком кого?
— За винятком глитаїв.
— Слава богу!... Ну і що ж?.. Вони вчинили опір?.. Зняли повстання?
— Боюсь, що я вам подам невтішні відомості. Глитаїв зараз ліквідують. За більшовицькою термінологією, їх ліквідують, як класу. Другими словами, ми позбавляємось своєї останньої опори на селі.

Серед присутніх рух.

— Я все зробив, щоб утруднити й ускладнити розглитаювання. Але тут я заявляю, що справа з глитаями безнадійна. Комунізм скоро святкуватиме величезну перемогу на селі. Наслідки її зараз навіть тяжко охопити. Моя особиста думка — для нас це буде катастрофа!..

Трест б'є рукою об стіл. У нього на мить з'являється вираз розгубленості, але він зараз же опановує себе.

— Сто чортів!.. Що ж ви робите для того, щоб організувати опір всьому цьому? Що ви пропонуєте?

— Я випробував усе. Наприклад, на Радянській Україні я організував СВУ. Там же я створив автокефальну церкву, що довгий час була за нашу цитадель. Я організував шкідництво, при чому наші агенти сиділи в чільних господарських радянських органах. Я організував банди, шпигунство та вбивства окремих радянських робітників. Я розповсюджую провокаційні чутки, лякаю селян наступною війною. Але все це не досягає мети. На кожен мій удар більшовики відповідають контр - ударом. Після кожного викриття моєї діяльності навколо компартії щільніше гуртуються робітничі й селянські маси!..

— Що ж ви, всетаки, пропонуєте?

— Інтервенцію!..

Трест швидко схоплюється з свого місця.

— Правильно!.. Інтервенція!.. Тільки інтервенція, сто чортів!.. І чим скоріше, тим краще!.. Треба, нарешті, знищити це кубло зарази... Негайно розпочати підготовку!.. Перше — це підняти проти більшовиків церкву, для чого повести відповідні переговори з найсвятішим папою!.. Друге, мобілізувати всю нашу пресу, особливо соціаль - демократичну, вона найкраще поведе кампанію проти Рад!.. Всі видатки, звичайно, Трест бере на себе!.. Почати збирати недобитків революції і формувати з них банди та шпигунів. Підготовка до інтервенції повинна увійти у вирішальну фазу. Доручаю вам конфіденційно повідомити про це всі підлеглі нам уряди!..

— В боротьбі проти більшовиків усі засоби добрі! Мета виправдує засоби!.. Наша мета повалити більшовизм!.. Тут іде мова про остаточну боротьбу!.. Або Я, або вони! Ось чому шукайте там боягузів, що готові зрадити!.. Шукайте там наших друзів, організовуйте в широкому масштабі шкідництво, висаджуйте більшовиків з середини!.. Крім того, по всіх країнах, нам підлеглих, треба посилити терор проти комуністів!.. Оголосити їх поза законом!.. Заборонити компартії!.. Закрити їхні газети!.. Залізом і кров'ю придушувати всяку спробу революції, кожную спробу виступу, кожную спробу до демонстрації!.. Вождів запакувати до в'язниць, не гребуючи при нагоді розстрілами і тасмними убивствами!.. Ніяких вагань з нашого боку не повинно бути. Справа йде про життя й про смерть нашу!..

Трест застигає у воєнничій позі. Задя починає повільно зникати. Останньою зникає постать Треста. Темрява.

ЕПІЗОД 3

Темрява поволі розсвітається. Раптом бризкає електрика і перед очима з'являється зала, повна робітників. На стінах портрети вождів, гасла, що характеризують соціалістичне будівництво. Іде зібрання.

Доповідач стоїть біля вєлетенської мапи СРСР і, показуючи на окремі пункти, говорить:

— Товариші! Ви ознайомились зараз із основними рисами та показниками нашої п'ятирічки. Той розмах, що ми його беремо в нашому будівництві, нечуваний в світі. Історія, взагалі, не знає такого розмаху. Але життя йде таким бурхливим темпом, що випереджає всі наші пляни. Коли ми починали здійснювати нашу п'ятирічку, то за основу взяли, так званий, мінімальний варіант. Минув рік і ми побачили, що треба брати варіант максимальний. Але не можна ручатися й за те, що й цей варіант вийде замалим для наших темпів розвитку.

— Ми вступили в добу Великих Робіт. Зараз ми змагаємось з капіталізмом. Гаслом цього змагання є: — „Хто кого?“ — Ми перні, що ми наздоженемо й випередимо капіталістичні країни. І тоді проб'є остання година для капіталізму. Хвиля всесвітньої пролетарської революції наближається. Наш приклад є найкраща пропаганда ідей комуністичної революції у всьому світі. І чим ми енергійніше будуватимемо у себе соціалізм, тим скоріше ми повалимо капіталізм!..

ЕПІЗОД 4

Знову видно мапу СРСР, тільки тепер вона ніби прослана на землі. Чиясь рука обводить кордони, на кордонах з'являються червоноармійці, що вдивляються в потойбік.

Від Крижаного океану і аж до Персії, від Збруча і аж до Тихого океану простяглась країна Рад і її рівнина перерізана горами, річками, присипана снігами. По ній рідко розкидані міста, села, що загубились в степах, болотах, лісах. Всі ці краєвиди швидко проносяться перед очима.

Через всю мапу рука пише:

— Дванадцять років тому всією цією країною правив цар. По немірних шляхах її гуляли трійки з дівінками, йшли етапи засланиців, в царських катівнях мердували нарід, свистіли урядницькі та козацькі нагаї.

— Заводи й фабрики випивали кров і піт у робітників.

— По темних хатах стогнали селяни. А поруч жив і бенкетував пан. В той час, як селяни шпортали на своїх голодних ланах, пан володів величезними обшарами землі.

— Все було придавлено й пригнічено. Країна була закута в кайдани неволі. Гніт скував уста цілим народам.

З'являється убоге село. Похилі хатки, обідрані стріхи, голодна худоба, виснажені люди. На вулиці з'являються піп, урядник, старшина, глитаї, сільський крамар. Оддалеки видно панський палац.

— Минуло дванадцять років революції!..— пише рука.— І ось тепер!..

Піп, урядник, глитаї, крамар, старшина зникають. Натомість показується сільбуд, що тепер міститься в колишньому палаці. В сільбуді відбуваються збори. Повно людей. На трибуні оратор.

— Товариші селяни! Дванадцять років тому ми прогнали панів, що п'явками сиділи на нашій ший і висмоктували з нас кров. Через революцію ми завоювали собі землю. Ми тепер можемо на цій землі вільно працювати, нікому не кланяючись. Ми завзяли, за проводом комуністичної партії і радянської влади, через руїну, війну, злобу й опір капіталістів творимо новий, невідомий світові лад. Ми почали, ми перші на цьому шляху! Та за нами підуть і вже йдуть робітники й селяни інших країн!

Але, здобувши волю, прогнавши панів, ми все ще залишались рабами землі! Вона, земля, тримає нас міцно у своєму рабстві. Замість працювати гуртом, артільно,

колективом, ми шпортаємось кожен собі на невеличких шматочках, і земля нам родить скупю, і наші села через два роки в третій відвідує недорід!

Ми повинні визволитись із під цього рабства! Визволення прийде тоді, коли ми об'єднаємось у великі колективи. Радянська влада в цьому нам допоможе. Тоді прийде на ваші лани машина. Вона перереже ваші межі. Електрика освітить ваші хати. Трактор оратиме ваші землі. Тоді зміниться все життя. Тоді праця на землі стане легка й радісна. Тоді прийде вік Комуни!..

ЕПІЗОД 5

Картина міняється. Видно ганок. На ганкові сидить кілька селян. Незаможник в чомусь гаряче переконує їх. Підходить глитай і говорить насмішкливо: — „Здорові, товариші!“ — Киває в бік сельбуду: — „Що, про комуни, мабуть, говорять?“

Один із селян зиркає на бідняка і відповідає похмуро й неохоче: — „Та говорять!“ — Глитай посміхається в бороду.

Г л и т а й. Ти чого такий сердитий, Свириде?.. До сільради, тебе, либонь, сьогодні прикликали?

— Та прикликали... Казали, що сільгосподаток треба доплатити!

— А про комуни нічого не говорили?

— Ні, не говорили!

Незаможник підводить голову і пильно дивиться на глитая. Потім з притиском запитує:

— А вас теж, либонь, сьогодні викликали?

Глитай з невинним виглядом, трохи жартома відповідає:

— Та прислали бомажку. Кажуть, плати п'ятсот експертного чи на трактор! А де я їх візьму? — Розводить руками. — Такої суми у мене зроду не було! Продавайте, кажу, коли хочете, з торгів усе!.. — Павза. — Глитая якого знайшли!.. Н е з а м о ж н и к. І продамо!

Глитай кидає нї нього швидкий погляд; в очах йому спалахують вогники. Але говорить він, більше звертаючись до всіх.

Г л и т а й. Ні, хай платять ті, хто за опору радянської влади вважаються. А як нам ніякої користи немає, то й платити нема чого. А то комнезам опора, а ми плати! Підождемо! Бо хто - зна, що воно буде!

Павза. Потім глитай небдайливо кидає:

— Чули?.. Всіх, либонь, до комуни будуть писати?

— Но - о - о!.. — вививається у декого недовіжливо.

— Єй - бо!.. Вірний чоловік казав. Більшовики надумали новий перепис робити. Будуть ходити по хатах і питатимуть: — „У комунисти хочеш?“ — „Ні!“ — „У колектив хочеш?“ — „Ні!“ — „У комнезам хочеш?“ — „Ні!“ — „Ну, так одправляйся на Соколин острів! На Сибір! Не хочеш до комуни, відправляйся туди!.. Марш!“

— Неправда це! — говорить незаможник. — Може й будуть кого відправляти на Соколин острів, тільки не нас!..

— Неправда? — перекирвує його глитай. — Багато ти знаєш! Якже неправда, коли мені самому показували газету, де це було написано. А хіба зараз не пишуть, не кричать, не кажуть, щоб всі писались у комуни та колективи? Не кажуть? Тільки й слава, що про це! А ти, неправда!

Решта зиркає то на незаможника, то на глитая. Потім один, плутаючись, по-вільно говорить:

— Та то воно так!.. про колективи тепер, справді, багато говорять!.. Тільки ж і те, що як же воно, коли я не хочу!.. В програмі ж не сказано, щоб силою до комуни!..

Н е з а м о ж н и к. — Ніхто вас силою, дядьку, туди й не тягтиме!

Г л и т а й (сміється).— А хто тобі каже, що силою?.. Силою й не будуть. Тебе питають:— „Хочеш?“ — „Ні!“ — „Ну й переселяйся на Соколин - острів, а земля твоя і все господарство переходить до колективу.

Павза. Потім той же селянин, що говорив „в програмі ж не сказано“,—

— Та воно, кажуть, що і в комуні не погано живеться. Он дехто з наших торік до СОЗ'у записався, так не погано вийшло?

Г л и т а й. У комуністів до нас, селян, недоверіє! Коли ми не в комуні, то тут, брат, мужик ще колеться. А коли ти в комуні, то ти тоді у них як на долоні, а все на учоті. Тоді і хліб, і худоба, і все вже не твоє, а комуніське. Нічого не сховаєш. Ні випити, ні закусити вже не можна буде. Це комуністи нове рабство для селян запроваджують. І будеш ти, вроді, у них як у наймах жити. Коли захочуть, тоді й заберуть увесь продукт, а вас на пайок посадять. Якби не це, то я перший би до комуні записався!..

ЕПІЗОД 6

Видно сільську вулицю. На вулиці стоїть гурт жінок; серед них баба Параска Солов'їха з бабою Палажкою Гришихою.

Баба Параска (сумно похитує головою) — Ой, люди добрі! Що на світ божому робиться! Хоч зараз спродуйся, пакуйся і тікай світ за очі або на Соколин ний острів! Це ж нас усіх до комуні писатимуть, в антихристову віру, навертатимуть!

Баба Палажка. Егеж! А чи чули ви новину: в лікарні якась потвора народилася! Три руки, три ноги, на кожній по шість пальців, отакенні роги, а хвіст, як віжки біля громадського колодязя, а на грудях — чорна кайнова печать!..

Баба Параска. Та це ж і є антихрист!.. Кончина світу наближається... Оце ж він поклеймить усіх людей у комуніську партію — і тоді страшний суд!

Баба Палажка. Я сама була у колгоспі в Грушках, так на власні очі бачила, як члени колективу сидять в хаті голі, обкрившись газетами!..

Баба Параска. А в мене ще недавнечко трапезувала одна черничка, так вона мені розповідала, що в тих комунах робиться!

Всі. А що, що? Що саме?..

Баба Параска (нахиляється, пошепки). А те, що зводять там чоловіків і жінок до купи. І живуть вони в одному бараци, сплять на одному довгому ліжкові покотом і вкриваються однією ковдрою, а дия́ть з одного корита. Жінок від чоловіків відбирають і стають вони сби́ці!..

Одна з молодниць (залакано христиться). Ой, господи, спаси і помилуй нас грішних!

Друга молодиця. Так он чого мій Степан все товче про ту кому́ну! Ну, гаразд, я йому покажу!.. Більше він мені не буде варзяти. А го прийде, та й починає товкти, пишмось та й пишмось у колектив!..

Третя молодиця. А не діждуть вони, щоб ми пішли до тієї проклятої комуні!..

Баба Палажка. І не йдіть, жіночки, і не йдіть! Боже вас борони! І чоловіків своїх від цього відмовляйте, бо будете там як у рабстві. І вас там примусять по черзі спати з кожним чоловіком!

Баба Параска. І не буде вже більше нічого вашого. Все комунія забере! Голос. І дітей?

Баба Параска. І дітей, голубонько! Ні одежа, ні гроші, ні чоловіки, ні діти — все те не ваше буде, а все комуніське!..

Баба Палажка. А чули, що комуністи будуть дівчат до Китаю продавати? Голоси. Як так продавати?

Баба Палажка. А так. Китай хотів на більшовиків іти війною. Більшовики давай торгуватись. Китай каже:— „Як дасте мені мільйон дівчат, не буду воювати!

Голоси. І продали?

Баба Палажка. Продали. Яка дівчина важитиме більше, як чотири пуди, так її й посилатимуть до Китаю. Оце завтра і в нас почнуть!..

Із-за рогу показується постать незаможника. Баби озираються і швидко розходяться.

ЕПІЗОД 7

Знову видно збори селян. На трибуні бідняк.

Бідняк. Товариші! Глитай наш ворог. Він зриває наше соціалістичне будівництво. Він агітує середняка, щоб той не йшов до колективу. На цю агітацію ми повинні відповісти суцільною колективізацією нашого села!.. А глитайв геть!.. Розглитайти їх! Щоб і коріння їхнього не було! Рішуче вийняти цю болячку з нашого тіла. Ми, біднота, протягаємо середнякам руку й говоримо: — „Ходімо разом з нами до кращого життя! У нас один шлях, одна мета з робітниками, з радянською владою, з комуністичною партією. Я пропоную голосувати резолюцію за суцільну колективізацію!

Голова зборів. Товариші, хто ще хоче висловитись? Нема?

Голос з місця. Прочитайте ще раз резолюцію!

Голова зборів. Добре! — Читає: — „Ми, громадяни села Топелів сьогодні переходимо всім селом на колгосп. Шлемо палке привітання комуністичній партії і підтверджуємо правильність усіх заходів щодо реконструкції господарства, індустріалізації країни в момент розгортання соціалістичного будівництва, проведення масової колективізації по всій окрузі.

„Клясовий ворог — глитай чинить шалений опір заходам партії й радянської влади. Мизавляємо, що проти глитайської агітації всі щільніше згуртуємось навколо комуністичної партії й радвлди й допоможемо партії зліквідувати глитайство, як клясу. Із сьогоднішнього дня рвемо всякий зв'язок з релігійними забобонами і обіцяємо під проводом комуністичної партії будувати своє господарство на соціалістичних підвалинах, а церкву використати для культурних потреб для піднесення культурного рівня. Хай живе Ленінська Комуністична партія і Ленінський ЦК! Хай живе й міцніє спілка робітників міста й трудового селянства! (Бучні оплески).

Голова зборів. Товариші, всі чули резолюцію? Ставлю резолюцію на голосування. Хто за те, щоб всім селом перейти до колективу? — Видно, як поволі всі підносять руку догори. — Товариші, резолюцію прийнято одногласно!

У відповідь несуться вигуки:

- Хай живе комуна!
- Хай живе компартія!
- Хай живе радянська влада!
- Хай живе Револуція!

В. СОСЮРА

ПОЕТ

Присвячується Гірчакові Є.

I

Був колись інсургентом і бардом,
Потім став він співати її
Й над зеленим сукном біліярду
Димні ночі проводить свої.

Ночі ті, коли серце клекоче
За бездомних і за жебраків,
Він, вином заливаючи очі,
Тимчасових коханок любив.

Він любив до ридань, до утоми,
Забуваючи справи й сім'ю,
А коли повертався додому,
Бив дружину біляву свою.

Діти плакали.. Хто його знає,
Що зробився такий він і чом...
І дзвеніли ранкові трамваї
За холодним і синім вікном.

Деся кричали гудки... Від отрути
З головою, неначе чавун,
Він на ліжку лягав не роззутий,
Під ридання гітарових струн.

Довго грав він і плакав.. Романси
З горла п'яного хрипко лились,
Що живе він, неначе у трансі,
Що не буде уже, як колись.

Про любов, що пішла за водою,
Про загублений щастя Едем,
Що дитиною більше малою
Він не гратиметься над Дінцем.

Що поет він останній і первий,
Що все слабшає крил його мах...
І лились без кінця, без перерви
П'яні сльози по схудлих щоках.

Снились пліч йому теплі овали,
Зору дальнього зраджений дим...
А навколо життя пролітало'
Не рахуючись більше із ним.

Поруч нього дружина лежала,
Сонний він був хороший, не злим...
І, підвівшись, вона цілувала
На щоках його тіні од вій.

Притулитись би так, заціміти,
Щоб лилося до серця тепло.
Спав поет. І так страшно дивитись
На лице його жовте було.

Що він хоче? Чого йому мало?
Розказати, пожалітись!? Кому?
Наче серце П відчувало,
Що не довго так жити йому.

„Я прощаю тобі, чорнобровий,
Доля в нас до могили одна“.
І покірно, і навіть з любов'ю
Біль од нього приймала вона.

II

Однієї жагучої ночі,
Коли зорі липневі цвіли,
Коли рухи повільні дівочі,
Повні млости й бажання були.

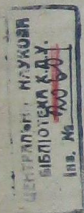
Коли тіні таємно глибокі
Од дерев простягались до ніг,
І солодким хвилюючим током
Кров буяла в серцях молодих,

Коли думать не хочеш про Лету,
Все прекрасне, у всьому везе,
Познайомили хлопці поета
З робітницею із ХПЗ.

Він сказав, що колись був робочим,
Що багато в них рідних є тем.
Під червоною хусточкою очі
Засіяли привітним огнем.

Простягла, наче брату, долоні:
„Я багато вже чула про Вас“.
І всміхнулися губи червоні,
Ніжні губи, без штучних прикрас.

Подивилась так близько в обличчя,
Од очей тих спинився, мов час...

„Знаю я, ви поет робітничий,
Та давно одірвались від нас.

Вам не зручно!? Ховаєте очі,
Що колись часто снилися мені!?.
Не для того ж були ви робочим,
Щоб тепер потопать у багні!

Хто співав: „Революціє, мати“ —
І про „Неньку“ співає в цей час!?.
Я давно це хотіла сказати
І, нарешті, побачила вас.

Ваші вірші, ранішні, хороші,
Нас хвилюють, за серце беруть.
Так невже ж зіпсували вас гроші.
І жінки перетнули вам путь.

Що не те ви співаєте, друже,
Чим живуть наші сонячні дні.
Ви для нас не чужий, не байдужий,
Вас нам жалко... Повірте мені!

Не відходьте, мій любий поете,
Ми зустрілися не для образ!
Ви од мене тепер не втечете,
Не на те познайомили нас.

Він дивився на ню, як безумний,
Серце билось, палало лице...
Ах, покинути парк би цей шумний
І ніколи не думать про це!

Полетіть би кудись, як лелека,
Щоб не бачить очей цих огні,
Тільки б слухать, як зорі далекі,
Деся пливуть у страшний вишині.

Він пішов би від дівчини радо,
Щоб забути і сором, і жах.
Та була невідома влада
В цих звичайних її словах.

В них була і сувора сила
Й тиха ласка, жадана до сліз,
Наче це не вона говорила,
А всі ті, з ким він змалку зріс.

Як прощалися, тихі очі,
Наче звали до дальніх мет.
Тої ночі, липневої ночі
Йшов додому не п'яний поет.

Вдома очі не плакали карі,
Не кричав, не гримів він кругом

І міщанських пісень на гітарі
Не співав, як завжди, перед сном.

III

А на ранок сказав він дружині:
Хочу бути я іншим, і от,
Щоб не плакали очі ці сині,
Я поїду робить на завод.

Ти чекай і не думай нічого.
Як колись з фронтового вогню,
Я вернувся з вогню заводського
У червону столицю мою.

В даліні димарів силуети,
Там Лисиче і потяг, і дим...
Знову верби шумлять над поетом,
І сіяє Дінець перед ним.

Він стоїть, і в уяві безсонно
Підіймаються грізні ті дні.
Тут зима пролітала червона
В безнастаннім гарматнім огні.

Тут стояли колись ешелони,
І повстанці в лахматих шапках
На невидані зоряні гони
Пробивали багнетами шлях.

З ними йшов він у гуркоті сталі
На далекі розривів мечі...
Тут колись офіцерів не мало
Розстріляли вони уночі.

Все пройшло. Одлетіли ті гули,
І на всьому нового печать.
Тільки верби одні про минуле
Над Дінцем по старому шумлять.

Грудень, 1929 р.

ЯКІВ КАЧУРА

ОЛЬГА

(РОМАН)

ТАК СПЛИВАЄ ЧАС

Привіт вам, Ольго!

Пишу по довгій перерві. Та не поспішайте з присудом. Збагніть причину, що примусила мовчати і поласкавішайте. Задумав повість. Актуальна тема. Півроку виношував сюжет. Тепер лишилася дрібниця — написати твір. Ви певно догадалися? До вашого прекрасного життя я домішаю пляшку канцелярського чорнила... Може я забув деталі. Може дещо буде не доречі й через те... Ви перший критик мій, якому дозволяю перейти через поріг моєї творчої, письменницької кухні. Всі ваші додатки, зауваження... Пробачте, хтось до мене? — Так і є. Розгонила хода стихії — новеліста Гавриша. Моліться за мене, Ольго! Цей не випустить, аж поки не програю півсотні шашкових партій... Продовжую по трьохгодинній грі. Хвала творцеві — витримав. Гавриш обмежився шістьма десятками блискучих перемог і двадцятьма моїми цигарками. (Цікава індивідуальна риса: на посаді, межи товариством, скрізь, він — принципово — не вживає своїх цигарок. Критика, цілком приєднуюся, справедливо б'є його, якнайлютіше). Моя Віра, жаж, не любить шашок: Вони раз - у - раз призводять нас до зайвих суперечок. Як свого ворога, я сам їх не люблю, але... горбатого могила виправить. Даруйте своєму Соколові, що колись мав гострий зір, а тепер перевівся на балакучого повістяра.

Повість надсилаю вам на розгляд...

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Ворота в Коваля Андрія щедро одчинені, нароствір. На подвір'ї вогнище, обкладене говдастими баняками — куриттю. Лиснучий жир переливається й дві бабки куховарки ополониками шумовиння з баняків збирають.

— Бо така okazія раз на віку!

— Бо раз дитина родиться.

А в Коваля Андрія дочка — одиначка народилася. Тому й христини такі гоїні. Сам коваль бігав залисиний усього доглядав.

— А ви, бабня, мені вважайте! Щоб не кліпав я перед кумами. Щоб усього було досталь. Батьошка щоб рачки лізли з хати. Нехай знає рід увесь, що в Коваля Андрія народилася наступниця, сто крот.

Бабня ввихалася — Андрієві годила. Сестри жінчині вже п'яту ніч дарунків випікали. Наймит Мудраків ще з вечора до міста по горілку та дорогі вина покотив. Бо гості в Коваля не прості. Куми з панста походять: і батьошка і вчитель... А Семен Мудрак свій банок має в волості.

— Коваль Андрій бував межи людьми і знає, кому яка честь, сто крот! На вулиці, коло воріт, сходилися сусіди — зазирали на подвір'я.

— З родом хоче порівнятися...

— А хоч на крижмо скинутьсь йому ті багатирі?

— Може за горілку та вино повернуть. — Теребили зуби. З родом у Андрія складна справа. О, він, часом, як згадає...

Багатирка Хима довго забивала баки парубкам, крутила ними. Не хазяйський син не смів ступити на поріг — старий Майдан не любив того.

— „А ти батьків сину кішці зав'язав хвоста, що вже прийшов до дівки?“

І Хима випускала парубка на двір: „Йди, мій соколе“, — сміялася. Ніхто не смів Химі перечити. Бо Майдан — сила. На його плянтаціях щороку заробляла половина Ковалівки. А восени його валки з буряками були такі ждовгі, як і в пана графа - Давидовського. На передній хурі їхав сам Майдан. І коли хурщики виймали їсти свіжу булку з ковбасою — Майдан мав для того чорний хліб і дрібку цукру. З цукром він з'їдав свій, чималий окраєць. Запивав водою і... ніхто не чув, щоб він хоч раз коли поскаржився на щось. Острішкуваті брови ні до кого не розгладжувалися. Усіх своїх старших доньок Майдан віддав за „порядних“ хазяїв, сільських багатирів — але зятям не дав нічого. Вони так само, як і він, мусіли їздити на хурах, на чолі численних Майданових валек, їсти чорний хліб з дрібкою цукру й тільки колись — нескількох спритніший міг закрастися, купити бублика і нишком, їдучи за хурою, ковтнути.

Хима наймолодша Майданова донька.

Серед того „гамузу“ (так звав Майдан усіх, що залицялися до Хими) Андрій Коваль займав визначне місце. Поштові чиновники, телеграфісти, та й приїжджі свататі... Ніхто не міг так заспівати, як Андрій. Ніхто не міг жартома знести до засіків три хури пашні — по два-мішки ніхто не міг на плечі взяти. Іноді старий дивився, як легко, немов ляльки, плигають в Андрієвих руках важкі, налиті зерном, лантухи і вуса йому нащурювалися. Усі його зяті такі занензані і слабосилі: кожен з них сопив під звичайнісіньким, стандартизованим мішком картоплі.

— Зятя доброго хтось матиме!

— А чо' візьмуть собі — набилював Андрій.

— Хе, хе — старий не гнівався. З Андрія прикажчик не абиякий на буряках. Майдан завсіди довіряє йому найбільшу партію людей. Зяті дивились на Андрія вовком: раз - у - раз так випадало, що їхні жінки і Хима були у нього під доглядом.

О, цей не спускав нікому. Сталося, що Хима на своїх рядках забула кубло бур'яну. Він, як прикажчик, завернув її.

— Це, Химо, не робота.

— А тобі яке до цього діло? Мого батька буряки...

— Вернися й виполи бур'яну.

— Не хочу!

— Тоді на тобі один рядок, бо ти два не годна гнати — і дав Химі рядок, на сміх усім заробітчанах, мов неповнолітній. Заплакала Хима — до батька. Прийшов старий, глянув на роботу, штурхнув палицею між рядками.

— „Запиши їй один злот“, — сказав і пішов геть. А Хима плачучи гнала рядок до вечора.

— Само щастя Майданові в руки йде, — дійкали люди.

— Це буде такий зятьок — така, даруйте, цюця, — що й старого не клади — казали й це було до правди. Майданівна вогкими очима задивлялася на міцно скрагну Андрієву поставу і... Не диво, коли восени, що особливо зародила буряками, Хима приймала сватів. Андрій прийшов по „слово“. Старий Майдан ніколи не сміявся, а тоді не витримував.

— „А ти знаєш, парубче, що моя дочка не їздить на ярмарок парою? — Їй треба четверо стаєнних коней...“

— Знаю.

— Ну, то йди. Заробиш, а тоді — побачимо.

— Більше нічого, тату?

— Все. Виходь узавтра обміряти мірниці...

І Андрій пішов. Гарбуз від Майдана його не запечалив. Навпаки: по сватанні Андрій якнайретельніше скидав мішки, доглядав мірниць і робив за двох, веселий, безтурботний... доти - доки не прийшов сам, без сватів, і певно заявив:

— Тепер, тату, Хима вже поїде парою...

Майдан покликав Химу: — Правда?

Хима плакала. Ніхто не смів зганьбити роду Майданів-ло. Весілля Химине було на диво гоїне. Наймолодшу доньку Майдан віддавав на люди. Вона взяла з собою посагу рівно стільки — скільки могла довести Андрієва пара коней... Ні галузки більше. Ковалівські цокотухи запевняли, що Майдан робив весілля разом із христінами, та що посаг той він давав на крижмо. Вони помилилися. Хима справді по весіллі перехворіла на стороні, в лікарні, та онуки Майданові не привезла. Зять так само, по колишньому, носив мішки, доглядав плянтацій, працював на себе незалежно. Хима ходила на буряки. Нічого не змінилося. Старші зяті іноді, бувало, пошепочуться, та й то... Майдан не любив шепотів. Ніхто не бачив, щоб старий хоч раз коли зайшов на доччине подвір'я.

Один раз, що нічліжани - хлопчачи почули його голос — з зятем розмовляв коло воріт.

— „За тиждень до свого нещастя“ — переповідала Хима. Довго Ковалівський дідич намагався узяти під себе Майданові добра: клітку найкращої землі з ліском — зубами за неї вчепився, — бо розколювала ця земля його маєтки. Рік улежувався за добрі гроші, але не такий Майдан.

— „Мос мужицьке, ваше панське: можуть покусатися“ — кпив з дідича. Ображений магат запам'ятав це. Несподівано до Майдана приїхав становий, списав усе, що було в хаті й на подвір'ї, а, старому звелів підписатися.

Тоді Майдан востаннє посміхнувся, ліг, і через тиждень зяті винесли його... на цвинтар.

Земля з ліском відійшла до дідича. Рештками ділилися старші зяті. Один молодший зять не доправлявся пайки.

— Хай багаті давляться, сто крот!

У нього міцні руки і волові жили. Андрієзе господарство з року - в - рік міцнішало. Прикуплена земля давала йому право стати поруч з родом, та старий Майданів дух ще зволікав цю справу. Ще старші зяті обходили молодшого. Ще басували. Треба було якоїсь оказії, щоб через неї рід до купи пов'язався.

П'ять років не мав Коваль Андрій дитини, Хима ялова ходила, а тепер у нього є наступниця.

— Сто крот, глядіть мені, баби! — У Ковалю оказія. Увечері зійдеться рід увесь. А батюшці, за те, що має ввечері христити — п'ять карбованців... Гроші! — Тридцять душ отець Павло купає, а тут за одне дитя.

— Це на живіт його візьме, — так міркували коло вогнища. Христини мали бути щедрі.

— Нехай знають багаті, що в Ковалю гуляли, чи не так я кажу, тітко?

— Атож, як! — годила куховарка і від того ясноло Андрієві обличчя, немов купчак на весні розпускалося.

— Хай знають!

А хрищенця лежала коло матері. Байдужими очима споглядала весь той рейвах, що творився тут заради неї. Зміст його для неї темний. Ба навіть її ім'я — вона його не знала. Зорила по хаті: якісь чудернацькі постаті мигтіли їй перед очима, бігали, кричали — різні звуки важили на вуха: біль і неприємність. Підійшло страшне вусате страховисько, нагнулося, бородасте трохи що не до очей і витрищило білі ікла.

— Не спиш, дочко? Га, сто крот!

Ольга здригнулася: навіть ці острішкваті брови, колючі вуса, борода нечесана, мов віхоть, і тупий, великий ніж під боком, що муляє до нестями, — що їм треба?

Дитя одвернулося й, безсиле щось собі зарадити — заплакало.

— Диви, яка дзігорна! На батька сердиться, — приповідала тітка Мотрона,

— Сьогодні у хрест тебе введемо, дочко! — не вгавало страховисько - батько.

— А введемо. А там, бог дасть, виростеш — то й заміж віддамо, а якже!

Ольга прислухалася до цих, їй невідомих слів: ловила ротом їхній зміст, зіпрілий і гіркий як несполіскана пелюшка. Ні, вона не хоче ні христин, ні заміж. Хоча б вийняли з під боку тупий ніж, що муляє, мов рашпилем дере, маленьке, ніжнє тіло. Вона ще дужче заплакала: хто вгадав життя, таке безсиле, непривабне...

— Ідїть, бо ще наврочите мені дитину, — заступилася за неї мати. Вдоволений батько відійшов. Пішла й тітка Мотрона глянути до печі: „чи присмагли калачі“.

Ольга стихла. Чи ж отак усе життя, одним плачем, їй доведеться поборювати насильство? — Маленьке тільце напружилось до знемоги — хоче виправитися, — та ба. Міцні повивачі тримали цупко і... Ольга знесилено склепила очі.

На дворі іржали коні. То наймит Мудраків приїхав з міста: три барилка потри відрі в кожному...

— Сто крот, інший на весілля того не придбає! — Така хвальба до вподоби родові. Що було — те минулося. Вершили гору полотна додільного. Росла з вузликів велика кадка ярї пшениці. Куми зносили хрищеніи.

— Аби їй було з чого розживатися!

— Аби, нехай росте велика, помножила собі з того добре віно!

— Та й до роду, щоб козачка признавалася!

Увечері хата кишіла родом. Ольга нечизразно відчувала нову неприємність. Із свого малого досвіду вона вже знала: де збираються разом, до купи, стільки галасливих постатей, там треба сподіватися якогось лиха. Її розповіли:

„Купатися“ — це добре. Хоч і ллється в рот противне літепло, за те можна приємно витягнутися, спочити від повивача. Маленькі одубілі руки простяглися за наміром побавитися трохи, але... Що це? — Тітка Мотрона цапнула її в свої шорткі долоні й кинула (з одного маху) на нове, холодне крижмо. Ольга зойкнула: „треба пручатися“. Самозахист надавав їй сили. Відчувала, що над нею хочуть учинити щось гідке, брутальне...

— Ти, батькова дочко, не вигадуй! — умовляла дитину тітка Мотрона. — Всіх нас до хреста носили: від закону не втєчеш, як і від долі...

Ольга не давалася. Проте, її вгорнули в нове крижмо. Ніж, що муляв їй під боком упав гострим лезом до порога.

— „Січемо тебе ножем, аби ти йшов з нашої хати геть: на води, на ліси, на піски“ — виганяли непотрібного „родимчика“¹⁾.

Ольгу понесли „до христу“. Стара церква — тоскно блимали свічки. Отець Павло нашивдкруч щось харамкав над водою.

Маленьке серце билося: от - от розірветься з одчаю. А кругом страшні, суворі, невольмі люди. Що вони чинитимуть над нею? — Ольга з острахом водила очима по церкві — роздивлялася. Нема рятунку. Гурт кумів з свічками в руках стояв круг неї...

Надія на тітку Мотрону? — Вона міцно тримала хрищенію, немов би захищала. Але й ця надія — не справдилася. Волехате страховисько вивело кілька страшних, достотно, як виводять людожери, звуків і наблизилось до тітки Мотрони.

Ольга здушено заплакала. Охляв повивач. Підстрижена клинцем борода повисла над обличчям. Жах запинав очі.

Холодні, кошаві пальці, гейби пазурі хижого птаха, люто вп'ялися у груди. Ольга чула, що її несуть униз: що - крок, то нижче... нижче... Уже язно відчувалася вільгість безодні... По підземному гугнявив слизький голос.

¹⁾ „Родимчик“ — спадщина поганських часів. Доки дитина не хрещена, він править за православного „ангола - охоронця“. (На Поділлі).

... Вихрещується раба божя Ольга...

Во ім'я отця, амінь“.

Холодна, майже льодова вода зімкнулася над голсою. Забивало дух — невільно дихати... Одразу посиніле тіло скоцюрбилося — взяло на корчі. А страховисько — отець Павло — раз - по разові приказувало:

“... Сина, амінь. І святого духа“...

Ольга ледве спромоглася крикнути, та зараз же й залилася. Опамяталася на „крижмі“, в крузі воскових свічок. Гугнявив, доспівував свого дячок. Застиглі в непорушних позах, майже кам'яні, обличчя — у них не знайти: ні милости, ні співчуття. Ольга зрозуміла це і... здалася.

Вона довго ще лежала й мерзла в пліснявих стінах холодної, мов льох, жажної церкви. Потім чула, як її передавали з рук - у - руки — вповивали. Терпкий холод — покрила м'ясна задуха. Миготіло, танцювало все перед очима. Їхала від тіла геть, десь відривалася отуманіла голова...

І тільки клинцем борода навіки позначилася в свідомості — огидний спогад про христини й волохатого отця - Павла.

Удома. Задубіла, синя, вигрівалася хрищенця під матірними теплими грудьми. Задуха закладала очі. Та й без цього не сила дивитися на хату: там за довгими столами сиділи безжальні з тупими обличчями — куми. Увесь Андрій рід зібрався.

Гості гойно випивали — на хвалу Андріїв хрищенці — столи вгиналися під стравами й від тих напоїв, що їх ви́кохало місто. Сам господар за столами наглядаяв:

— Гості наші дорогі, чого - сьте запишалися! П'ять літ Коваль Андрій не мав дитини...

— А тепер е!

— Пийте за мою наступницю!

І гості здіймали догори чарки. Старша кума плескала на стелю, а за нею хата вся хвалою розлягалася.

...Бодай же наш Коваль здоров був,
здоров був,
Що дитину роздобув, роздобув
І у руки не хував, не хував,
Молоточком не стукав, не стукав...

— Сто крот, і в Ковалю тепер як у людей!

Отець Павло після тринадцятої (на честь сина божого й апостолів) непевними руками наливав на честь „княгині Ольги“.

— За мою дитину, батюшко, ще випийте! — припрошував Андрій. — Щоб разом дочекали її заміж віддавати..

— Нехай справдиться реченнє — хилив отець Павло.

— Щоб наука їй на добре йшла, — примочував учитель - дяк.

— Моя дочка, батюшко, не буде мужичкою, о, ні? — вихвалявся щедрий батько. — Вона у мене буде панєю, сто крот. Я в тому голова!

— На висшій курси нужно, — міркував учитель. — Ось як вона виросте, я сам візьму її в науку.

Гуляли чарки. Отець - Павло не витримував. Устав з - за столу, зловив тітку Мотрону за пазуху — гості їм приплескували, за попом приповідючи:

...Гоцупочки, прицупочки
Зніс нас господь до купочки.
Щоб не ми та не ви,
То б ми тут не були...

Важко тупали попові чоботи: обцасами землю, червоною глиною підведену, розорювали.

...Гоп - гоп, гоп - па!
Нема грошей у попа,
а в попаді трошки є,
та й попові не дає...

— Іха - ха! — гуляв отець - Павло, а з ним увесь Ковалів рід досхочу веселився. Ольга раз - у - раз благально скрикувала. Клином борода лізла ув очі. Заповзала в рот і тяжко важила на груди.

Опівнічні примари метушилися по хаті. У руках тримали воскові свічки. А вона — Ольга — синя вся на крижмові лежала...

... „Вихрещується раба божа Ольга“... прошивало вуха.

— „Наврочили дитину“ — міркувала заклопотано ще й свого хреста додавала, породіля Хима.

Ніч прогуляв рід. Ніхто не йшов додому. Бо така гульня розходитьсь тільки уранці.

Уранці за ворітьми вулицею розлягалася тітчина Мотронина прощальна пісня:

— ... „Піп жону продає —
Ніхто грошей не дає“...

і захватний голос щасливого батька:

— Дужче, батюшко! Гуляйте гості в Ковалів! — В Ковалів Андрія народилася наступниця, сто крот!

ЮРІЮ МАКСИМОВИЧУ!

Прочитала перший розділ вашої нової повісті й мушу вам признатися — боюся. Я не знаю як реагувати? — Чи не забагато життєвої правди? Довелось довго міркувати перед тим, як написати вам цього листа. Місяць він стояв мені перед очима і... Не ображайтеся — вам пощастило, перо ваше раз - у - раз гострішає.

Я не про це. Мене цікавить ось що: чи зумієте ви до кінця бути правдивим в своїй повісті? — Чи не зрадить мужність? — Бо ж, між нами кажучи, — якщо ви послідовний до кінця — ця повість викриє дешицу з того, що для нас обох небажане і що ви протягом років так старанно заховуєте від чужого ока... Поміркуйте.

А тимчасом я вам розповім про один дуже цікавий, на мою думку, літературний епізод.

Ви знаєте, що наше місто Рижє, як усі малі й великі осередки нашої республіки, буває літературним життям. Нещодавно ми вітали вашого улюбленого друга „лівого письменника“ В. Вагєна.

Для вас киян — людей культурного Донбасу — ця подія майже непомітна явище. Але для нас рижан — це вже етап.

Усі місцеві сили, так чи так причетні до літератури, готувалися.

То більше, що товариш Вагєн, як це потім виявилось, прибув до нас не випадково.

Виступ Вагєна — а це розпалювало пристрасті. Поети переписували вірші. Белетристи чикрижали свої твори: а закруглюючи, ще дописували цілі розділи і викидали геть нещадно все найменш підозріле. Всі місцеві критики й політосвітники закехано гасали — перепитували усіх родичів:

— Нема?

— Нема!

Шукали п'ятий том „Критичних нарисів“ С. Неосудного, що є, як вам відомо, перший ерудит у нашій, молодій республіці.

Шкrobi і профішкільниці нападом захопили рижівську книгарню ДВУ і вельми познушались із бідолахи - продавця, гадаючи добути в нього будь-що з гостевої біографії. Усе крутилося, немов у казані кипіло.

Даруйте на мій нездержності. Цей епізод був би неповний, якби я не розповіла вам про один факт, що спричинився до широкої обізнаності мас із вашим другом. Ваген завітав до нашого сельбуду. Досвідченим оком, один черк, оглянувши нашу літературу в тім числі й художню прозу і... всміхнувся. Не знати, що затьмарило йому ясне чоло — це факт доконаний. Наш гість шукав когось турботними очима. Оддалік сиділи, мирно розмовляючи, кількоро душ селян. Письменник підійшов до них.

— Я Ваген. Чули про такого?

Дядьки боязко Perezирнулися. Вони середняки, цілком підтримують раду: лишки свого хліба вчасно здали до кооперації...

— Не чули... Або що? — перепитали в один голос.

— Так-таки й нічого?

— Ні, хвалити бога, нічогосінько! — селяни дременули геть.

За півгодини усе місто переповідало про зворушливу письменникову зустріч з масами.

Одверто, я сама була схвильована. (До нас так рідко заглядають справжні носії культури). Згадувала молоді, талановиті імена, оригінальні твори, а між ними й вашу розпачату, Юро, „Ольгу“... Досить того, що я захопилася, за прикладом багатьох інших, і авансом відчувала насолоду з того, що побуду на вечірці в товаристві справжнього митця. „Епізод з селянами звичайна помилка“ — гадала я.

Вечір. До сельбудівської залі збіглися мох і трава. Навіть голова райкомгоспу — на диво раціоналістична людина (бідолаха недавно захворів на нариси про свою діяльність) — і той прийшов. Це я пишу для того, щоб ви зрозуміли, як провінція жадає справжнього живого слова.

Першим виступив місцевий наш поет Вишневий. Тема його віршу — реабілітація нової жінки — звучала лірично мило.

....Дорога Ганнусю—
Мого серця біль,
Сміливо й надійно,
Виступай на бій.
Ти моя кохана —
Зорі золоті.
Серце мє — рана
І кругом огні.
Люба, ти не та вже.
Вже не той і я...
Спалахнули тавра —
Погасла зоря“...

За ним виступив місцевий критик наш, Головеня. Заля нашорошилася — у носах засвербів бій.

Поет стояв блідий, схвильований — переживав свої ліричні образи. Водив очима за понурим критиком, а той ходив убійними, розмірними кроками удовж естради.

... „Тут щойно виступив поет Вишневий — почав свою розвідку критик Головеня. — І якщо розглянути цей його твір з нашої точки зору, то дозвольте запитати вас...“

Яка Ганнуся виступає тут на бій?

І походження? Чому це автор не ставить крапок над і?

На мою думку, героїня віршу безперечно є міщанський тип, що гальмує розвиток нашого нового міста. Це поперше.

Друге, у поета є на серці „рана“... Яка рана, я питаю вас, може бути на серці? Поет тужить за минулим. Йому не подобається дійсність...

....Люба, ти не та вже —
Вже не той і я вже...

Зрозуміло: автор, героїня віршу — обоє „не ті“. Я режую: вірш товариша Вишневого шкідливий. Я скінчив.

Поет Вишневий приголомшено кліпав очима. Авдиторія яхидно посміхалася. Прихильники Вишневого стиха покашлювали. Критик персможно сів на місце. Здавалося, ніщо вже не врятує бідного поета. Так гадала я, але... Бачу, підводиться поет Вишневий. Просить слова. Голос йому тремтить, немов натягнена струна.

... Я товариство, хочу дати вам фактичну довідку. Тут виступав критик Головня... з приводу мого, зачитаного вірша. (Перше, щодо героїні... Якщо ставитись одверто, то... критик Головня мусить знати: вона має комсомольського квитка і цього року перейде до партії. Адже Головня рік до неї залицявся й не я винен, що вона... (У залі шум. Поет Вишневий підіймає голос) ...Я рішуче протестую проти критики Головні! В залі, очевидно, є товариші, що добре знають, як я ставлюся до всіх завдань радвлادی.

Головня має „зуб“ на мене — факт. За те, що восени я викрив фінінспекторові махінації його татуса, кустаря - одинака, який ганебно затаїв перед державою свої прибутки і... Загалом, на мою думку, Головні не місце серед пролетарських критиків. (Прихильники Головні кинулися на естраду. Вишневому загрожувала небезпека).

— Його батько теж не заплатив податку!

— Затаїв півдесятини й на живу корову акта склав, щоб не платити страхування!

Мирна публіка стала висотуватися з приміщення.

Тоді взяв слово Ваген. Треба було чути, Юро, як він промовляв. Яка глибінь розуму і серця.

Ворог сіє межі нами розбрат — запевняв тов. Ваген — але ми зуміємо дати йому достатню відсіч. Годі слів і зайвих нарікань. Мішанство чигає на нас з усіх кутків. О, воно чудово знає який то великий козир в їх досвідчених руках — кохання.

Через кого, я питаю вас, трапляються у нас розтрати? — Через жінок.

Через кого стійкий, витриманий комсомолец у попа вінчається? — Через жінок.

Різні аморальні вчинки і судові справи, що іноді таврують наш радянський апарат, — через кого оце все? — Через жінок, страшну, мішанську зброю...

На прощання друг ваш зачитав своє оповідання „У тенетах клясового ворога“. Сюжет: жінка своєю красою обплутала всю верхівку окружних робітників і тим призвела їх до згуби клясового почуття. Чудова ілюстрація до попередньої промови. Під оплески зійшов тов. Ваген з нашої естради.

А тепер про вашу повість — напишіть. Подайте сам правду. Не оздоблюйте її прикрасами. Життя жорстоке. Юро, боротьба на кожній криві.

— „Жити. Жити!“ — за це гасло всі чіпляються: і вороги, і друзі. Будьте мужні, будьте Соколом, як і колись...»

Бувайте. Ваша Ольга.

Р. С. Обов'язково надішліть наступний розділ повісти — чекаю. О.

2/X 28 р.

Чому так мляво лізуть дні? Десь там, за стінами моєї „кухні“ клекотить, бушує темп..

...Залізо б'ють і гнуть прекрасну мідь
В горбатих м'язах руки чоловіка... (М. Бажан).

А я, така затрушена, маленька „сіль землі“, сиджу, висмоктую сухе перо.

„Подайте саму правду. Будьте Соколом, як і колись“. Святая наївність. Крила обважніли, дорога Оль-Оль. А правда — річ відносна. Правда — це хвилиний настрій, що на кожнім кроці робить нам ведмежі послуги. Властивість, без якої можна обійтись. „Сама правда“ — псує нерви. Хоч би й зараз: поруч з моїм кабінетом, за переділкою кухня — шиплять примуси. Я мушу наслухати їхніх голосів: один з них примус критика, другий поета-белетриста. Вони точна копія своїх господарів — дразливо, набурмосено гарчать один на одного.

Сьогодні неприємний день. Там Віра, у вітальні тлумить непокірного Славака. — „А щоб ти тріс йому“ — та я не вийду. Вийти, значить остаточно зіпсувати собі настрій, вилятися, — перемикнувшись на „родинні справи“. А втім: Віра вже сама до мене йде, схвилювана, червона.

— Цей хлопчисько зажене мене на той світ! Ти побачиш, я колись не витерплю і... роздеру йому пащечку аж до вух. Нехай тоді беруть мене до Бупр'у...

— Віро!

— Віро, Віро, — добре тобі: зачинився, а я мушу надолужувати нервами. Твій критик теж, худібка — ніколи не має свого хліба... Що я йому, хатня робітниця — бігати по хліб? „Позичте“ — добрі мені позички, щодня.

— Не позичай.

— А він тоді в рецензії напише, що тобі бракує хисту і культури...

— Віро, це ж мішанство!

— Ну, звичайно, я міщанка! — Можу поступитись місцем тій, твій надхненний музі... Ти чого підслухаєш, щеня? — і Віра люто шарпає за плечі необачного Славука. Виштовхує за двері: з фуком, грюкотом, демонстративно одягається — на цілий день. Пішли. Ух, ййбо, життя прекрасне. Віра теж, по суті, доброзичлива людина... Кожному своє. Вдавився один примус... другий...

Привіт тобі! Мій добрий геній, ангол тиші, прилетів... Тепер до праці.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Про те, як Ольга волила бути черницею, а потім вчилася на „матушку“ й що з того вийшло...

Хима, мати Ольжина, вважала свої приписи за непорушні: так мене навчили й так свою дитину вчу: аби вміла шанувати всіх людей і бога...

Третій рік — а Ольга вже здіймала руку і христилася. Для Хими це була найбільша вітха.

— Розумну, Химо, маєте дитинку — заздрили їй молодіці.

— Зростемо, на курс, дочко, подамося, — вдоволено приказував щасливий батько й брав на руки Ольгу, щоб погратися з своєю одиначкою, полоскотати її трохи. Молодиці проти курсів.

— Он Данило Левків віддав свого, вивчив, а воно тепер батьків і бога відцуралося...

— Та ще й стражники приходили ловити, бо якісь там проклямації, кажуть, пускає — клопіт!

Андрій Коваль напускав брови. З богом у нього тісні стосунки. Те, що парубком там трохи дозволяв собі, це дурощі. Тепер він батько.

— Я такого сина: став на одну ногу, а за другу взяв би й розділив надвос... Бозі треба слухатися, дочко!

Дівча весело всміхалося: чи то з батькової мови, чи то з „бозі“, що точнісінько скидалася на Лейбиного цапа. На четве, тий рік Ольгу навчили молитов — вона молилася. Цікаво вимовляти безліч чужих, незрозумілих слів. А те, що сама вродисто проказувала їх, породжувало неясний солодкий острах. Грізний Саваоф

хмурише морщив брови, коли Ольга в молитовному екстазі лепетала: Дай нам, боже, папи: мамі, таткові, мені...

Відколи вона спитала „звідки я взялася, мамо“ й почула таємне „оцей сивий бог нам дав тебе, дитинко“, відтоді дівча ще більше стало поважати „сивого“.

Значить, він може й назад її забрати? Може відібрати татка, маму? — При цій думці Ользі холонуло в грудях. Вона потай обурювалася на бога, але острах перед його силою змушував до покорі. Цей товстий, побабчений лідок, якщо його розгнівати, може накоїти багато лиха...

„Боже все може зробити“ — таємно застерігала мати. Якось раз „Сивий“, підглянув, що Ольга взяла ножа й хотіла трішки застругати мамі припічка. Йому це не сподобалося: терпкий біль сіпнув за серце й тоді з пальчика пішла червона кров.

„Це боже врізала“, — наказувала мати.

„Боже“ — Ольга зрозуміла, що тепер усе треба робити обережніше. Більше не показувала „бозі“, що бере у руки, пантрувалася. Коли ж їй випадало щось робити приємне для себе, а невідгдне для „бозі“ — то вдавала, що співає або робить те, що їй дозволено, тимчасом контекуючи свою приховану цікавість.

Рік до рокові в своїх стосунках з богом, Ольга набувала справжнього артизму витончених хитрощів. У поважних справах вона йшла мов справжня жінка, на головокрутні комбінації, геть аж до заличання з „Сивим“. Так велося — доки не пішла до школи. За три роки школа перекривала геть — чисто все. Поширився цікавий світ незнаних тасмниць... Бог менше став займати місця в заклопотаній забитій „таблицею множення“ дозрілій голові. Тепер Ольга вміла читати...

„Святі отці“ і „преподобні матері“ в шкільній бібліотеці стали зрозуміліші і ближчі їй за неприступного, оточеного громом — блискавицями, сивого Саваофа. Дочка залюбки читала матері уривки з їхнього, насиченого фантастичними пригодами життя. Вона мріяла бути такою, як вони. Найбільше їй хотілося бути черницею...

„Молода, небесної краси, черниця у пустелі десь замолкне свої іриси. З неї щоночі глузують чорні демони. Вони з'являються їй чарівними юнаками, та - ба. Роги викривають їх походження. Черниця Ольга не приймає коштовних самоцвітів-смагдів, змочених в сльозах людського горя... Тоді з'являються до неї справжні ангולי. Найстарший херувим жене, мечем рубає демонів — ті розбігаються, а її, Ольгу, ангולי беруть на небо. Там вона обирає собі з-поміж них найкращого і віддається“...

— Що? Дурна? А чому, мамо? Всі ж дівчата віддаються...

— Не пятакй казнащо! — гримала мати, дочку навчаючи. — З черницями такого не буває...

Ольга дулася. Овва, з черницями може й не бути, але з нею — і чому це їй забороняється віддатися за кого вона схоче...

— А як я за парубка не хочу?

— Ти сміття це! — сердилася Хима, а яхидна думка їй нашіптувала: „Вже тринадцятий годочок з літа йде, не встережеш, як пробіжить п'ять років, а там дівка“...

Ображена Ольга замовкла, бо що мати тямить... з анголом їй, Ользі, можна полетіти де завгодно. Побачити силу цікавих річей. Он татко недалеко взяв її до бідного містечка й то: там не такі булинки, як у Ковалівці. Люди одягаються не так, не така мова... А що якби допиталися до Києва?

Від цих думок Ользі крутилась голова і терпіло тіло. „Ні за кого більше, як за ангола“ — сказала собі теердо. А для цього треба вчашати до церкви.

Отець Павло лаекаво потурав своїй хрищеніці.

„Прийдіте поклонімося“ — дзвенів тоненький голосок. Це Ольга читала на криласі. І батько, що стояв коло „предела“, здіймав руку, разом з усіма людьми

христився, шанобливо на свою дитину озираючись. Тоді в Ользі прокидалася владуща сила. Одне слово й ця покірна жива каша низько схилиться... Хіба що один дядь? — Цей жмикрут зовсім забував, що він тут перед богом і робив неприпустимі вчинки. Перше, він ніколи рівно не стояв, а вигинався на криласі, ніби п'яний на устах робив силу - силенну різних комерційних справ, при чому немилосердно обмахлював старих бабусь на грошах. Усе це непокоїло і турбувало Ольгу. Якось раз вона наважилася натякнути про це батьку, але той тільки всміхнувся.

„Читай, що наказують, козачко, а розумувати тобі рано ще“ — порадив їй. Ольга скорилася та це не вадило їй підглядати. Вона краще за дядьку спостерігала, як отець - Павло махав рукою з вістаря, мовляв: „хутчій кінчай там шостий час“. А коли в дядька Ілька було весілля, дядьку дав писаний наказ.

„Харамкай швидке. Молода на обід просить“.

Ользі залишалося хіба - що співчувати богам. Раз піп і дядько обдурюють, це значить: май трохи проникливості й можна убезпечитися від гріха. Та час спливав. За склом пишалося свідоцтво, що його видала парафіяльна школа. Ольга вчашала на колодки й здається готувалася піти протоптаною стежкою. Адже ж вона молода дівчина.

„Тринадцять на спаса минуло“ — гордо проголошувала мати, потай парубків перебираючи. А втім, мати в таких справах мало важить. Голова, всьому господар, батько.

— Щоб мені ще відтепер різне сміття до хати лазило, обговувало стіни та лавки, сто крот йому! Не був би я Андрій Коваль, на курса, дочко, треба подаватися..

— То краще у черниці! — не вгавала Ольга.

— Овва! Спасатися в монастирі, то треба мати добрі телеса — напучував дідусь старий Матвій, сусід і Ольжин приятель. — Це не вдома: наїлася хліба з салом, прохарамкала отченаша, та й спати... Там, голубонько, треба пососкати, доки доскочиш тої рясни, на старих черниці треба робити, тяжко. А ти ж бач яка: дай тобі щигля і покотишся. Не доростеш до тої шапки, тільки бога насмішиш...

— На курса треба! — затався в одне Андрій.

— Авжеж, на курса, — потрапляв йому Матвій. — Можна вивчитися на матушку... На курса, дочко, подавайся й квит!

Так вирішилася Ольжина доля. Увечері Коваль пішов на раду до попа. Довго міркували. Якби хлопець — справа ясна: можна притулити десь у ремісничій школі, щоб на майстра завчався...

— Сільським дітям висока наука непотрібна — повчав Коваль отець Павло.

Коваль і сам це добре розумів, але...

— Хочу, батюшко, свою дитину в люди вивести, сто - крот!

— Гляди, Андрію, мужикам наука не панить, — перестеріг удруге піп і відтак обіцяв. — Для тебе зробимо!

— Ваше преподобіє, вельми - шановний отче Никонє — (писав колишній друг, бурсак Павло, до свого приятеля благочинного).

„Маю невеличке до тебе прохання. Якщо можеш там, пропхай, будь ласка до гімназії мою парахвіянку. Батько вельми розумний мужик, сторицею воздасть тобі... Як поживає матушка Аніота? — Кланяюсь їй від моєї Афанасії. Прижджайте обоє на храм: вшануємо святого мученика й цілителя Пантелеймона. Річничок — повне барильце — є, чекає...

Твій смиренний ієрей Павло“.

— На, дасиш це благочинному — давав листа. — Та не забудь, як повезеш до школи, матушці якесь там поросятко...

— Не журись! — Андрій Коваль добре знає, що, кому й як давати.

— Вам я, батюшко, віддячу влітку кіннями. Благодчинному — та що там! — знайдемо й для нього щось...

Усе складалося на краще. Ольга гарячково готувалася до школи. Мати їй пошла все нове.

— Щоб не казали там: старча якесь — розпорядився батько. Нова сукня, все нове, нові переживання, зв'язані з майбутньою наукою і мати, що годила її на кожнім кроці — все це разом загаяло думку „про черниці“ десь на задній плян. Ольга широкі захопилася з нової ролі. Вона, безперечно, буде вчитися на матушку. Вся Ковалівка потім цілуватиме їй руку. Бігала в піднесеному настрої, яскраво уявляючи собі всю вигідність цієї справи. Навіть не бачила, що мати сумувала. Хима нестак сумувала, як боялася. Вчена дочка... А що ж вона сама робитиме? Чи не віддурається на старість вчена пані своєї мужички матері? З потайним острахом заглядала вона в прозорі сині очі, але нічогісінько не годна була там побачити. Ольга бігала весела, життєрадісна. Далека подорож всміхалась їй незваними пригодами, привабною романтикою міста і новим неспізнаним життям. О, вона там буде вчитися!

Настав бажаний день. Речі Ольжині спаковані. На возі два мішки муки, як сонце білої, й відерце меду — благодчинному.

— Коваль Андрій бував межи людьми, сто крот!

Зайшов і дід Матвій, приятель Ольжин, попрощатися. Сиділи. Білося тривожно серце. Ольга похилилася на стіл — уважно слухала.

— Наука, як наука, треба шануватися — повчав старий. — І грошей не розтринькуй, бо то граця... Батькові руки болять на них. Учися, раз ти йдеш по цій дорозі. Будеш паненою, не забувай за нас. Не так, як Данилиха вивчила свого, з нього пана зробила, а він тепер до стації її не підпускає: „Ваша, каже, мамо, підтичка смердить“... Сміття червиве!“ — Дід Матвій говорив довго і багато. Батько сидів заклопотаний, серйозний. Мати от — от мала плакати. І враз Ользі стало страшно. Виходило, її пускали в світ чужий, ворожий рідній стрісі... Там треба виборювати собі право на життя. А як? — Коли вона ще в своїй хаті, а самотність уже ловить, хапає за плечі. Ольга аж тепер збагнула: вона ще така маленька і безсила — на віях їй забреніли сльози...

— Час їхати! — для чогось одвернувся батько й вийшов доглянути коней. Мати виряджала за село. Не знала, що сказати на дорогу своїй єдиній дитині.

— Може заболить у грудях, не соромся, а скажи, щоб там тобі румянцю заварили і...

Колеса вкрили пилом Ковалівку. Перший день, початок Ольжиного, міського життя, не віщував нічого романтичного. Баба козачиха жила на край місті. Батько сторгувався: за квартиру й повний пансіон щомісяця по п'ять карбсванців.

— Тут тобі й їсти й пити подадуть, будеш, як баришня, — любовно тішив Ольгу, що сиділа опечалена з нового пристановиська. Усі наступні дні Коваль десь бігав клопотався. Зникли з воза два мішки муки і мед: „мужикові, щоб його дитина вчилася, треба побігати“ — приходив аж увечері натовлений, але бадьорий.

— Ключ, дочко, ключ, сто крот!

На третій день привів учителя. Це був ще зовсім молодий студент від філософії; щойно скінчив науку.

— Оці пан учитель будуть тебе підтягувати трохи.

— Ольга перелякано зашилася в куток і звідтіля неприємно оглядала молодого панича.

— Дитина, прошу вас — запобігав Коваль — нікому було навчити людськості... Виліз зсуду, дурненька!

Синьо заблиснули очі, вабила блискуча уніформа, та — з кутка не вилізла.

— Нічого ми це злагодило, заприятелюємо, ще може й поберемося — ласкаво жартував учитель, а Коваль йому шанобливо всміхався.

— Таких зятів на десять років по одному родиться — і зараз же в думці додавав „А Коваль Андрій таки бував межи людьми, сто крот“.

За півгодини Ольга вже сиділа поруч молодого симпатичного філолога й показувала йому всі свої книжки. То правда, що вона хотіла йти в черниці, але дід Матвій розрадив татка...

— Татко хочуть аби з мене була вчена баришня?

— Це добре — заливався сміхом Юрій Сокіл. — А ти знаєш, скільки треба вчитися на вчену баришню?

— Не знаю... А ви ж будете мене підтягувати? — серйозно нагадала йому Ольга.

— Правильно. Буду підтягувати, згода. — Соколові це імпонувало. Це експеримент з його педпрактики. І справді, він візьме на себе весь процес дослідження цікавої для нього трансформації переживань і світовідчування сільського, не зіпсутого культурою, підлітка.

— А ти, Ольга, слухатимешся?

— Татко наказали слухатися...

— Добре. — Так зав'язалася ця дружба, що з роками їй судилося стати за приклад дивних життєвих колізій. Відбувся гімназійний іспит. Коваль висипав усе, що мав — на благочинного, на вчителя, на пансіон бабі Козачисі...

— Учись, дочко, щоб вороги наші не сміялися! — слухала Ольга. Перша дівчина з села, Андрія Ковалю дочка, поїхала до міста вчитися. Не вивчиться — і піде вічним поговором слава та і сором батьківський не змиється в жодній воді. Ольга заплакала.

— Боюууса...

Та Коваль не чув уже, як плакала його дитина — торохтів назад до рідного села порожній віз — і тільки одне слово випало на шлях, а вітер докотив його до Ольги:

— Па - м'я - тай!

5/XI 1928 р.

Даруйте, Ольго!

Ваш лист трохи залежався в мій шухляді. Низка вечорів пішла на товариські бесіди, родинні справи, негайні засідання і збори. Були й інші позитивні речі, що їх кінче треба було поробити. Це не означає, що я злегковажив вашими порадами — думками, навпаки: вони тепер якнайміцніше прищепилися і вже ростуть, пускають свіжі парості. (Уважніше читайте другий розділ). У наступних розділах я дореду, що в мені є ще, збереглася мужність. Вирішено: ніяких компромісів і тасмниць. Правда повість, побудована на фактах до кінця... Побажайте мені твердого пера.

А тепер про інші справи. Не прогнівайтесь, якщо я дозволю тут собі зужити менторського тону. Шануючи вашу приязнь до літератури, до живого слова, вважаю за свій обов'язок увести вас до нашого Олімпу.

Перше мое слово про „Перуна“. Ця організація вважає, що вона займає на сьогодні, в нашому культурному процесі чільне місце. Ця тринадцятка пишається з таких імен: тов. Цвинтарного, тов. Шийки, тов. Гавриша, тов. Бурхливого, тов. Плакиди, тов. Собінаумі, тов. Донано й ще кількох „надійних“ юнаків, що їх готують на літературних мужів. Творів перелічувати не доводиться. Хто не знає автора талановитого роману „Проблема смаглявих пиріжків“. Або яскравого дотепного творця „Запорозької слави“ Спритного, що вміє з куркуля зробити незможника — новеліста Гавриша. Бурхливого — автора „Йоркширської гармонії“. Плакиди — автора „Мінору щирого“. Не кажучи про такого поважного майстра, як тов. Собінаумі, що його роман „Хитренкий чоловічок“ ви, безперечно, читали. Решта цієї тринадцятки, про це я вже казав „надійні“ імена, що мають тверді голови.

Усі ці люди в своєму щоденному житті, на диво, скромні. Ви їх не побачите на виступах літературних, лекціях, дискусіях у клубах чи на фабриках, до чого

ласі інші „літоб'єднання. На їхню думку, це дрібниці гіршого гатунку — підлабузювання до робітників... Вони на це не здатні. Їхня слава й популярність куються по кабінетах: там вони оточують своє мистецьке слово, як і личить це обранцям Аполона.

Найбільше, що дозволяють собі — понеділки. Для них це над усе: зійтися разом з своїми ровесниками - однодумцями до теплої, затишної кімнати, — чи коли це влітку — на веранді, й мирно гомоніти на інтимні теми. Можна взяти олівці, заграли „воєнно - морської“. Дехто обожнює полювання.

„Воєнно - морська“ і полювання, на їх думку речі, щонайблагородніші після мистецтва.

Кожний з цієї тринадцятки, як справжній високо - розвинений культурний індивід, має притаманні йому особливості.

„Оце вже буде матері на стріху“ — неодмінно зідхне Гавриш, злупивши за фйделетона в „Нашій Зміні“ тридцять карбованців.

Гонораролюбство в Гавриша поєднується з чулим, м'яким серцем. Цей блискучий новеліст охоче роздає свої автографи до всіх альбомів.

Автор „Запорозької слави“ Шийка набагато поступається тут перед Гавришем. Та це не шкодить йому мати легкокрилий розум; що злітає до найвищих верховин людської творчості. Остання новелетка (ще не надрукована) глибоко виявляє його творчий хист і розмах. Ви, Ольго, повинні цю річ знати. Коротенький зміст (подаю вам) відображає всю глибину цієї складної натури... Слухайте.

„У одного батька було два сини. Якось раз пішли вони на полювання й полонили в лісі ведмедя. Зневолений ведмідь повинен був де - факто визнати свою неволю. Його прив'язали у дворі до стовпа. Заживав він досить їстиного й питивного, але волі, найвищого небесного дарунку цей ведмідь не міг забути. Він ревів, як сотня буйволів, щодня й щоночі, своїм ревом виганяв з подвір'я всіх сусідів і кумів. Цей рев, нарешті, остогид господареві.

— „Вбити його“ — вирішили сини з батьком. Та молодший син мав чуле серце. Він пошкодував життя і... ніччю, коли спало все, спустил невільника з важкого цепу. Якоже ж здивувалися усі, коли побачили уранці, що одв'язаний ведмідь не втік. Він так само, як і бувши невільником, ходив круг свого стовпа протореною стежкою, не звертаючи уваги, що йому по лівій стороні одчинені ворота“...

Ця художня новелетка якнайкраще відбиває той духовний стан і те оточення, в якому перебуває (кажу вам цілком серйозно) ця надійна, творча сила.

Автор „Проблеми смаглявих пиріжків“ — найвидатніший, найтонший політик від мистецтва. Його ввічливість і скромність можна сміливо дорівнювати скромності найбільших, високорозвинених майстрів культурної Європи. Його легкокрилої фантазії, як він малює місто, не зв'язати жодною мотузкою. Це майстер філігранного тонкого слова, гострого мов лезо Франсової бритви. Проводир високих ідеалів на нашій скривдженій землі.

Бурхливий — автор „Йоркширської гармонії“ — вправляється і непогано чвиркає вже через губу. Ця чудова вправа зміцнює його фізично й духовно. Плакида латає свою ліру з згодом... утне мажором. Решта, ви вже знаєте, — це молоді, „надійні“ сили. І коли злучити все до купи, — ці всі протилежності — в одну суцільну, органічну, масу... Буде витончена, філігранна, що виграє всіма барвами своєї творчості, організація — „Перун“. Наступний лист мій розповідь про ще одне поважне літоб'єднання „Шляхами поступу“. Бувайте. Усе має свій кінець. Пишіть чого бракує моїй повісті...

Ваш Сокіл

18/XII 1928 р.

— Віро! Чуєш, Віро! — Ми вже замирилися після вчорашнього. (Славко розбив дві скляні вази) — Віро, ти не лазила до мого столу?

— Що? Поперше я не пес, щоб лазити... Подруге, ти, здається, добре знаєш, що я всі твої папери, всі найменші клаптики, складаю, коли бачу, що вони валяються десь на підлозі.

— Десь пропав мій третій розділ „Ольги“, раз. І друге, щез початок незвичайно цінного для мене листування...

— Не знаю. Не бачила. Ти всі свої листи заховуєш від мене. Я у тебе якась інфекційна виразка, якої треба берегтися...

— Віро?

— Не гвалтуй! О, боже, всіх сусідів хоче скликати на коридор... Ти йдеш вечеряти, чи ні?

— А ти б одну таку вечерю спорудила, щоб по ній ніколи більше їсти не хотілося — жартую, бо нічого кращого не вигадав.

— Я знаю — тихе, безнадійне. А похила голова ще нижче хилиться. — Я знаю...

Вірині уста тремтять. Вона більше не просмовить ні одного слова. Це я теж запам'ятав і добре знаю. А по суті мені треба бути ласкавішим. Виявити більше ніжності. Хто знає — якби не вона, прикажчиця моїх дрібниць — чи не здригнув би я за ними сам? — Чи не замулило б мене життя...

— Вечеряти? Я зараз, Віронько. І де ж би він подівся, той кінець?

— Не знаю. Досить з мене цієї мороки, що я маю із Швецем. Закидав, закаляв геть — чисто ванну своїми брудними колодками, жах! Не можна доступитися...

— Треба йому сказати.

— А хто скаже? — Інші жінки мають чоловіків...

— А я по своєму не чоловік?

— Не знаю. Я два тижні не купалася й дитина... На дитині леп наріс — так чухається бідне. Мамо, каже, скажи татові...

— Це свинство! Я з ним зараз поговорю, що це справді: хлів тут їм, чи житлова кооперація?

— Гей, ви! Який це чорт надав вам закидати ванну, закаляти її, своїми брудними колодками... Що це тут для вас, стара казарма? Басарабка, чи Євбаз? — Швець довго лупає очима й раптом, злобно, б'є себе у груди.

— Ну, ти тут не очінь! Знаємо, видали таких супчиків. Подумаєш, яке цабе? Романи він пише, сволоч! Ти но спробуй зачепи, дак я тобі таке пропишу, як мені на тій неділі у центральному районі прописали... Ич, зануди! Пишуть. Дописалися... Підшови вісім рублів стоять, га? Швеця тепер не вгамувати. — На базарі всю торгівлю задушили! Чесний чоловік під землю лізь, закопуйся — роззор для всіх! Не бійсь, цього ніхто не бачить... Ванна йому в очі влізла! Ах ти ж гад!

— Юро, кинь його! На бога прошу, кинь! — Це Віра тягне до кімнати. Швець не поступився. За те бачу, як приємно спочиває на мені приятний Вірин погляд. Ясно: я тепер батько своїй родині, справжній чоловік. Вечеряємо. Лашиться Славко.

— Ходи, татусю, подивися, яка стайня... Зовсім нова стайня! Чуєш? Там Красавчик, червоноармійці на варті стоять... Ходи! — тягне, захлинається малий від щастя. Іду. В кутку між шафою і ліжком — стайня.

— Бачиш?

— О, до ста чортів! — Чому ж мені не бачити...

Увесь мій третій розділ тут, зужитий на устаткування стайні. Ольжині листи — хто б міг подумати, що з них можна зробити ясла для Красавчика...

— А правда ж добре? — тішиться малий.

— Чудово! Чорт тобою шибасе...

— А ти? Ти ж бачила, чи ні?

— Нічого я не бачила...

Славко реве. Згорнувши руки, упокорено стоїть ображена, трагічна Віра: „Це за всі мої турботи“ — гірко шелестять уста.

Злираю всі, поліплені на шафі, на стіні, зіпсовані чернетки. З галасом руйную ясла. Родинна ідилія скінчилася. Я знову сам: складаю свої клаптики, міркую, що з ними робити. Припасовані Славком до нової будівлі, вони втратили свою первісну вартість. Треба знову все реставрувати, увесь третій розділ — від початку й до кінця.

МИК. САЙКО

З ЦИКЛУ „РОМАНТИКА СТЕПІВ“

Бандурний привид, бляклий привид
романтики старих степів
щодня на розі вулиць квилить,
слизить, як гній струпів.

(Легендарний Морозенко,
речник козацьких низів,
трощить супостатів „неньки“
татарву, проклятих ворогів).

Бандурний привид, тьманий привид
назад - назад: тупу, тупу, —
аби не чуть сталевогривих
могутніх коней у степу.

Аби не чути, як туркоче
над ним епоха молода,
аби не знати, що розтрощить
його ось - ось нова хода.

Пройшли часи, коли за дуку
ішла голота умирать:
через кордони і моря
вже тисне мозолясту руку
міцна рука пролетаря.

Вже Морозенко нині знає:
не ворог, а найкращий друг
татарин, турок, що змиває
кривавим потом свій опруг.

Бандурний привид у ядусі,
в німій, несказаній жугі бі:
не на татар — на довгі вуси,
на бур'яни йдуть Морозенки в бій.

Вже степ не той, що любить привид:
ні меж, ні тирси, ні татар...
Баским конем сталевогривим
ізізав межі комунар.

Вгорнувшись в теплі роси ночі,
під зливний сполох блискавиць,
напій цілинний туго смочуть
вруна колгоспівських пшениць.

А там, де панський лан біками
змивавсь струмками поту, сліз,
бавовником, цукбуряками
вростає степ в соціалізм.

Тож хай романтика старого
ще квиличь, як підбитий птах —
Полов'ють жита,

Чебрецями пахтять дороги,
і на колгоспівськім секторі степу,
п'янка романтика майбутня розцвіта,
вольова, дитинно - тепла.

М. ЙОГАНСЕН

ПОДОРОЖ ДО ДАГЕСТАНУ

I

Подорож у Дагестан це буде третя подорож книги і подорож остання. Бо творянин трьох подорожів уже розпочав укупі з краєм своїм велику подорож у майбутнє — подорож у соціалізм.

Тим часом поки подорожі творянина подорожують у друкарню, а з друкарні подорожуватимуть до читача, сам творянин за руки взявшись з творянами життя уже на півдорозі до соціалізму і як на далеке минуле оглядається на подорож у Дагестан.

Є люди, що, прийшовши з торбами і саквами на вокзал, розташувалися на лавах і, сидючи й куняючи проти ночі, уявляють собі, що вони так, сидівши, й доїдуть до соціалізму.

Є й такі, що посміхаються хитро і всеснаючи й кажуть негolosно до сусідів: який уже там соціалізм, хто там був і чи є до нього маршрути без пересадок. Який уже там соціалізм, коли я його звідси не бачу. Який уже там соціалізм, коли вчора йця, а позавчора не було галош.

Ці люди — мудреці. Вони не вірять книгам і вони не вірять плямам. Вони не вірять у математику і вони не вірять у техніку. Вони найпаче не вірять у творчі сили пролетаріату, хоч деякі з них намагають у кишені партквиток. Вони вірять переважно в те, що сказала кума, бо кума тільки вчора приїхала з Конграду і привезла листа від тестя. Отже кума очевидно знає все про колективізацію і про соціалістичну реконструкцію. Бо потяги можуть спинитись і залізні гіганти можуть стати і почта може не переслати листа, але кума не вмере. Коли навіть її всеснавача і всюдисуща душа спосеред кофію і рушників і лямпад вознесеться на небо, то негайно появиться заступниця їй, що колись була дівчина і любила весну, але помалу й непомітно перетворилася на куму.

Воїстину всеснавача і всюдисуща ця кума. Напнувши на носа рогові окуляри і одягши в піджак своє трухле тіло, вона професором коливається на катедрі і натякає, що плани й розрахунок і техніка це одне, а її, куми, прогнози зовсім інше. Розпливчастим задом утиснувшись у штани зі складкою, кума інженером жениться з заводами і добре дбає, щоб хазяїн у Парижі не плакав, а ждав слухного часу. Кругло скулившись в жирного клопа, кума чигає в щілинах пружинного матрацу і крізь шпари лізе навіть у ті квартирі, куди без доповіді не входять.

Перевтомленому творянині починає здаватись, що поїхавши у Дагестан, де є тридцять шість народів з тридцятьма шістьма іменами, він свіжої набереться сили боротися з кумою.

Отож творянин починає гинатись і вираховувати: десять день у Дагестані й по два дні на подорож туди й назад. Чи може вигідніше не їхати зовсім, а найняти тут таки у Лопансбургів чоловіка, щоб приходив щосереди й щоп'ятниці бив

тебе по пиці. Такий теж є спосіб освіжати психіку й давати рівновагу переживанням — зветься цей спосіб боксом.

Але старовинний вікоданий звичай їздити потягом теж добрий спосіб одпочивати. Для нас уже повільний і романтичний цей спосіб — тим краще дає він спочинок. Отож творянин заходить у вагон, несучи за шийки дві пляшки газованої води з Миргороду, води сцілющої, бо є в ній глина й вално і сілі — усе, що потрібно в добрячій цеглині, — знаходить у вагоні довгу полицю і виймає книжницю на нотатки. Коли його в вагоні мирно живуть троє-чотверо дядь і одна ясноблакитна тітка.

Але писати в потязі можна не тоді, коли він їде на Кавказ, а лише тоді, коли він стоїть на Кавказ, довго стоїть на Кавказ у Мерефі. Цей же потяг не хоче стояти довго — він кур'єр і до того він ще спізнився в Харків на цілі п'ятдесят хвилин. Так вишло що творянин замість писати, замість грати в шахи, бо не знайшов собі сябра на шахи, заснув на своїй полиці під сорок першим номером, немов сорок перший том колишнього видання його власних творів. Коли цей творянин прокинується в подальшій розділі, то він зватиметься вже не творянин, і навіть не по латині „автор“, а просто „я“. Таким способом творянин належну віддавши данину своїй скромності, зможливить для читача утотожнення читачевої особи з творяниною. Творянин засинає переконаний, що читач, хто б він не був, постійно і послідовно носить те саме ім'я — „я“.

II

Я прокинувся десь за містом Слав'янським, де починається Донбас. В вечірнім тумані я бачив гори шлаку й породи. Здається, то була Краматорська. Палали домни. Потяг сгояв. Коли потяг стоїть, пасажери прокидаються. Помалу рушив потяг і поволі пропливли домни.

В Донбасі я — громадянин автор і товариш творянин проходив свій перший літературний гарт. Правда, за тих часів у Донбасі українською мовою писали тільки члени спілки робос полтавського походження, решта ж молодих письменників пробували понайбільше, як воно виходить по-руськи. У місті Луганському ті самі робосівці показали мені свого головного поета. Він був теж полтавець і написав цілу гору зшитків. Це були вірші. Але це були дуже одноманітні вірші в шевченковій манірі, тільки їм бракувало шевченкової сили, шевченкової ненависти, шевченкового гніву. Це були довженні варіації про алегоричних чайок при до розі, про символічних орлів скutih, про дидактичних козаків у жупанах і без жупанів, — словом та своєрідна продукція породжена зовнішнім наслідуванням Шевченкові, що є в кожному селі й тепер.

Хоч як я пручався, а мені припоручили сім кіп таких віршів і дали точні вказівки, куди висилати гонорар. Але не тільки це я вивіз тоді з Донбасу.

Молодий хлопець, комсомолец з заводу, Б. на прізвище, скромно приніс мені свою баладу про сімох розстріляних білими комуністів. Балада була написана українською мовою з руськими словами впереміж, але ж була сильна, проста і тепла балада. Тільки її я наважився понести в Харкові в журнал, трохи підгладивши мову.

Баладу надрукували і хлопцеві вислали примірник журналу. За років двос після того я стрівся випадково з одним луганським робосівцем і запитав у нього про Б.: як він живе і що пише. Я трошки побоювався, що він, окрилений успіхом пущився паперового берега. Але я дуже здивувався, коли взяв, що він зовсім нічого не написав із того часу. Що ж він робить?

— Він зовсім нічого не пише поки що. Раз його вірша надруковано, так вирішив він, то треба учитися. Може тоді й варто вчитися: може щось із нього вийде путяще.

Так вирішив комсомолец Б. Яка шкода, що своєчасно не вирішили так робітників з - під Полтави. Дуже шкода, що так не вирішили й деякі відомі тепер письменники.

III

У вагонний присмерк увиходить книгоноша. Кіш повний романічного життя по карбованцю по півтора і по два карбованці за життя. У мене є в мішку еспанська книга, про яку буде далі, отже я просто для капости запитую, чи є українські книжки.

„Є“ — несподівано відповідає бібліофорна дівчина. З - під споду коша вона видобуває Остапа Вишню і ще щось. Тільки і Остап Вишня і ще щось, виявляється, переложені руською мовою. Двоє дядь купують роман - газету. Ясноблakitна тітка купує „Тихий Дон“ — Шолохова. Я дістаю свою еспанську книгу і силкуюсь розібратися в тому, що там написано.

Ця еспанська книга уже зробила таку подорож, що оце, що вона їде зараз у Дагестан, їй здається малесенькою прогулянкою. Від Харкова до Дербенту тисяча шістсот з таким кілометрів. А еспанська книга ще пам'ятає як вона їхала з Буенос - Айресу в Харків. З Буенос - Айресу до Ріо - де - Ханейро 1135 морських миль — переложивши це на метричні міри книга дізналася, що це є 2079 кілометрів. Від Ріо - де - Ханейро до Сазсемптона в Англії 5034 морських миль — проклинаючи зостанніми словами морські милі і інші допотопні міри довжини, книга знайшла, що вона пропливла 9229 кілометрів, а всього від Буенос - Айресу до Сазсемптона одинадцять тисяч триста вісім кілометрів.

У Сазсемптоні почалися для книги нові математичні труднощі. Справа в тому, що відстань від Лондону до Берліну англіїці вже ніяким робом не хочуть обчислювати в морських милях, а обчислюють у милях статутних. Від Лондону до Берліну еспанська книга мандрувала 616 статутних миль і, утопившись у математику, вона вирахувала, що це буде 985 км. Далі від Берліна до Ленінграда вона проїхала — проклятий збіг — 983 статутні милі, а на людську міру 1573 кілометри. Аж у Ленінграді еспанська книга зідхнула вільно й повно і, остаточно перейшовши на метричні міри, проїхала потягом до Харкова тисячу триста вісімдесят один кілометр ні разу не зморгнувши оком. Всього ж на кілометри зробила книга від вулиці Рівас у Буенос - Айресі до будинку „Слово“ в Харкові пустякову подорож у п'ятнадцять тисяч двісті сорок сім кілометрів, після чого проїхатися в Дербент більше складалося на ранішню прогулянку, ніж на серйозну екскурсію.

IV

Коли читач таким способом сповнився належної поваги до далекомандрівної книги і до її землемірних та моремірних вправ, я можу відрекомендувати її читачеві. Зветься вона „Ля Кампанья дель Хенераль Булеле“ і написав її, невідомий ні вам, ні мені, Луїс Рейзіг в Аргентині.

Написавши цю книгу й підждавши належний час поки її видруковано в буенос - айреській друкарні Луїс Рейзіг бувши не лише аргентинським гумористом але й одночасно людиною широкого рекламного розмаху, запакував один екземпляр у сірий папір, надписав на ньому: „Ostap Visnia Ukraina“ — одіслав на пошту. Не зважаючи на деяку недостатню детальність адреси, книга оллрайт приїхала в Москву, де на її адресу уточнили, написавши: „Харьков, Остапу Вишне“. Під цим довізом книга й потрапила адресатові до рук, а адресат люб'язно дозволив мені взяти її на прочитання.

Але прочитати її було не легко. Еспанська мова хоч і легша від інших, але теж хоче, щоб її поперед усього вивчено. Отож я можу поділитися з читачем тільки невеличким уламком тексту на початку книги, який мені пощастило розібрати. „Ля кампанья

дель генераль Булеле“ значить, як кожен може сам догадатись: „Кампанія генерала Булеле“. Даді на титулці авторвою Луїс - Рейзіговою рукою було: „Як була одна війна, що почалася за звоюванням петролю і скінчилася закладанням цирку для бою бійків“. Це я прочитав і переложив. Я упорався якнебудь ще з першою сторінкою, де з'ясувалося, що медама і дочки „генерала“ Булеле „не мають у чому ходити“ і генераль береться вигадувати, як би підробити грошей. Для цього генераль Булеле їде...

— Вечірнє сонце несподівано й делікатно усміхнулося в вагоні. Була станція і невідома людська душа блукаючи між рейок прагнула бачити Петрусенка.

— „Петрусенко!“ зазовно лунав голос. „Петрусенко - о!“ повторював голос тоскно і безнадійно „-.-.“ раптом додавав той самий голос тверезо і посутнє. „Петрусенко - о о - о -.-.-.-.-!“ мотивував невідомий голос. Потяг рушив, а самотня душа, блуаючи між рейок крізь стукіт і стогін вагонів навгамовно прагнула Петрусенка.

V

Виряджаючи в Дагестан експедицію в справі дослідження того, як проходить, колективізація серед людности і зокрема серед українців Дагестану, редакція зібрала всіх учасників експедиції: фотокореспондента, літератор - етюдиста, економіста, мисливця, адміністратора і язикознавця (які всі об'єднувалися щасливо в моїй особі) і висловила побажання, щоб матеріял за вагонових розмов використала експедиція в її роботах.

Згадавши про це, я підсів до ясноблакитної тітки і, щоб розбити лід, запропонував, що я зйїму з горішньої полиці П чемадан.

Отже, це не можна вважати за добрий спосіб зажити довір'я в людини. Я пригадую як, їхавши на полювання в максимі, я пропонував старенькій бабусі, що я придивлятимусь за її вузликом, убільшки в півкіла яблук. І от бабуся, що до того часу довірливо розпитувалася у мене про всякі речі, раптом схопилася і притискаючи вузлика до серця відійшла в коридор — там вона і простояла аж поки я не вийшов з вагону. Але ясноблакитна тітка не злякалася і спитала, що воно тепер з нами буде, що все так дорого й для чого заварили оту саму індустріалізацію — хоча тітка була не проти радянської влади — всьо ето я пінімаю — сказала тітка.

Не буду делігати читачеві тим, як я агітував ясноблакитну тітку, закручуючи уявлювану кучеряву сократівську бороду і підперши кулаком носа, щоб дати йому форму кирпато - сократину. Той читач, з яким мені не нудно балакати, хоча б краєм ока свого додає, в якій добі ми живемо і що про нас каже історія, не вважаючи на всі наші помилки, на огріхи і на деяке запаморочення від успіхів. Той же читач що його ідеї регулюються тільки тим, що він сьогодні жер на сніданок і тим, що йому розповідає кума коло чаю — той читач чужий душі мій — може й корисно було б побалакати і з ним також, а тоді написати побутовий роман з болотного життя, але мене враз бере нудьга і дуже хочеться спати.

Найбільше зацікавило мене в тітчиній аргументації те, що, мовляв, робітництво наше малокультурне і до індустріалізації не підготоване. Робітництво, обстоювала тітка свою тезу, не почуває відповідальности за машину і за якість роботи

VI

Вечір запав за гори, що немов щерег барсуків чимчикували вздовж залізниці. Кондуктор дав світ і барсуки зникли — тільки щось согло й сичало в темних вікнах вагону. Скошені сном подорожні лягали на нумеровані полиці — і з людей робилися двозначними числами.

І я загнав у підголів'я клунка, поклав понад стінкою рушничку і став міркувати, хто саме з пасажирів вигале мою фотокамеру, чоботи й, не при ночі сказати, рушничку.

Можливо, що це зробить причепурений, розгладжений і випрасуваний суб'єкт у максилідерівських штаних, з проділом посередині, з вусами щіткою і в пенсне квадратиками. Я завжди був проти пенсне з квадратиками — хоча тепер рогові окуляри змагаються з тим пенсне по всіх пунктах. Людей, що носили в сімнадцятому році пенсне квадратиками, можна було розстрілювати, не питаючись документів, без великих шансів на помилку. Такі люди, якщо не скінчили кадетського корпусу, то в усякім разі були не лівіші від кадетів.

Втім, не маючи достатнього досвіду в злочинних справах (ставши дорослою людиною, я крав рідко і не систематично), я все ж таки вагався. Могло бути, що на мої речі націляв саме не пенсеноносець, а той моторний, чорнявий чоловічок з прудкими очима, що приходив півгодини тому в наше купе, роздивлявся на мій клунок і спитав, хто я і куди їду і чії то речі. Я був холодно відповів йому, що їду до Таганрогу, де в мене є тітка в перших, але за речі злякався.

А може, міркував я, засинаючи, оця сама ясноблакитна тітка й покраде мої речі, викинувши їх, скажімо, в Ростові через вікно якомусь партнерові. Можлива річ, що всі ті розмови про політику є тільки декорація, тільки театральне роковиння реальної справи. Але цю думку я нагнав геть, ледви вона встигла народитися.

Ніхто не гарантований від такого штибу думок. Людина легко може уявити собі абсолютно неможливі речі, як от, приміром, качку завбільшки за короу, з рогами, з ратицями і без крил. Ізучи з батьком у вагоні, ви легко можете собі уявити, що то батько спер вашого клунка, правда, ви негайно ту думку наганяєте і виявляється, що клунок просто запхано під лаву, щоб не заважав. Про вас розповіли якусь брудну плітку — реєструючи в розумі своїм усіх, хто міг це робити, ви реєструєте й найкращого золотого друга — тільки ви одразу ж викидаєте його з того реєстру. Ніхто не гарантований від такого сорту думок.

Тим більше, що вони подекуди справджуються. А в усякім разі краще тих думок не висловлювати. Є люди, що викладають отакі думки на стіл і вважають, що вони „завжди кажуть правду“, або „констатують факти“. Насправді ж вони частенько просто поливають вас помиями. Дуже важливо акуратно і сміливо додумати думку до кінця. Сократ казав, що від цього походять усі гідноти й доблесті. За це я не поручаюся, але ручуся, що від цього походить душевна рівновага, без якої не можна збудувати не лише соціалізм, а й просто альгебраїчне рівняння з одним невідомим.

Додумавши свою думку до кінця, я вирішив, що ніхто моїх речей не скраде — тим паче, що я триматимусь за ремінь від рушніці. Таким способом постановивши, я міг спати. Ліхтар одкрив шлакову гору, його товариші - ліхтарі побігли вперед і відкрили завод — невідомий завод — уночі. Я заснув і мені приснився сон про Гая Сергієвича Шайбу.

VII

СОН ПРО ГАЯ СЕРГІЄВИЧА ШАЙБУ

I

Димніші домни в присмерку палючі
 Доми дивніші на горі вечірній
 І кавпери стоять мов капітани
 Над естокадами зіпершись на обручі
 Повітродувних труб і в рупори покірні
 Скликають Газ

Цео

Цео

Цео

Це образи, це олгуки, це од світанія
 Пливе завод за води неминучі.

За острови руди

Градирень піраміди

За дони плакові, де домни — драмадери

Бредуть крізь ночі, крізь кошмари мідні

В неймовірним сном загружені печери.

Гай Сергієвич Шайба сміявся. Ще зроду свого він не сміявся так. Не срібні дззоники вибігали й котилися по небу між хмарами, не срібні, квіти сміху засівали землю між травами - ні! — грубі крики гуркотіли з його грудей захлинаючись, спляючи один одного, шибачи один одного в спину, вони виринали з його веселих грудей. Уперше з роду свого сміявся Гай Сергієвич Шайба.

Гай Сергієвич Шайба сотав руками, ніби намотуючи на них усе мережево до-вколишнього і соняшного світу. Він викидав ногами, ніби знов скидаючи з себе довколишнє соняшне мережево світу. Він летів уперед, виміряючи ширник просторів, в одну невимірну невиміршу мить облітав навколо світу і знов летів на тім самим місці. Гай Сергієвич сміявся на руках у своєї матері.

Невідомо з чого саме сміявся Гай Сергієвич Шайба, випинаючись і випростуюючись з рук своєї матері. Бо перед ним саме стояв завод.

Через весь день працювавши, зайшов завод у вечір. Через увесь день палавши, зайшло над завод сонце. На той час сонце ще циркулювало над Російською Імперією в її Малоросійській Частині. Серед білі піскуваті баранці хмар сонце виливало з себе розплавлений чавун. Далі воно байдуже перекинулося за крейдяні гори і завод засвітився своїм світлом.

Немов трос марсян на триногих ставках стояли три домни і коло них як п'ять круглих куль стреміли п'теро кавперів. Колінкуватий удав газочистних труб сповирав тіло доменного цеху. Три градиРНі мов жирні черниці крапали слізьми в содові озера під собою.

Весь же завод був як ялинка. Кругом горіли свічі. Безліччю вогнів горів невикористаний газ — це були свічі. Під темною брамою заводу виходили сумні, чорні, закурені, задимлені люди. Смішного не було нічого — і все ж таки Гай Сергієвич реготався як ніколи в своїм короткім житті.

Навпаки мати його плакала. Бо Сергія Шайбу мали одвести на станцію двоє жандарів. Жандарі це люди в синіх мундирах з білими шнурками, в блискучих шеврових чоботях, добре виголені й чистенькі. Жандарі настирно закликали Сергія Шайбу прогулятись на станцію — а з станції в Сибір. Сергій же Шайба дуже не хотів розлучатись з молодією жінкою і з симпатичним Гаєм Сергієвичем Шайбою. Гаєві Сергієвичу Шайбі здавалося, що блискучі сині жандарі дуже смішно граються з Сергієм Шайбою, сіпаючи його за руки, зв'язуючи добрим англійським поясом. Отже він роззявив рота і сміявся так, як зроду свого ще не сміявся. Найбільш його смішила невідповідність між зусиллями жандарів і стремлінням Сергія Шайби. Вони сіпали його назад, а він рвався наперед, ніби силкуючись узяти Гаю Сергієвичу наруки — з після цього він би мав клацати пальцями і всякою іншою манірою постачати Гаєві Сергієвичу інтелектуальну розвагу.

Нарешті жандарі сіпнули Сергія Шайбу так, що товариш Сергій Шайба упав на спину. Це вже було так смішно, що не можна цього собі уявити не бачивши. Гай Сергієвич зовсім захилювався від сміху. Руками, ногами, головою, всім пружним розкішним тільким він летів до батька, що так прекрасно смішив його і сміявся, сміявся, сміявся.

II

I раптом свист несамовитий

Стінає вуха

Душить голову торнадо

В смертельнім цеху труби клепані тремтять — реве залізо

Рве хуга фурми, сопла дико виють, гудуть хитаючись
високі ферми естокад
І на пісочок у дитячі форми
Кошмарний хобот обережно лізе.

То молочком чавунним напуває
Спітніла домна свої добрі діти

Сопе й парус

Череву таємне,

Ще повне плоду і не спочиває

Бездомна мати ще дітей родити.

У легку мжичку Гай Сергієвич Шайба ішов поважний і замислений. У жмені він добре мав царську копійку і лініями життя, смерті й щастя відчував на копійці орла і кінного дядю з дрюком, котрий дядя з невідомих причин звався решкою. На ту царську копійку мама радила його купити дві царські цукерки — коли б почистити таку цукерку від паперу, вона скидалася на канатну вагонетку — тільки замість крейди в ній було лавидло — солодкий дьоготь цукеркової вагонетки.

Гай Сергієвич Шайба свої плекав думки щодо царської копійки. Влучно кинула об стіну коксового цеху, ця копійка могла породити другу копійку — або ж загинути сама в цупких лапах Кроня.

З погляду Гая Сергієвича Шайби, так само як і з погляду інших його віку пролетарів, Кронь, син майстра, був герой. Передовсім. Кронь був на голову, на велику незграбну банькувату голову, вищий від інших. Він був старший віком і батько його був старший рангом. Його батько був дослужився до майстра силою хитрої механіки, яка звалася на заводі — бути за нічного сторожа. Кронів батько, прагнучи командних гір в індустрії, оженився з дівчиною, що викликала естетичне почуття в головного інженера. Могутній порив до краси зблизив серце інженера і Кроневого батька — Кронів батько став майстром нічної зміни, для невідповідальних робіт, і заслужив на назву „нічного сторожа“. Вночі майстер Кронь не бував удома, з чим охоче мирився його друг інженер.

Отже, син майстра Кронь був герой. Він вищого походження, був вищий на зріст, був дужчий і мав багато копійок. Окрім того, він мав чимало монет на дві, три й п'ять копійок, як і належить сльиве дорослій людині. Син майстра Кронь був сльиве доросла людина. Подекуди він замикався сам у клозеті і за півгодини виходив звідти з ще товщими, ще червонішими губами і з розпаленими, заспаними очима.

Але найбільше дивувало інших тої ж епохи пролетарів те, що Кронь завжди вигравав. Він міг програти вісім, десять, одинадцять копійок, але наприкінці все одно, вигравав усі гроші назад і забирав при цьому чимало прибутку.

Це саме і обмірковував Гай Сергієвич Шайба, затиснувши в руці царську копійку надві царські цукерки ринковою вартістю. Шахрувати не було як — суворі віковідповідні правила гри не давали ніякої змоги шахрувати. І все ж таки, ні разу не було, щоб Кронь кінець-кінцем, програв.

В цей день Гай Сергієвич Шайба уперше встановив, що дрібний капітал безсилий боротися з великим капіталом. Не карбованець народжується з копійок, вирішив він, а карбованець ковтає копійки. Економічна боротьба між карбованцем і копійкою — нерівна боротьба. Чи є яканебудь боротьба окреме економічної? — подумав Гай Сергієвич Шайба і підійшов до кутка коксового цеху — а там уже дзвеніли копійки об стіну.

Уже бій ушухав. На розтулений долоні Кронь уже мав цілу конічну купу пролетарських копійок. У що саму мить хтось з товаришів програвав останню копійку. „Клади сюди!“ скомандував Кронь і остання копійка зникла в горі акумуляції капіталу. Гай Сергієвич Шайба болюче відчував у своїй руці, лініями життя,

смерті і щастя мідний еквівалент двох царських цукерок. Він розтулив долоню. Дзень! маля полетіли копійка і розчинялися в Кроневім багатстві.

Але копійка не полетіла. Гай Сергієвич Шайба одійшов од стінки і акуратно поклав копійку на витягнуту Кронеvu долоню. Кронь остовпів, а Гай Сергієвич Шайба звернувся до товаришів з короткою промовою.

„Товариші!“ сказав Гай Сергієвич Шайба. „Для чого боротися економічно? Все одно його карбованці зйдять мою копійку. Спробуймо боротися інакше! Пролетарі всіх країн єднайтеся!“

Гай Сергієвич Шайба розмахнувся і вдарив знизу по Кронеvій руці. Вгору бризнув фонтан копійок і вони розсипалися у коксовому штібі. Бій був довший, ніж на те сподівався Кронь. Від першого ж штурхана Гай Сергієвич Шайба одлетів до стінки і притулювся до неї спиною.

Попереду в нього над усе панувало враження ніби ввесь Кронь обріс болючими кістками зібганих кулаків. Ніби він, Гай Сергієвич Шайба, голіруч мусив бити вугілля, що засипають у коксову піч. Кронь був як дрепнот — усе м'яке і живе десь сховалося, наче його не було. Довгими зілізніми ударами Кронь націляв між Гасві ребра і Гай ледве управлявся підставляти руки.

Надзвичайні райдужні потоїбичні ландшафти побачив Гай Сергієвич Шайба. З чорної оксамитної темряви викотилось зелене світозоре мерехтливе гало, ніби молоде листя всіх весенєсвіт сплилось, споїлося в одній щасливій кулі. Але щастя було недовге і куля розлетілася на мільярд зелених зернин — а темрява з чорної зробилася оксамитно-фіялькова. Зелені зерна зникли і оксамитофіялькова хмара набрякла фіолетовими берегами. Вона надималася чимраз дужче і кризь неї просвічував захід сонця. Жовтогаряче проміння пропало хмару і Гай побачив свято соняшного западу. Це була така рубінова оркестра кармінів, крапльків, оранжевих охр, киноварів і пурпурів, що око не могло витримати її і осліпло.

В ту ж мить Гай Сергієвич Шайба забув про око. Тепер йому здавалось, що обличчя йому тихо спустилося в миску з теплою — теплою водою. Напруження губ і зубів ураз розпустилося в заспокоїливому теплому морі. Море пливло по лицю по шиї і втішно охолоджувало гарячу сорочку. Це другий Кронів удар розкрояв йому стиснуті губи.

З глибокою щирістю і серйозністю, з розміреною спокійною увагою Гай Сергієвич Шайба опустил непотрібні руки. Переможний Кронь насунув на нього, добираючи місця, щоб завдати останній удар. Він бовванів величезний і розкарячений, немов огидний допотопний рак, затуляючи Гаєві завод. Коротким ударом, вклавши в нього всю свою любов і майстерність, Гай Сергієвич Шайба влучив ногою Кронеvі в те місце, за яке Кронь мав звичку триматися руками. На хвилинку Кронь застиг, потім хитнувся і впав навзніж, одкриваючи перед Гаєм коксовий цех.

Вражене око й досі коливалось по зеленозолотих океанах уперше побачених у недовгім житті. Але й видюде око вперше в недовгім житті побачило коксовий цех.

Як гренадери на наївній дубковій картині витяглися в диму вогні й крові батарея коксових печей. Як гарматний гніп над одною горіла свіча і от вона поволі звелася вгору і одкрилось вогненне серце коксового гренадера. Палаючи, серце нахилилося вперед і розпукло по середині, як жажлива рубана рана. Хитнувся споснь і вогонь почав падати вниз. Колосальними коцюбами двоє вигрібали кокс і дві жінки з шланг поливали його сльозами. Хмарами радчвся дим і сповивав мовчазний шерг ще цілих гренадерів. Сичала вода в вогні, нагорі горіла свіча. Шкварчав, загасав і чорнішав кокус коло самих ніг відважних жінок, що воювали з коксом, бо чоловіки воювали з німцями. Була війна і коло коксового цеху виріс новий, бензолний завод.

Великий інженер, знаменитий професор, патріотичний учений будував цей завод, щоб христлюбиче воїнство білого царя могло стріляти в німців набоями незгіршими від німецьких. На той завод нікого не пускали. І тепер на варті перед

ним стояв дядя з широкою бородою і з хрестом на кашкеті, а з дядею балакав якийсь чоловік. Цей чоловік повернувся до місця орлянки і глянув на нього орлячим оком.

Гай Сергієвич Шайба знов повернувся на землю. На купі метальоблискуватого коксу, немов убитий шуліка, лежав Кронь — навколо метушилося хлопці, збираючи монету.

З великою серйозністю й деяким жалем Гай Сергієвич Шайба споглядав бойовище. Йому не шкода було Кроня і йому не смішна була ефектна поза Кроневого тіла, але творчою хлоп'ячею душею своєю він не полюбляв деструкції. Ненависть не ночувала ще ні одної ночі в його душі. Він стояв серйозний замислений. Зненацька йому здалося, що Кронь ожив і знов бовванів перед ним немов огидний допотопний рак, куди більший, куди дужчий, куди старіший, куди п'яніший Кронь. Гай Сергієвич Шайба хотів звести руки, щоб ще раз подоліти Кроня — і не зміг. Руки йому стягав добрий англійський ремінь. Перед ним, стояв батько Кронь, «нічний сторож», друг естетного інженера. Хлопці розлетілись мов липове клиннє в столярнім цехові, а Кронь - син уже звівся на ноги і націляв здоровенним шматком коксу в ціле око Гая Сергієвича Шайби. Кронь — батько обома руками тримав пояса невеликого тіла Гая Сергієвича Шайби. Він зробив останнє одчайне зусилля, щоб визволитись і застиг. На лиці йому мимоволі, помалу розливалася усмішка.

Його вразила колосальна, монструозна невідповідність між його силою й силами його ворогів. Це було наче хтось пускав у хід весь ливарний цех, щоб одлити одного гудзика для інженерових штанів, гудзика, що загинув в естетичному екстазі. Це було наче мартен загрузжали новими плугами, букерами, снопов'язалками і сівалками для того, щоб одлити сталеву англійську шпильку замість того таки в естетичному екстазі втраченого гудзика. Гай Сергієвич Шайба відчув, що кумеднішої ситуації він за недового свого життя ще не упорався спостерігати.

Затулина на коксовій печі затулилась і піч змокла і змовкла. Навпаки, рот Гая Сергієвича Шайби розтягся до самих вух — розкрився як діафрагма і утонив Кронів, бензольний цех і ті, що навколо стояли ландшафти в мужньому здоровому сміхові.

III

Ах життя моє дороге
Хто мені дав тебе, тепле й сильне
Бігти берегом, бігти геть
Бігти блискучою вохкою річкою

Занести руку за хмар
Занести за небесну спину
Розмах. В удар
Тіло, голову, серце вкинути

Ах життя моє, кругде як м'яч
Пружне й палюче — як любов
Падай. Злітай. Смійся. Плач
Цілуй дужче, знов і знов

До кінця цілуй. До зубів
До холодного цілуй поту
Так ніхто тебе не любив
Не пив слину з крепкого рота.

Ах життя моє, кругде як м'яч
Ти з яких зірвалось шкірів
Души мене. Кров'ю мою пияч
Так ніхто тебе не любив.

Коли інші комуністи одступили з червоною армією, Гай Сергієвич Шайба залишався на заводі — до скорого побачення!

Другого дня потяглися дорогою підводи. Бурі сумні мужики везли закурених салдатів — навхрест кашкету в них була біла стрічка — це й були денікінці. Вони були стомлені, ввічливі й просили молока — за молоко вони не платили. З ними було багато офіцерів — офіцери були стомлені, злі й вимагали м'яса — і за м'ясо вони не платили.

Третього ж дня виявилось, що всі вони куроцапи. Кожен салдат виходив з квартири діставати курку — діставав. Вони ж були яйцехвати — кожен салдат увечері збивав собі гоголь-моголь. Вони ж були вошопруди — кожен салдат увечері скидав штани й бив нуку.

Гай Сергієвич Шайба — до скорого побачення! — працював коло другої домни за каталя. Він навалював повну козу руди — це було п'ятдесят два пуди — й котив козу до домни. Була станція — децимальна вага. Коза котилася по чавунних плитах. Подекуди Гай Сергієвич Шайба вибирався на естокаду й допомагав викидати руду з вагонів. З естокади він оглядав денікінські панцерники і оцінював денікінські позиції. Він заранше складав плян повстання.

Після роботи Гай Сергієвич Шайба приходив додому й скидав сорочку. Поки він на дворі миз своє залізне тіло з цинкованого тазу, мати різала хліб. Гай Сергієвич Шайба споліскував цинкований таз чистою водою і ніс у хату. Поки він обтирався, мати насипала йому в той самий таз кулішу і Гай Сергієвич Шайба задумливо вийдав повний таз.

Потім він одягав чисту сорочку, штани з кльошом і підперізувався добрим ремнем. Закурював цигарку і легкою елегантною ходою йшов до Тасі.

Як Гай Сергієвич Шайба був найкращий хлопець, так Тася була найкраща дівчина. Вони були як передня пара в балеті, як дві найкращі книги в бібліотеці, як соняшний день і зоряна ніч.

Розмаїтоколірні мільйони легенд написано в книгах про кохання і всі ті легенди в належний час і в нормальному порядку пережив Гай Сергієвич Шайба. Він спіяв свій погляд на весняних хмарах і це не здавалося йому недоцільним марнуванням дорогоцінного часу. Він читав з Тасею Енгельса — і це здавалося йому пропагандою марксизму. Він показував Тасі, як він може котити дві кози одразу — і це вони розглядали як фізкультурну вправу. Він ходив гуляти по третій поперечній вулиці і випадково стрівав Тасю — а після цього зовсім природньо було, що вони йшли гуляти вдвох. Потім з математичною точністю було встановлено, що вони створені один для одного в цілому світі. Далі з'ясувалося, що хмари, Енгельс і кози стали нецікаві, і хмари, і Енгельс і кози в колосальному розмірі знайшлися в їхніх тілах, а крім того, в тих тілах відкрилися зовсім небувалі поняття, краєвиди, нові слова, філософські обрії, поперечні вулиці і фізкультурні вправи.

Тепер Гай Сергієвич Шайба йшов дуже замислений. Післязавтра мало бути повстання, і він тепер ходив з Тасею, щоб не викликати на себе підозри. Він так замислився, що й не побачив по той бік елегантного гусарського корнета в синьому доломані з жовтим шитвом і в червоних бриджах. За те ж корнета побачила Тася і зовсім трошки, непомітно сама для себе, скосила очі потойбіч вулиці життя. Довівши Тасю до садка Гай Сергієвич Шайба спішно попрощав її — завтра вони не побачаться — хіба що позавтра ввечері — і хай їде додому. Гай Сергієвич Шайба оглянувся навколо і зник у кущах жовтої акації. Зникнувши з очей, Гай Сергієвич Шайба згадав, що не розповів Тасі цілу купу речей — а головне не розповів їй, як часто вони бачитимуться за скільки днів, як вони житимуть просто вкупі. Це можна, звісно, розповісти й потім, але слід розповідати одразу — така любов! — не рушиться від вулканового вибуху — але завалюється від малої ішпаринки.

О! Вранці, коли Гай Сергієвич Шайба, через усю ніч радившись з товаришами, йшов на роботу, він побачив: Тася балакала з якимсь корнетом — і це був Кронь.

О! Звичайно, Гай Сергієвич Шайба не міг мати заздрощів — Кронь не був

того вартий. Він міг би, взявши по Кроневі в кожну руку, навчати ще десяток Кронів політичної економії, фізики, хемії й механіки. Йому довелося б довго стукати Кроневою головою об Кроневу голову, щоб забити в ті голови основні підвалини наукового світорозуміння. Щеджо синього доломану і червоних штанів, то ця красива картина обтягала фізичні дані, на які жаль брав дивитись Гаєві Сергієвичу Шайбі. Тася — можна за це ручатися — одною рукою управлялася б задущити ці фізичні дані.

Гай Сергієвич Шайба катав по чавунній підлозі руду і мало не всміхався, але не настав час ще всміхатися. Бо коли Гай Сергієвич Шайба повівся бляху на цвяшок, до нього підійшов старий Кронь, „дічний сторож“ і покликав його в контору. В конторі було порожньо і товариші всі вже повиходили з заводу. Товариші всі вже повиходили з заводу — сутеніло — і в контору увійшов корнет Кронь з чотирма салдатами. Сутеніло і корнет Кронь повів Гаєя Сергієвича під стінку повітродувки розстрілювати — завтра мало бути повстання — це з'ясував корнет Кронь з допомогою „нічного сторожа“ старого Кроня.

Коло першого кавпера Гай Сергієвич Шайба, що йшов попереду всіх, обмірковував, як можна втекти у лісі газоочистних труб і кавперів. Отже він зігнувся — і в ту ж мить старий Кронь оперезав його поперек ремнем. Салдаські руки підхопили ремінь і затягли його на спині Гаєя Сергієвича Шайби.

Як пахне газок! Як шерстить під ногами кокус! І раптом дикучий несамовитий свист запав у вуха, мов ватою прочищаючи слух, лоскочучи тіло, зашиваючись під шкіру — випуск чавуна. Чавун! Чавун!

Гай Сергієвич Шайба зрозумів що він помре, як майстер ливарного цеху, старий майстер вагранник. Був голод і робітники одливали сковороди, чавунки, робили запалки й мінляли на хліб. Але він, старий майстер щодня ні на мить не спізнившись, приходив у цех, роздівлявся на чавунні цурпалки і командував коло вагранки. Він був знаменитий майстер — це про нього зложилась Леґенда з одливою ще давно, перед війною, його звільнено з заводу за неблагонадійність. Цех став — одливка не виходила. Інженери, майстри і директор заводу прийшли в цех і наглядали за формами, за чавуном, за температурою, за шихтою. Одна одливка за другою провалювалась. Цех став — і на завтра знову уклонами й чемними словами покликано майстра.

Крізь дикучий несамовитий свист громадянської війни, через голод і холод старий майстер стояв над вагранкою. Кінець кінцем, жінка його не стерпіла і стала віддаватися салдатам за мірку картоплі. Але старий майстер не знав і не хотів знати про це. Щоранку він приходив у цех, роздівлявся цурпалки чавуну, бракував, визначав шихту і командував над вагранкою.

І от, одного дня випало так, що в цехові ніхто не схотів робити. Він сам вибрав чавун, сам загрузив шихту і став угорі над вічком. Коли ж чавун був готовий, він кинувся вниз у вогненне молоко.

Недовго стояли робітники, як заkostenіли. Треба було поховати старого майстра. Вони зробили з дошок і глини форму людського тіла, підвели ківш, взяли чавун і одлили чавунного майстра. Коли прохололо чавунне тіло, вони одвезли його на цвинтар і поставили на могилі.

Гай Сергієвич Шайба отямивсь крізь дикучий несамовитий свист, коли випускали чавун. Свист умер, а він усе ще був живий.

— По краснозодому мерзавцу пааль...

Десь, споza далеких меж газового запаху і шерсту коксового, зародився голос Кроня. Високі тополі за заводським муром вросли в вогненне вікно неба. Голос Кронів умер, а Гай Сергієвич Шайба все ще був живий. Завтра має бути повстання, а він через химерний, ідіотський випадок має умерти сьогодні. Невідповідність була така разюча, така неймовірна, щоо Гай Сергієвич Шайба не витримав. Він стиха засміявся, стоячи коло стіни повітродувки. Було поночі — хто сміє смі-

ятись — схопився Кронь і кинувся повертати до себе салдатів, вдивляючись їм у зуби. Але їм зуби не сміялись, а цокотіли — од свічок ходором ходили колосальні тіні по землі.

— По краснотазодому мерзавцу пааль... затремтів Кронів голос. Салдати повернулися до стінки. Пахло газом і шерестів кокус під чобітьми. Коло стінки вже нікого не було.

IV

Я іду по рейці і хитаюсь
Чи дійду до віку, чи впаду
Ліс ліворуч, мов зелений заєць
Задивився на мою ходу

Скільки днів любилось з ночами
Пропадало вранці у вікні
Скільки птиць летіло над полями
Не верталося до мене уві сні

Деся далеко одинокий коник
Пісню травам і лісам загадав
Наче гасне деревляний дзвоник
Наче спить і падає вода

Я іду по рейці і хитаюсь
Чи дійду до віку, чи впаду
Ліс спинився. Ліс мов зелений заєць
Задивився на мою ходу.

Гай Сергієвич Шайба сидів на коні. Це було теж любиме тіло — бочкувате, гаряче і послушливе. Досить було трохи стиснути його ногами і воно бралось гойдати ритмічно Гая Сергієвича Шайбу. Досить було трохи натягти вуздечку — тіло починало капризно вигравати дрібним вимахом. Досить було вколоти тіло і воно одривалося од землі і летіло над шляхом — а земля робилася морем і бралася хвилями — долів! горів! долів! горів! — перекочувалися, вандрували хвилі.

Напередодні, наступаючи з великою помпезністю, з кіннотою, гарматою, і піхотою, денікінці вибили роту Гая Сергієвича Шайби зі станції Конотоп. Власне Гай Сергієвич Шайба був би тримався на шляху за тополями коло станції — проти кінноти, гармати й піхоти, колиб з панцерника не влучили в лівий фланг стрілкової лінії й не положили б одинадцять рядком у рівчаку над шляхом. Гай Сергієвич Шайба одступив, а денікінські гусари ринулися на одинадцять мертвих і посягали з них сорочки, пояси й чоботи.

Коли стемніло, Гай Сергієвич Шайба взяв з собою агітпропа і вони поїхали вдвох у роз'їзд. Агітпроп у Гая Сергієвича Шайби був із акторів і дрейфів. Обіруч чорної дороги росли темні декорації кущів — просто попереду на переїзді була денікінська застава. У кушах щось шаруділо — вітер наввипередки з зайцями — і агітпроп остаточно ліг у дрейф. Він почав агітувати й пропагувати ідею, що далі їхати нема для чого. „Піджарті тут — сказав Гай Сергієвич Шайба — друже Аркадію, не говоріть так красиво, вас ніхто не чує“. Агітпроп став, а Гай Сергієвич Шайба поїхав далі. І от він почув тихий виплеск копит по дорозі — то виплеск голоснішав, але віддалявся, частішав, але тікав геть. То агітпроп, не перенівши темних кущів при дорозі, галопом подався додому. Та не було тихо — інші копита сплеснули попереду — вони тихішали, але наближалися, рідшали, але були вже на голос від нього. „Какова полка?“ — кричав тенорок — немужній, прокурений, пропитий, авторитетний, переляканий тенорок. Гай Сергієвич Шайба не відповідав і їхав поволі вперед. У прокатнім цехові було куди небезпечніше — треба було стрибати між смертельних штаб, що вистрибували як блискавки з допелі - дуо, снувались коло ніг, залишали півсантиметра безпечного місця. Денікінці почали стріляти — вночі, з коней! Це було вже зовсім смішно. Може статися, що Гай

Сергієвич Шайба стиха розсміявся вночі, бо після німої хвилини денікінці повернули коні й подались назад.

За півгодини Гай Сергієвич Шайба, уникаючи застав як штабів, смуг і кутніх штанг, провів роту на станцію Конотоп і з-поза станції, з тилу почав стріляти. Ніякої вночі бою не було — не було ніякої небезпеки; куроцапи, яйцехвати і мордобой світ - за - очі тікали через рілля, через соняшники, через кущі, сіяли рушаниці, погони, й кокарди, а вранці Гай Сергієвич Шайба вже наступав на них зі станції Конотоп обабіч залізничної колії. З лівого флангу, де були кущі, Гай Сергієвич Шайба вивів свою кінноту верхи — це був агітпроп і ще скільки душ на конях, забораних у станції, — од кущів праворуч лежала його стрілецька лінія. Сам він вийхав трохи за кущі й став. З шанобливої обережної дистанції стріляли денікінці

Ясний, теплий день! З гаю в міжвогневій зоні вихопився вовк і побіг удовж стрілецької лінії. Наляканий розмаїтими громами серед ясного дня сірий чухрав, підбгавши хвоста, просто на станцію, Гай Сергієвич Шайба мало не вискочив з стремен — бий, хлопці, вовка! — і мовчазна лінія, запалена мисливським шалом затріскотіла напередими аж до кінця по той бік колії.

Ясний, світлий день. Як хилило сонце на сон. Як скліпував теплий вітер віі! Як перед заплоченими очима марширували незчисленні неспані ночі, сипалися темні села — і в селах було сіно, був хліб, було молоко — не було тільки сну! Варт було сісти до столу й покласти на руки голову, як прокидались воші. Вошей було стільки, скільки є на світі секунд — одні були швидкі й яскравіші, другі сіті й сонливі.

Ночі, ночі й ночі. Ночі повні нужі — ні спати, ні бити нужу. Незліченні села, що простяглися аж туди, до заводу. На заводі зараз яйцехвати уже вивозили варстати, псували мартени, забирали електромотори. Незліченні, безсонні, по вінця повні нужею й думками села.

Гай Сергієвич Шайба розплющив очі. Просто перед ним у соняшниках двигоніло якесь невелике повіско людей. Агітпроп і інша кавалерія позлазили з коней і щось гукало до нього, Гая Сергієвича Шайби.

Гай Сергієвич Шайба глибоко зідхнув, розстебнув штани й взявся бити вошей Насамперед, він вигріб їх кілька жмень і висипав долі. Потім він почав нищити їх подинці. З лютою ненавистю він душив темні безсонні ночі, силкуючись почути між пальцями соковите чюкання ворогів. Але нічого не було чути — пролинула блискавична черга вистрілів і перед ногами коня виприснуло п'ять фонтанів куряви. Гай Сергієвич Шайба подивився перед собою в соняшники. Десь з правей руки, ярком, денікінці підвезли кулемета, випустили по ньому чергу і кулемет застрайкував.

Це вже скидалося на дровтовий варстат прокатного цеху. З - під дровтових вальців мало хто відходив на пенсію цілий — дріт перепалював ноги і перетинав тіло з кулеметною швидкістю. Варт було йому засотатися і запутатися на одну сему частину секунди, як уже з цеху виносили майбутнього шарманщика, або ж продавця газет та журналів. Гай Сергієвич Шайба колись стояв біля останнього варстату перед мотовилом, де дріт пролітав сім метрів на секунду. Дріт запутлявся навколо нього, коли він зирнув угору на поперечну станину. Він саме успів схопитися за штангу й підлетіти вгору, а вогненне коילו закрутилося гадюкою долі.

Отже, Гай Сергієвич Шайба поважав кулемет. Шрапнель, ударні й рушничі він вважав за театральну стрільянину для слабонервних, але кулемет у компетентних руках — машина ділова. Гай Сергієвич Шайба з деякою поспішністю упорядкував штани. Бризнула в кур друга черга з кулемету і він знову застопорив. Бризнула третя черга уже в порожнє місце — понад кущами вів знову коня Гай Сергієвич Шайба і кінь шкутильгав на праву передню. Кожен конів крок крапав кров'ю „Давай сюди кулемета — інтелігенти, не управляються коло свого — мало каші їли“ — і Гай Сергієвич Шайба за дві хвилини скосив соняшники, кулемета й добровільних реставраторів російської імперії.

В цей ясний, теплий день денікінців покотили на південь. З хутора Михайлівського прийшли ешелони латишів. Червоне козацтво доскочило вже до самого Харкова. Гай Сергієвич Шайба підійшов до соняшників і знайшов одного живого. Не мужній, пропитий, прокурений, авторитетний, переляканий тенорок просив жити. Це був поручник Кронь, виплід естетичних поривань головного інженера. Візьміть його — можете позабирати речі, тільки англійський пояс мені, на спомин — але... щоб був живий — він мені ще придасться на заводі. Надвечір стих і теплий вітер — над станцією сівся дощик — і Гай Сергієвич Шайба спав, поклавши руки на стіл, а голову на руки.

Незчисленні пережиті села, темні хати, що їх ніколи більше не побачиш, журавлі над криницями, сховані кури співають на горищі. Незчисленні ночі крізь села, нужна без кінця і краю — і от станція. Покоотом сплять червоні салдати, агіпроп лежить на столі і вгруз носом у каламар — з кожним сопом з каламаря фонтаном присне чорнило — воші перебито, розчавлено з тріском, як вистріли — і Гай Сергієвич спав, поклавши голову на руки.

V

...Ах згляньтеся, кричатимете ви,
і поділуєте бійцям запилені халави
і кульбаба гойдатиме в траві
Без голови стебло — у скошений отаві

Ах згляньтеся — о, жаль, о, жаль, о, жаль.
Все віддано — ах випустіть на волю —
Ю бет ай шел: погодиться коваль
і розстріляє вас на голфовому полі

З машинами ж управимось сами
Сами зробили — сами пустимо ухід
Мащини радо нас послухають і ми
Новий обточимо і вишліхуєм світ.

Гай Сергієвич Шайба підвів голову зі схрещених рук і глянув перед собою. Величезне море стола, немов парусами, усіяне було паперами. Це були малі торговельні бриги з замовленням на залізні штаби, поштові фрегати з негайними наказами, корвети з воєнізаційними намірами, театральні баржі, загружені мандрівними трулами, рибальські шкуни з оселедцями й судаками в маринаді для робітничої кооперації — це була неоглядна фльота паперових парусів, що припливла в порт завкомівського стола, над яким високо маячив Гай Сергієвич Шайба.

Ще було півтемно, але вже набилося людей. Майстер другої домни зарізав шихту — в кокусі процент попільності — в збірному цехові монтер Іллін пустив англійський стругальний варстат — спеціальна комісія з спеціалістів дурно два місяці проїдалася коло того варстату — дайте мені довідку, що працював слюсарем другого розряду — як живеш, Шайбо, прихось сьогодні, буде що й до чого — котись, Гришко, не заважай, а то викину під три чорти за вікно — в третій годині повертається культбригада з села, щоб була трибуна — оркестр — щоб співістили по цехах — мітинг — там же щоб був доповідач про папу римську — як не буде трибуни за чверть на третю!.. словом, щоб була, баста — літучу нараду про культкерівництво в електричному цехові — сідайте, браття, і нате вам десять хвилин — вигрібай факти — хто говорить — голова робкоопу — Шайба — коли ти будеш годувати робочих шчапнеллю і возити хліб на м'ясних підводах, я тобі розкажу в деталях, куди ти завтра поїдеш і яким поїздом — убиральниця Кроніха Олена прохає заплатити за надурочні — виплатити! — твого чоловіка і сина я розстріляв тут, на заводі — але ти, бабо, робітниця і працюєш чесно.

О! В механічному, в революверному варстаті знайшли шабер між шестернями — братця обміркуєте культкерівництво в електричному без мене — ша, козацтво,

зараз повернуся — на кого думаете? — ні, це не він — стривай, кого позавчора викинули по розкуркуленню — це той Іуда хотів змолоти револьверний — він сам себе змолот у кашу — нехай хоч зараз вішається — хто перший побачив шабер? — поклич його сюди — стій, це що, як ти ріжеш! Хто тобі загадував таку подачу — ти бачиш, що ти ріжеш, чи тобі повилазило — таблиця в тебе є? — про справу з шабером сьогодні вночі в пів-до-дванадцятої нарада — щоб був директор і громадяни інженери — здоров, Іллін, вітаю тебе з стругальним, ти художник, но про тебе ніхто не знатиме — ніхто не влаштує виставу того, що ти повершив — і тебе не виберуть на академіка — ти помреш у своїй хаті — але ми тебе не забудемо — компресор скінчили збирати? — браття, нам пишуть, ніхто в Союзі не робить таких компресорів — і хоч би який цуцик гавкнув у газеті — дощик? — але мітинга одкриваю — товариші, наша культбригада повернулася з села — повстаньте гнані і голодні, пролетарі усіх країн — їздили робочі, культробітники, оркестра, пролетарський поет і так далі — в'їздили в хутори, виїздили з колгоспів — дядьки накидали три підводи ікон — возили бабів автом у сразкові колгоспи — виявили, як живуть люди, чи штемпелюють дітей, чи сплять по сорок душ під однією ковдрою — товаришу дядько, ваше слово — тільки не розвозьте плужанської лірики — кажіть просто і прямо, що бачили — виявляйте, чи були заскоки — повстаньте гнані і голодні — тепер товариші, я скажу. Ви пам'ятаєте, як ми робили на бельгійців. Як горіли свічки. Як пропадав газ. Як коксувальним вугіллям топили паровики. Як виганяли на вулицю з вочим білетом за те, що читав Маркса. Як видавали двадцять п'ять рублів за одрізану дротом руку, як видавали двадцять п'ять рублів за одрізану дротом ногу.

Товариші! Ми збудували новий електричний цех. Ми топимо штибом, товариші. Із шлаку ми робимо-цеглу. Ми збудували нову повітродувку і вона йде у нас на газу, товариші.

Но, товариші, не електричний цех ми збудували. Не повітродувку ми поставили. Не нову домну ми пускаємо післязавтра (а старе бельгійське барахле роззагимо). Ми збудували нових людей. Ми поставили нову історію. Ми пускаємо в хід нове життя, товариші. Кому не цікаво, вийди геть. Товариші, ви підняли ваші чорні руки. Не пускайте їх; у ваших чорних руках ніжна доля всіх людей світу. Ви отці нового світу — не упустіть дитя — воно в ваших чорних руках. Товариші, я закриваю мітинг — ні, ще про римську папу — виліз з доповіддю, хто там — товариші, папа римський є головний римсько-католицький зверхпін — не цікавиться православними церквами з недавнього часу — саме чогось тоді, коли в нас пущено всі шківі, коли ми перевертаємо життя, коли ми двигонули вперед — повстаньте гнані і голодні — хто за? — учасникам культбригади зібратися в дванадцятій годині ночі в клубі для звіту — не спали шість діб — не поспши ще й сьогодні — на завтра звільняю на день від роботи — одіспши за все — диктую, стукай відповідь силкатрестові — де мій чоловік, поїхав у колгосп і досі нема, де ви діли мого чоловіка, що я довіку сама спатииму — все одно не вийду, подай сюди мого чоловіка!

Гай Сергієвич Шайба вийшов зза столу і підійшов до баби. — Листа послали, но людина не ангол і не може весь рік спати з однією бабою — якщо не вернеться, то з міліцією його тягти не будемо. Гай Сергієвич Шайба бабу поцілував дружньо, повернувшись за плечі і вона уже була за дверима — що тобі, жінко, — навіщо ти сюди приїгла пацана — чи ти повернешся колись додому, чоловіче, третій день спиш на столі в завкомі — завтра в обід може приїду, наготуй мені динкований таз помитись — одпливай додому, нема коли — до силкатресту — у відповідь на вашого листа, сповіщаємо — що тобі, пацан — пояс? — на тобі пояс, грайся, но тільки тікай додому — пацан узав — о! це був добрий англійський пояс.

— Товариші, сказав небавом по цьому Гай Сергієвич Шайба. Часу в нас небагато — і в тижні ми знайшли п'ять день, а в п'ятиріччі ми дозволяємо собі лише

чотири роки, але все ж таки, ви маєте почекати п'ять хвилин, бо насупроти мого вікна, в ідальні я нап'юся чаю.

Як вепер, блукавши по подолах Дагестану і, дійшовши горяного струмня, заллявшись потом як градирня, як звір, він пив чай. Гарячою парою прикро промивався потужний котел його тіла — аж у кінчиках пальців, здригаючись болючою насолодою, він пив чай, шклянку за шклянкою, розплавляючи зліглі жмути нескінчених думок, розпарюючи затужавілу шкаралтшу невдоволених питань. На мить він поклав голову на руки і в ту ж мить він спав під трансмісією механічного цеху.

Мов океанський пароплав, механічний цех плів в Електриду. Кожний атом цегляної підлоги просякав дрібний двигіт невидимих хвиль, що на них гойдався механічний цех. Сичали ремні з шківів — на шківів — і з циркулем добрий шкіпер стояв над покопирсаною мапою земного валу — розмірюючи пильно кругосвітну подорож валу — під ногами не було землі, він стояв над трюмом — звідти йшов тасмнічий двигіт.

Як маятник міряв час брус на стругальнім варстаті — вперед — назад — вперед — назад і кучерявою піною завивалась стружка в минуле, у чадну чагар перевозованих воєн, у давненезні доводи старої історії, у липучий літопис князів, королів, кошових, в десятитисячолітню костогризу людей, у смерть полотняних спантелених смердів, у загибель незнаних, незаписаних героїв, у те, як пилипи й лакузи скакали в гречку і вистрибували з конопель міністрами й великими воеводами.

А навколо верещали свердла. Серед мила й без мила, не вмер данило, болячка задавила, вони вдшушувались у деталі великого мотора майбутності. Вони готували простір для свіжих лав юних болтів, нових бойців. Для нових нарізані віків в математичному факультеті революверного варстату, вони увійдуть у товщ сталевової маси і кожен з них свою стріне гаїку, прошіє її і з нею з'єднається навіки.

Аж от Гай Сергієвич Шайба відчув, що він — фрез. Витвір тисячолітніх математичних зусиль темних геніїв підсвіту, він гіперболічний і блискучий вийшов на поверхню і в металевих верстах людства, в сталі, в залізі, в чавуні, в дуплинах, в жуках окалин, у перегартованій плівці, у потяжнім феррумі, в ванадії, молібдені і мангані прорізає парадоксальну, але ясну й круглу лінію до вселюдського щастя. Фрез фрезів, він сам нарізав фрези, полегшуючи роботу майбутнім вікам. Википілий в тиглі самогарт, він сталеву вів лінію ні на мікрон праворуч, ні на мікрон ліворуч.

Важку, мов болт голову, він звів зі схрещених рук. Мов тать підкрався дощ і заходив по дахові дитячими пальцями. Круглими скляними іскрами дощ цілував вікно — і от дощ утік у куші — перед Гасем Сергієвичем Шайбою стояв пацан і плавав круглими, літніми краплями. Об добрий англійський пояс, об застібку, він порізав пальця і палець теж заплакав круглою краплею крові. /Стривай, сказав Гай Сергієвич Шайба і, взявши пацана навколінь, став видущувати з пучки кров, боляче на одну мить, а далі буде краще — він з страхом дивився на пацанове обличчя. Але пацан уже задивився на пучку, як з обрїв, з ярів пальцевої шкурки нове зиходило ще кривавіше сонце. Гай Сергієвич Шайба зовсім збентежився, але давив дужче і глянув в вічі. Слюзи висихали йому на зацікавлених очах і рот розійшовся осонням осміху.

(Далі буде)

РОБЕРТ БЕРНС

ПІСНЯ

(Із поеми „Веселі бригади“)

Гірський юнак — мся любов.
У гори рано він пішов
До тебе моє серце лине
Мій любий Джоне Горянине.

Співай, мій Джоне Горянине,
гукай, мій Джоне Горянине.
Який, скажіть мені хлопчина
здолає Джона Горянина!

Йому в бою незнаний страх.
Він славний по усіх краях.
І кожна дівка, як причина,
бажає Джона Горянина.

Співай, мій Джоне Горянине,
гукай, мій Джоне Горянине.
Який, скажіть мені, хлопчина
здолає Джона Горянина!

Ті дні минули наче сон,
коли був з нами славний Джон,
як, поважала вся країна,
стрункого Джона Горянина.

Співай, мій Джоне Горянине,
гукай, мій Джоне Горянине,
який скажіть мені, хлопчина
здолає Джона Горянина!

І от його в чужі краї
прогнали лорди нависні.
Та тільки потягло весною —
Джон Горянин мій знов зо мною.

Співай, мій Джоне Горянине,
гукай, мій Джоне Горянине,
який, скажіть мені, хлопчина
здолає Джона Горянина!

Але спіймали Джона — ох!
зв'язали й посадили в льох.
Прийшла ж мені лиха година:
скарали Джона Горянина.

Співай, мій Джоне Горяніне,
гукай, мій Джоне Горяніне.
Який скажіть, мені, хлопчина,
здолає Джона Горянина!

Я од проклятого життя
в шинках шукаю забуття
І плачу, тулячись під тином,
за славним Джоном Горянином.

Співай, мій Джоне Горяніне,
гукай, мій Джоне Горяніне.
Який, скажіть мені, хлопчина
здолає Джона Горянина!

З англійської — В. МИСИК

ГР. ЯКОВЕНКО

ВЕСНА ТРИДЦЯТОГО РОКУ

(НАРИС)

ДЕЩО ПРО „ІДЕАЛІСТА“, „ДИКУНСТВО“ Й „ТЕМРЯВУ“

Неприємно, але слухаю й мовчу. Настрій мені був лагідний, бадьорий, якимось не вистачало духу образити псажну й досвідчену людину. Сільський професор!.. „Кладезь мудрости“!.. Пишна скарбниця трухлявих забобонів і смішних, нікому непотрібних чеснот... Тридцять третій рік учителює на селі, дістає пенсію, має сиву розложисту бороду і, треба думати, цілком свідомо пишається своїм зовнішнім виглядом дореволюційного „мученика за святу ідею“.

— Повірте мені, — запевняє він мене з прихованою мукою в голосі, — повірте тені, товаришу, я, культурна людина, просто задихаюсь на селі... Дикунство, темрява, і така чортяча байдужість до всього, що діється довкола, що часом жах проймає... Нічого не читають, нічим не цікавляться...

— Невже, — не стримуюсь я — так таки нічим і не цікавляться?.. А, скажімо, колективізація?.. Хіба повз неї можна пройти?..

— Ви, молода людино, не розумієте мене. Так, не розумієте... Хіба я про це?.. Колективізація, індустріялізація, електрифікація... Хіба в цьому тільки сенс життя розумної істоти?.. В очах щире уболівання, на губах змійка зневаги. „Хіба в цьому тільки сенс життя розумної істоти“?.. Милосердний боже, який настав вік, які пішли люди!.. А ідеали, святі, прекрасні ідеали, ідеали любови, правди... Страждання, високих поривань душі...

Щось ще довго докоряв мені розчулений дідусь за зраду „вищого призначення „розумної істоти“, багато трактував про свої „вічні ідеали“ і про нашого „темного“ забитого „мужичка“, але я мовчав і не заперечував йому... Мені хотілося слухати й слухати його без кінця й краю. Ба, не щодня випадають нам такі щасливі зустрічі!.. Слово чести, півгодини втраченого часу не така вже велика офіра за милу бесіду з цим „ідеальним мастодонтом“.

Кінець — кінцем, прощаємось і поспішаємо кожний до свого поїзда. Педагог мандрував кудись на Кавказ вихожувати застарілу астму, а я поривався саме туди, де жах! — панують „дикунство й темрява“, де „нічого не читають, нічим не цікавляться“...

Поїзд місцевого сполучення, кінцевий пункт його — Яготин. У вагоні повно селян і селянок, лише зрідка око зупиняється на засмальцьованій блюзі залізничника. Незабаром рушив поїзд і одразу спалахнула розмова — надзвичайно цікава і, при тому, на найпекучішу тему дня. Не минуло й десяти хвилин, як вагон нагадував уже рій стривожених дбжів.

— Пахне вроді би колективізацією... — зауважив один із залізничників і присунувся ближче до чільної групи спірщиків.

Прислухаючись до палких суперечок, шкодував я вельми, чому не бачу зараз

біля себе сивого мудреця - філософа, чому вуха його й очі не тут, а десь в іншому вагоні?.. Хай би відданий прихильник „вічного й прекрасного“ переконався своєї помилки.

Чудакуватий старче!.. Люди читають і розуміють, люди страждають і боліють, але... але не на твій взірць і зовсім з інших, ніж ти причин. Вони прихильники живого діла, а не мертвих ідей. Ось її, цю бабусю послухай. Рекомендую:

БАБА ДАРКА З ЛЮБАРЦІВ

Бабусі Дарці, — так величас її чотирнадцятилітня онука, — років, мабуть, сімдесят. Сівши на лаву, вона зручненько вмостила, поставила кошика біля ніг, прикинула на вертку онуку, що ніяк не знаходила собі місця, а далі заходила чепурити свій туалет — обсмикала й полагодила спілницю, стерла рукавом пил з зобіт і зав'язала кінці хустки на самісінкій маківці. Здається, вона тепер має цілком пристойний вигляд?.. Інакше не можна — вона серед людей... Але нудно бабусі з живими, гострими, мов у дівчини, очима — вона людина громадська, не сидіти ж їй, води в рот набравши?.. Звичайно ні!

— А скажіть мені, — подалась вона раптом до сусіди, що сидів супроти неї, — скажіть мені, чоловіче, як у вас там із колективізацією?..

Сусіда відповів не одразу, бо саме „підполуднував“, доминаючи четвертину сала. Упоравшись із їжею, він дбайливо витер рота рукавом, перехрестився і аж після цього ритуалу відказав спокійно:

— Слава богу, помалу заколективізуємось.

— А назад не відскакують?..

— А хоч і відскакують?.. Звісно, багато повиписувалося, а багато й знов повстряло... Було, скажімо, дев'яносто відсотків, а тепер тільки сімдесят... А в вас що?

— Та те саме, чоловіче!.. Один тієї, інший — другої... І насліддя обсупільнили, і коні обсупільнили... Знов же, як ото вийшов новий статут про артілі, де про корів там, про гуси, кури і всяку городину дуже гарно сказано, щоб не сміли займати, тоді почалося волненіє...

Баба Дарка докладно зупинилася на новому артільному статуті і з справжнім знанням справи трактувала окремі його пункти, порівнюючи їх із старим статутом. Скоро біля баби Дарки зібралось чимало зацікавлених пасажирів.

Уподовж усієї колії — Київ - Яготин — лежать райони суцільної колективізації: Баришнівський, Баришівський, Березанський, Переяславський... Селяни були, переважно, з тих районів. Кожному, звичайно, кортіло додати й своїх міркувань до справи, що всіх однаковою мірою обходила. Розмова захопила увесь вагон і набрала бурхливого характеру.

Не кидуючи своєї вигідної позиції на лаві, баба Дарка заходила керувати палкою дискусією, пильнуючи того, щоб вона часом, не перетворилася на безладну, гамірну балаканину. І треба сказати, виконувала вона це складне завдання надзвичайно вдало.

Як і слід було сподіватися, пасажери хутко поділилися на три протилежних табори. Звичайно, — одні за колективізацію, інші проти неї, а треті — ні за, ні проти — нейтральні, так би мовити. І дивна річ, між одвертими противниками колективізації я зауважив молоду дівчину - селянку та миршавого вигляду селянина в старій, подертій свиті. Ця своєрідна пара й стала на чолі невеличкого гуртка своїх однодумців.

Убогого вигляду селянин так добре згадав зміст відомої статті Сталіна, що легко скандував її рядок за рядком, а молода дівчина козирилася лише одним аргументом, що став, очевидно, за альфу й омегу її переконань.

— Немає ніде порядку, як слід, тому й не хочу йти до колективу — запально вигукувала дівчина, намагаючись перекричати свого спільника в подертій свиті.

Не вірите мені, поспішайте кого хочете!.. Є в нашому Баршпільському районі артіль імени Молотова, існує щось років зо три... Ледар на ледарі, барбос на барбосі, коли б моя сила та влада, я б просто батогами тюжила таких колективістів, бодай їм!.. Ні, ви тільки подумайте, люди добрі, — азійти такі, цілих п'ятьдесят гектарів віки кинули гнити на полі, та щось три гектари моркви подарували слобідським свиням на поживу: ліньки, бачите, прибрати було, шкода було задрипанок своїх клопотати... Дякую вам красенько, до такого колективу хай білі ведмеді пишуться, а мене до нього й налігачем не затягнеш!.. Шкідники, а не хазяї!..

Товариш П, мавши щось своє на мислі, гнув зовсім іншої. Йому, видимо, не вельми припадає до серця колективний спосіб господарювання, загалом.

— Добровільно, так добровільно, а немає чого силувати мене. Я хочу жити так, як мені самому хочеться, нехай і погано, кому до того діло?.. А то пишися, і пишися, і в одну тобі шкуру — записуйся, дядьку!.. І вдень ідуть, і вночі ідуть, і до зборні тягнуть — ну, просто життя тобі від них не ставало: хоч яловий, а тельсь!.. Ну, що ви мені зробите, як я, анахтемська душа, не хочу до колективу?.. Не хочу й край!..

З дальших дядькових лементаций цілком виявилось, хто він саме такий, і чому йому не дуже припадає до смаку колективне життя.

— Що земля?.. — махає він зневажливо рукою. — Земля юринда та й годі Розживешся з неї, якраз?!.. То я й на станцію, то я й на базар — там, диви, хорошего громадянина на воза прихопив, там — диви, хунт, другий масла та глек сметани на Київ одвіз... і є тобі п'ятка, десятка... А що таке, хуби сказати, ваша земля?.. Одно тобі безпокойство...

— Дурак ти, — несподівано резюмує баба Дарка, — і дураки ті, що до колективу тебе тягли!.. З тобою б, комерсантом задрипаним, нахазяйнувала б артіль!.. Отож і! Сталін про таких, як ти, ледарів, пише: і близько не підпускати їх до колективу, бо все діло переведуть... Учитайся в статтю, хазяїн такий!..

— Ні, ні, — бабко — хяждино сварить дядько — добровольно, так добровольно!.. А то й до церкви не смій, і на великдень роби — не діло, бабко!..

— Згадай моє слово, проситимешся колись до колективу, та вже не приймуть тебе, яєшника такого!.. Увірвуться ж бо тобі й хунти скоро, увірвуться й пасажири хароші, бо все це перейде до артільних рук, що тоді робитимеш, розумнику мій?..

Дядюшка роззявив був рота, посилкувався щось відповісти, але не знайшовши потрібного слова, раптом замовк, знітився й забився в куток. Невеселі перспективи майбутнього приголомшили його. Більше вже дядько в розмову не втручався.

— А ти, дівко, — вела своєї баб Дарка, — не кажи так!.. Негоже так говорити молодій людині... Погано роблять, а ти візьми та й покажи їм, як треба краще робити, а не осуждай їх безоглядно!..

— Покажеш їм, якраз так!.. — спалахнула зняковіла дівчина. — Такі там люці зібралися... Та й що я за одна. щоб усім показувати, як працювати?.. А буде порядок — піду до колективу, бо однак самій жити не випадає — я хазяйка двору, батько померли, а брати малі...

Третій і, при тім, найлюдішній табір складали пасивні. Люди цієї категорії ніколи не зраджують властивій їм вдачі. Як тільки перемога лишилася за селянином у потертій свиті, так і вони раптом приверталися до нього, всіляко виявляючи йому підтримку й співчуття. Та, однак, варто було бабі Дарці збити з пантелику завзятого сперечника, як одразу симпатії цих дивних хамелеонів були вже на її боці.

Бабуся, слід гадати, дуже добре розумілася на людській вдачі і абсолютно не вважала на мінливість настрою пасивних. Її найбільш цікавив сусіда на протилежній лаві. Охайненський той чоловічок увесь час підтримував її і доволі складно розводився про завдання колективізації.

— І давно ж ви, чоловіче, в колективі? — цікавилась баба Дарка.

- Я - я - я?... Гм... гм... А ви?... Хіба ви в колективі?..
— Ось із сином та онукою вже третій рік у комуні живемо, тут поблизу...
— І добре ж маєте себе?..
— Авжеж!.. Немає на що нарікати.
— Он воно що, а я й не туди!.. Думав, це ви так собі — на вітер, щоб розважити людей, бо нудно мовчати в дорозі.
— Звідки ви це взяли?..
— Та, думаю собі, баба стара, розумна... Хай вже молоді!.. Щодо мене, то я середняк - індивідуаліст... А підтримував вас так собі, щоб не подумали, що я противник колективізації.

Баба Дарка замовкла, підбрала тонкі губи й до самого роз'їзду, де їм, разом із онукою, треба було вставати, сиділа похмура й задумана — сусіда на протилежній лаві не абияк вразив її.

Зупинився поїзд на три хвилини. Баба Дарка швидко збрала речі, гукнула на снуку й погрямувала до виходу. Проходячи повз охайного свого опонента, баба несподівано ожила:

- Сволоч ти, а не індивідуаліст! — кинула вона йому озлісно.
— Те саме й я кажу! — підтримала бабу Дарку дівчина, що допіру затяго змалася з нею.
— Про мене! — відказав байдуже „індивідуаліст“ і заходився ретельно розчісувати бороду іребінцем.

„СПЕЦІАЛІСТ“

Станція Баришпіль. Геть осторонь самотів одинокий віз. Дядько, спокійнісінько хропів собі на возі й зовсім не турбувався пасажирами. Очунявши, він тямко озирнувся довкола, і аж тоді зажадав з мене... потрібну ціну. Довелося лагідненько погодитися з ним.

— Натє вам „віжки“ і паняйте собі потихеньку за людьми, а я, тимчасом, іще трохи подрімаю... До ранку репіжились у фільки... Та не лякайтесь, це такий „кінь“, що не понесе... А на „головній“ розбудить мене, непременно!

Мов зачарований, дивився я на цього заспаного фількаря... Такий ти, дядьку, такий... Далєбі, симпатичний!..

— Не хочете?... Не хочете й не треба!.. Скажіть, пожалуста, як це трудно подержати „віжки“ в руках?.. Но, Затируха!..

„Затируха“ мотнула порожньою шанькою, але ходи не наддала. Дядька це й трохи не злинувало — так, мабуть, і годилося чинити кожній розумній тварині, що злязся везти нетерплячого пасажира.

Проминули довлу алею, показалося село. Дядько перемів у собі потяг до сну, розгулявся і почав доволі охоче відповідати на мої запитання. Його обізнаність омадськими справами чимало дивувала мене. Не йнялося якось, щоб подібний йому запеклий ледар і пристрасний amator дурнички міг іще чимось цікавитись, опріч своїх копійчаних справуночків. Якої, однак, можна допуститися іноді помилки?

Говорили ми, звичайно, про колективізацію. Дядько, виявилось, передплачує газету, а тому не згірш першого - ліпшого радянського робітника тямить на вазі відсотків, як виразників досягнень на тому чи іншому фронті.

Баришпільський район, — говорить він без запинки, — колективізувався вже на 90%, а село Баришпіль на 80%. І то добре!.. Бо баришпільці більші комерсанти, аніж хлібороби...

— І так тепереньки заволнувався мужик, що й не второпав, що йому робити — і хочеться йому в колективі бути й не хочеться, ніби... Коби ж вам усі рівні та однакові були, а то один ледачий, а той хворий, а третій просто звик за чужою спиною сидіти... У того жінка, а в того діти не хотять...

— Що ж вони — випишують?..

— Які виписуються, а які знов устряють... А я сам подав заяву та мене громада одшила і якже мені обидно стало! Я, бачите, окрім землі, ще одну спеціальність маю — ганчірки на держторг ізбираю... Ганчірник, значить!.. Навіщо, кажуть, ти нам такий знадобився, раз ти не настоящий хлібороб, а більш спеціаліст?..

Мо воно й так! Кат його знає...? Та опісля того плюнув я на все, та тільки й знаю вам — п'ю, або сплю, або знечев'я у фільки граю, аж поки й обутріє... Ну, що ж мені робити, коли така політика настала?

— Ви помиляєтесь, дядьку, зовсім не така політика, тут очевидно, щось не так...

Дядько ніби уважно слухає мене, але пояснення мої, бачу, не переконують його. Громада криво образила його. Того більш, що саме цього року він хотів був зовсім покинути свою „спеціальність“. На ганчірку сутужно стало!.. Щоб одчититись від мене, дядько несподівано перебиває мене:

— Подивіться!.. Це тут колись панував генерал Трепов... Знаєте його?.. Губернатором, кажуть, був...

Знайомий, звичайно, з генералом не був, а читати про нього багато читав. „Патронов не жалеть“!.. Це розпорядження славновісного генерала знайшло місце в історії революційної боротьби і символізує собою найвищу міру жорстокості розсатанілої реакції. І не знав я цього!.. Виявляється, що Барішпіль був колись маєтність відважного воєнки.

Ой, жив же він тут, барбос!.. Цілий полк салдатів приводив із собою й розставляв їх навколо якомуні... Встає ранком — грають йому, лягає вечером — знову оркестра салдатецька, як не дусне від натути... Київське панство приїздило бавитись сюди... Фастонів цих та екіпажів — сила!.. І так усеньке літо, а на зиму — фур - фур на Москву!..

Тепер у чудовому генеральському маєткові міститься районний тубдиспансер.

— Лікував я тут свою дочку, що минулої осени віддалась.

— Ну й що ж?..

— Харашо лікують, пользительно... А генералові, мабуть, скучно без цього добра, як ви думаете?..

— Думаю, що дуже „скучно“!..

— Так і я думаю... Но, Затирка?.. Я вас просто до „готелю“ приставлю...

ЗУСТРІЧ ІЗ РОБІТНИЧОЮ БРИГАДОЮ

„Готель“ належить гrom. Любинському. Брудні, подрані „розкладушки“, тісно, незатишно і, напрочуд, непризгідно. І трохи не краще, ніж у кооперативній їдальні, але про це так, мимохідь.

Іх троє і всі вони з Києва. Т. т. Островський та Стучевський — робітники друкарні, а т. Колбовський бригадир над ними, — відповідальний робітник із Рудметалторгу. Хлопці щойно повернулись із зборів громади (увесь Барішпіль розбився на сім земгромад і в кожній громаді працює хтось з командированих робітників).

— Виписуються! — кидає знесилений Стучевський.

— Ми тут недавно, — нервує молодий, гарячий Миша Островський, — як робилося, що робилося, — не знаємо... Увесь час обходились місцевими силами, коли виявився „прорив“, тоді нас покликали... Головне, не орієнтуєшся відразу!.. І в моїй громаді деякі виписуються, а чого саме, убий, не збагну!..

— Не нервуйся, Мишко!.. — заспокоює Островського бригадир Колбовський. — Не так страшно!.. Візьми правильну лінію і стій на місці. Ось тобі приклад — з моєї громади виписалося сьогодні 30 господарств, а подало нових заяв — 50... Розумієш?..

— Ах, тобі щастить! — зідхає Островський — У тебе бідняцька громада,

а моя громада майже поспіль брала колись (року 1920) участь у повстанні — поспробуй, переконай їх! Волосся рву на собі, землю їм — ні їй ні!.. Які ж причини, питаю, тому, що ти виходиш із СОЗ'у?.. Жонка не хоче... Як один!.. Всі на жінок покликаються... На жінок та на пилу... Гіла, каже, у мене, як у колективі, так не можу робити... Вилікуємо, кажу, тебе і поставимо на ноги... Хоч і вилікуєте, а однак не робітник із мене у великому хазайстві... Що мені робити, Колбовський?.. Я не хочу, щоб у мене виписувалися...

— Не падай духом і роби діло — тільки й всього! За 35 — 40% я певний, а, на думку мою, і цього цілком досить за один рік. Чого непременно 100%?.. Хто це сказав, щоб увесь Барішпіль за рік колективізувався?.. 2500 господарств, 9500 га землі — це тобі не жарт!..

Колбовський пропонує мені піти з ним на загальні збори земгромади, — охоче даю свою згоду. Островський, повечерявши, піде на жіночі збори — кортить його побалакати, як він каже, по душам "із жінками, щоб виявити міру їхнього впливу на чоловіків".

Стучевський засинає над столом. На дивно. Вже тиждень, як він лягає о третій годині ночі, а встає о шостій — вигляд йому блідий, виснажений. З його СОЗ'у виписався якийсь десяток господарств, але й з цим він ніяк не може примиритися: значить, він, Стучевський, нездатний як слід переконати людей і довести їм всі вигоди колективного господарювання...

— Заснув?.. Ну, спочини!.. — каже Колбовський й навшпиньках виходить з кімнати. Те саме роблю й я.

КОМУНА ім. СТАЛІНА

Серед неогороженого ще двору комуни сплотився чималенький натовп людей. Чоловіка сорок селян — барішпільців оточило Тихона Піця, голову комуни, і ні за що не хотять пристати на його довод.

— Ні, Тихоне Ригоровичу, ти нам цього не кажи, це не резон!.. Ми знаємо твоє положення, але й ти не одвертайся від нас... Приймай!.. То нічого, що піде в тебе жити, ми й по куренях до осені перебудемо, щоб тільки ти в комуну нас приписав... А робити будемо, того і прийшли... Не сумнівайся!.. І жонки з охотою йдуть, бо вже різів по десять сюди забігали і все очима перелапали — які у вас корови, свині, як живете, як поводитесь з жінками... А тепер життя від них не стало! — Пішійся та й край!..

Ні, не так!.. У Тихона Піця свої господарчі пляни, порушити їх він не може. Як побудують хати, поставлять коровників іще зо два та свинарників обладнають, принаймні, на 200 свиней, тоді інша річ. Зараз про прийом і говорити немає чого. Взяти, приміром, землевпорядкування. Цієї весни комуна займає 420 га і вся земля при місці, а що робитимуть комунари з землею нових членів?.. Її ж треба буде прирізати до комуняського поля, а хіба весною виладає це робити?..

Кінець — кінцем, погодилися на тому, що рада комуни розгляне заяви і ухвалить постанову прийняти нових членів з осені. Пішли задоволені барішпільці, а Тихон Піць заходився показувати мені господарство комуни.

... Два трактори, робочих коней — 18... Корів сementальської породи 62, молодняка — 13, телят — 11... Свиней — льох расових — 4, звичайних — 33, кнурів — 2, поросят йоркширських — 19, метисів — 137...

... Баянс на 1/Х — 29 р. становив — 52.000 крб.

... Заклали 10 га саду й асигнували 75 т. крб. на житлове та господарче будівництво.

— Духом — каже Піць — не падаємо!.. Так і напишіть у вашій газеті!.. Комуна наша існує тільки з 1926 р., а вже одбою від селян немає — приймай!.. Усі знають, з чим починали працювати — було тільки двоє коней і 20 га засіву...

Верталися до Баришполя пізнього вечора. За всю дорогу жодного разу не згадав закоханий Степан ні про свою Лизавету, ні про її залятого батька. Розмова точилася навколо комуни. Смачний, ситий обід, що ним почастивали нас у комуні, становив головну тему нашої балачки.

— Слово чести, — запевняв мене Степан — вони, ці сталінці, добре живуть!.. А чого?.. Уміють хазайнувати, а до того ж і Тихон Піць не дурак... За таким головою можна на світі жити. Заперечувати Степанові у мене не було підстав.

ВИРОБНИЧА НАРАДА

... Бригадир Колбовський нервує. Бригадир Колбовський сливе щохвилини позирає на годинника. Сьогоднішній нараді бригадир Колбовський, висловлюючись офіційною мовою, надає вирішального значення. Ще тільки, боже мій! — чверть до шостої, а вже бригадир Колбовський, перемагаючи баришпільську грізюку, мчить до райвиконкому...

Стараюся не відстати від нього. Борсаюся, в'язну в батні, але не гублю його з ока. Ходити баришпільськими вулицями старожили радять непременно з кимось впарі. І, треба визнати, поради їхній не бракувало глузду. Справді, коли компанійною вашою бодай і не пощастить своєчасно схопити вас за чуба, то, принаймні, він знатиме, де шукати вас другого дня.

Одне слово, ми з бригадиром Колбовським поспішаємо на засідання поширеної виробничої наради. Але дарма!.. Сталася звичайна річ! Косарьов, завідувач райземвідділу скликав нараду. Йому ж, цьому Косарьову, випадало й головувати на ній. Але немає т. Косарьова!.. Ні в райпаркомі, ні в кооперації, ні вдома — загинув, шез раптом ініціатор і голова наради т. Косарьов!.. Аж о десятій годині дізналися ми випадково, що Косарьов поїхав до Воронькова (село за 14 км. від Баришполя) і повернеться не раніше, як за три дні.

Була вже десята година, коли т. Колбовський сів за стіл і відкрив нараду. У просторій залі засідань багатьом не вистачило місця, довелося розчинити навістіж двері і приточити довгий коридор до залі (звичайно, умовно!) На нараду прийшли всі голови та члени управ семи СОЗ'ів і двох старих артілів, а також зійшовся весь велелюдний бідняцький актив села. Очевидно, інакше й бути не могло. На порядку денному стояло тільки двоє питань:

1. Зміцнити досягнення в справі колективізації села й

2. Скласти для кожного СОЗ'у виробничий план, розглянути й затвердити ці плани і довести їх до кожного зокрема двору. Вирішити також, коли виходити колективно в поле.

Питання великої ваги. Нарада мала підсумувати наслідки всієї кампанії. Збори набрали поважного, урочистого вигляду. Тепер я цілком зрозумів, чому саме нервував Колбовський, але зрозуміти вчинок Косарьова мені чомусь ніяк не давалось.

Ухвалили вислухати спочатку доповіді голів СОЗ'ів та артілів, а потім уже перейти до обміркування практичних заходів.

Голова СОЗ'у 1-ої громади доповів, що із 168 господарств, що записалися до колективу, 75 виписалося, а решта господарств — 93 — і на мислі не має виходити з СОЗ'у, являючи собою міцне середняцько-бідняцьке ядро громади.

Якщо так, міркую собі, то це зовсім не зле. Досить і цих 93 господарств, щоб утворити добрий колектив. Де ж той „стихийний“ вихід із СОЗ'ів?.. Багато чув я про нього і в вагоні, і навіть від деякого з переляканих службовців райвиконкому.

Майже те саме й в колективі 3 громади. Записалося було 320 господарств, виписалося за цей час 126, лишилося в СОЗ'і — 194 господарства. Тов. Вишневський, голова СОЗ'у, далекий від панічного настрою. Кормів мало, це правда. Тимчасом відремонтували і як слід устаткували три стаїні. Коней, щоправда,

до купи не звели бо не стає паші. „Негарно — каже він — коли коні „читатимуть газети“ на пісному кормі, ба, опріч соломи, їм нічого дати, а дома якось кожний та прохарчує свою хвостяку“. Насіння усуспільнили й звезли до вимбарю 1.539 пудів, але його не вистачить на засів усього клину. Доведеться позичати насіння по багатших колективах.

На причинах виходу з колективу найдокладніше зупинився голова СОЗ'у 2 громади. Всі, як один, посилаються на жінок: — „Жінка не хоче, діти хворі“.

— Це ж безуміє настояще — обурюється він — перекладати все на жінок!.. Брехня!.. Інші так навмисне настренчують жонок, бо самому совісно перед товаришами!.. Боягузи!.. Ганчірки!..

Не провадили роботи серед жінок. Жінка легше, ніж чоловік, підпадає під вплив куркульської та попівської агітації. А настрої жінок відбивається на громадських справах, бо чоловіки нездатні іноді твердо виявляти свою волю.

— На жінку, товариші, слід звернути увагу! — закінчує свою доповідь голова СОЗ'у 2-ої громади.

Голова СОЗ'у 4-ої громади починає своє слово дещо несподіваною заявою: — Товариші, — каже він, — управа нашого СОЗ'у майже не снувала: один у ліс, а другий по дрова. Запис до колективу йшов самопливом. Ніхто ніякої роботи не провадив і ділом не інтересувався...

А скоро так, то ось і наслідки діяльності цієї управи, що майже не „снувала“! Записалось до колективу 180 господарств, а лишилося після виходу... 60.

Запитання, — що думає робити голова управи, щоб полагодити справу?

Відповідь — нічого!..

— Петро Шульга — комуніст чи ні?.. — Комуніст! — А чому ж він огинається поза колективом і не подає заяви?.. Чому комсомольці за своїх батьків приносять заяви про вихід із колективу?.. Який же це приклад для селянства?..

Справи 4-ої громади кепські. І хто ж тому винен?.. — Комуніст Петро Шульга. Так думає голова управи. На жаль, ніхто йому не заперечує, навіть сам Петро Шульга, що бере участь в нараді.

Прислухаючись, раптом пригадує дівчину, що їхала в однім з мною вагоні і обурювалася з господарювання якоїсь артіль. Вона, виявляється, не збрехала і не перебільшила своїх обвинувачень.

Голова артілі ім. Молотова, що ладнається перейти на статут комуні, не встиг іще і пари слів вимовити, як його вже закидали глузливими запитаннями:

— Не бузи там!.. Ти скажи нам краще, як ви примудрилися 50 гектарів віки згноїти на полі?.. Тільки не бреші!.. А де ваша картопля?.. Здається, було у вас її так само 50 га?.. Морква мабуть й досі в землі стирчить?.. Теж хазяїни!.. А ще Молотова собі в назву взяли!..

Голова артілі всіяко виправдується. Віку навмисне не косили до глибокої осені, надолужуючи того, щоб вона достигла на зерно, а тут ударили дощі... Морква, мабуть, пропала, бо насіння погане дали, а 50 га картоплі загинуло від граду.

— Бреші, хто тобі повірить!.. Паліччям би вас, господарників таких нещасних!..

Обмірковували доповіді до 12 години ночі, не раз і не два згадували в різних варіаціях імена Мушинського, Ольги Злочевської та Стефановича. Їхня колективізаторська „робота“ відбилася на всій кампанії і неабияк пошкодила її. Перепало й на адресу кооперації, що неправильно плянувала постачання реманенту для СОЗ'ів. Сьомій, приміром, громаді дали наряд на 2 ланцюгові борони та на 2 культиватори, а борін та культиваторів мав колектив так багато, що їх вистачило б іще на два колективи.

Нараду закрити Колбовський аж о 2 годині ночі. Плян виходу на степ детально обмірковували і ухвалили за 3 дні вирушити на поле. Бригадир Колбовський, стрибаючи через рови та калюжі, позіхає й в голос мріє про сон.

А я?... Спочинок не приваблює мене. Я міркую про те, як би завтра вирушити мені по комунах. Слово честі, я певний того, що вони більше промовлять мені, ніж будьяка нарада в районному центрі.

УДОВА ДРАННИКОВА

Десята година вечора, вертаю́сь додому після огляду артілі ім. Петровського, організованої з єврейської бідноти. Посеред спустілого двору райвиконкому, навколо газового ліхтаря, помічаю, самотіє гурт чоловіків. Дивно, так пізно, а вони ще й досі не вгамувалися?... Прямую до ліхтаря. В центрі живого кола, спершись на грубий стовп, стоїть жінка — вона розповідає, а її з напруженою увагою слухають. Мужчини слухають жінку... Розумієте?... Ні реготу, ні звичайних жартів, ні дотечних реплік — жінка панує над чоловіками.

— Хто ця жінка? — запитую я заднього, смикнувши його за полу.

— Це, — пошепки відповідає він мені — вдова Дранникова, активістка, чоловік її шведь був... На сороковому році ліквідувала вона неписьменність свою і стоїть нині на чолі жіноцтва цілого району... Найвидатніша кооператорка, запеклий борець за колективізацію... Прислухаю́сь...

Офіційні зводки, широкі простирадла добре розлінованих відомостей, доповідні записки на десятки аркушах цигаркового паперу... І не тільки це!.. Чув я доповіді п'ятьох відповідальних робітників і мав довгу розмову з самим завідувачем земвідділу... І що ж?

Нічого!.. Після всього цього ще більше туману й плутанини в голові. У доповідях — „вода“, в простирадлах — числа, в записках „вода“ й числа!.. В чім річ?... Чим пояснити раптову зміну настрою серед нас, що записалися були до колективів?... Нехай десь перегнули палицю й поведилися не так, як слід!.. Та не може ж статися, щоб якісь там два - три головотеси зруйнували таку велику справу!..

Офіційні доповіді та добре написані записки відповіді на ці запитання не давали. Широю шкодою даремно згаяного часу. Чому я раніше не зустрівся з удовою Дранниковою?... Ось що вона каже:

— Ви ж примічали, хлопці — увесь бідняк іде до колективу, а чого він іде туди? — Не може не йти, бо йому є пряма вигода робити колективно!.. Пишеться до колективу й частина середняків, тільки справжніх середняків, а „головний“ середняк одскакує... Чому?..

— У цього головного середняка, як ви знаєте, хата під бляхою, годовані свині, ситі коні й добрий віз. Що йому?... Заколов кабана, або в сусіді купив і гайда вночі ліском до Києва — купив за сто, а продав за триста... Чого ж йому писатися до колективу, коли він спекулянтотом став?..

— Оцей головний середняк і по сіларадах був засів і хотів дискувати, а получилось розчарування, бо ми отямилися і своєчасно кишнули його звідти... Прямий шлях такому „середнякові“ до куркуля!..

— Кум, брат, сват!.. Знаєте ж, як на селі! Всі переродичилися, один одному кум чи сват... Куркуль гавкнув нишком, а підкуркульник сватові - біднякові шепнув, а той кумові, братові — і пішло ходити!..

— Дурні ви!.. пускає чутки куркуль! — Не ви нас розкуркулюєте, а буржуазія!.. Це вона нарочито так робить, щоб вас запетляти, щоб вам виходу не було... А ви й повірили?... Дурні!.. Це одна махінація й тільки!..

Отакий абсурд!.. Але куркульня ні перед чим не зупинилася, щоб тільки спантеличити бідняка. Почали хитатися. Виписався „головний“ середняк, а на бідняка натурально, острах напав. Справді, раз „головний“ виписався, мавши свої коні й реманент, то що ж мусів робити бідняк із своєю шакапиною?... І почався розгара!..

Кинулась активістка Дранникова по хатах умовляти жінок і добитись, як вона каже — „істинної правди“.

— Другого дня приходять до мене бабочки і приносять мені заяви. Ми перedomали, кажуть, хочемо бути в масі, забори, Дранникова, наші заяви й порви їх. А мені так приємно стало, що ледве була не заплакала.. Йй право!..

Годі. Мені цілком розвиднилось. Доповіді, числа, зведення — нісенітниця Розповідь широй й розумної людини над усе. Бачу я „головного“ середняка, стовпю перед розгубленим, спантеличеним бідняком..

„Готель“ Левінського. Прощаюсь з бригадою Колбовського: на світанку я подамся до Баришівки.

ПЕРШИЙ РАЙОННИЙ ЗЛІТ КОЛГОСПІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Театр, сказали мені, на майдані при сільбуді. Знайти його, справді, було зовсім нетрудно, бо іншої, показнішої будівлі у Баришівці не було.

Молоді з'їхалося найменше чоловіка триста. У театрі ніде було яблукові впасти. Сяк - так продираюсь кріз натовп і сідаю на задній лаві. Мої сусіди — комсомолец із книжкою на колінях (А. Доде — „Сафо“: яка розумна довбешка постає в радянські бібліотеки таке читання?) і підстаркуватий чоловік на підпитку. Коли якийсь із молодих, нестриманих промовців, забувши всяку гречність, починає надто гостро висловлюватись на адресу куркуля, тоді вищепарений хмільний чоловік нахиляється до мене й шепотить мені на вухо неслух'яним язиком:

— Кругом куркуль нещасний винний!.. Куркуля того давно вже без перцю згамкали, а воно тобі — куркуль, куркуль! Аж слухати противно!

На трибуні червоноармієць підшефного полка. Потреба нещадної боротьби з куркульським та підкуркульським елементом становить головну тему його довгої промови.

— Куркуль, товариші, надзвичайно впертий! Його трудно чимось залякати. Невдовзі ми виявили й заарештували куркуля з колишніх жандарів... І що ви собі думаєте?.. Провадимо його селом, а він знай собі „боже царя“ горланить!.. Нарвмисне, проклятий!..

Тут мій підстаркуватий сусід напідпитку зривається, мов несамовитий, з ослоно й починає галасливо вимагати собі слова, щоб спростувати „брехню отого молокососа“. Але троє юнаків підхоплюють його мовчки під руки і лагідненько виставляють за двері.

Спасибі вам, хлопці! Тепер мені ніхто не заважатиме слухати ваших палких промов.

— Молодь!.. За більшовицьку сівбу, за зміцнення колгоспів — вперед!

Гасло такого змісту протяглося вповодж усієї стіни, цим же гаслом кінчить промову представниця київської швальної фабрики. Слідком за нею слово собі збирає Ганна Волошинова, тринадцятилітня піонерка.

— Що зробив наш загін? — запитанням цим починає свою промову тов. Ганна. — А ось що він зробив!.. Зробили й поставили шпаківень 200, зібрали залізного брухту 2 вагони, перечистили зерна 2.300 пудів...

— Хай же зникнуть усі перешкоди в колгоспному будівництві!

Молодь встає. Під радісні вигуки й гучні оплески т. Ганна йде з трибуни і по-важно сідає на своєму місці за столом президії.

— Боротись за класову чистоту колгоспів!.. Повернутися обличчям до колгоспів і раз назавжди покінчити з куркульською агітацією... Ярвий клин треба засіяти до останнього сажня..

— Це — проект резолюції наради. Оголосила його знайома мені дівчина в неймовірно великих чоботях.

— Хто за?..

Залю одразу підводиться на ноги:

— Всі за!..

Нарада скінчилася.

Дівчина в чоботях... Дівчина в чоботях іще раз промайнула повз мене і зникла за дверима.

„ВІЛЬНИЙ КОЗАК“

Сьогодні мені не абияк пайдить: на світі не без добрих людей! Як це добре! Стаю обіч шляху й чекаю, поки віз порівняється зо мною.

Мов та цягачка новенький віз; у запряжці добра, сита кобилиця, поруч неї виграє припнутий обротьюкою лошак. Повертаються з базарю. На обох однакові червоні кожухи з чорною облямівкою. Сидять один до одного спиною — немов би посварились. Дідок вирізує шийку на новому пужалні, а бабуся обережно, обома руками, тримає велику макітру на колінях. Поспробую!..

— Чи не підвезли б ви мене діду?..

Помилка!.. На світі може й не без добрих людей, але цей дідусь якраз не належить до категорії тих милих істот. Навіть очима не скинув він на мене. Не розізнаючись над пужалном, дідок стиха чмокнув губами. Кобилиця рухнула вухами, зиркнула на хазяїна й затрюхикала важкою, лінкуватою ходою.

— Я б вам чимось приплатився, діду!..

Кобила знай собі трюхикала, дід уважливо стругав пужално, а я... я хортюгнався за возом. І тільки тоді, коли „приплата“ моя добігла двох карбованців, старий милостиво гукнув мені:

— Та чіпляйтесь уже!.. Куди вас дінеш?.. Мабуть таки ноги дуже натрудили?..

Яка дивна людяність! Діда непокоять мої ноги. Дідусь щиро розплутує мене і турбується мною, мов рідним. Славний, чулий дідок! Мене, справді, болять ноги, бо я одшмагав уже дванадцять кілометрів.

— Сідайте ж!.. Сідайте, бо ви зовсім пристали.

Каналія!.. Однією рукою він закликав мене сідати на воза, а другою непомітно ворухив віжками — кобила щораз прибавляла ходи. Але брешеш, ізуйте, старий, я не відстану від тебе й таки сяду на воза! Мене вже не так приваблює спочинок, як кортить ба поруч тебе посидіти.

Догнав, зрештою, воза. Дідок посунувся, прибрав поли свого пухнатого кожуха і запропонував мені сідати... на шворні в задку.

— Ви, часом, не яврейчик будете?..

— Ні, діду, а що?..

— Хм... Нічого... Похожі дуже, аж не йметься!..

Дідок осміхнувся і знов припав до свого вузлуватого пужална. Мовчимо. Спостерігаючи старого, я помічаю, що йому кортить іще про щось поспитати мене, але притаманна йому „хахляцький“ вдачі обачність стоїть йому на заваді.

Придивляюся до крем'язного, опецькуватого діда. Останній з „могиканів“, останній з тих хитро-мудрих „розпроканалій мужичков“, що скуповували колись селянські наділи, пишалися прирелєвими чумарками, гойдалися в ресорних тачанках і загрожували виснаженням дідицям перемогою на щорічних земських зборах. Як він чудово зберігся, цей коштовний експонат!..

— А може ви з товаришів — з комуністів?..

Не витримав, сердега!.. Щоправда, від першого запитання минуло, принаймні, півгодини. Коротенько пояснюю допитливому дідові, хто я такий є, і чому саме вирушив мандрувати селами.

— Описуєте, значить?.. Пишите газети там та книжки?.. Так... так... Хороше діло, розумне — колективізація... Та тільки наші мужики повиписувалися назад... Чому? — цікавлюся.

— Хто його зна!.. Більше того, що не звесно. Записались були, а потім давай

розбирати коні... Активісти, що без коней, ті пооставались... А чим оратимуть — не звесно?..

— А самі ви, діду, в колективі чи ні?..

— Я - а - а...

Відклавши пужално на бік, дідок висякав носа, зиркнув на кобилу, а потім того повернувся до мене.

— Кобила не дозволяє... При такій кобилі, який з мене активіст?.. А саме-головне так це ось що — ми козаки, вільні козаки Полтавської губернії... Револуція приїздила наше село до свого району... Тому й повиписувались!

— Тому що козаки, якби то?..

— Авжеж!.. Бо ще за Катерини - цариці дано нам повну волю й свободу, то хто ж має право повертати нас у кріпацтво?..

Що таке?.. Сміється він з мене, чи справді вбачає якийсь глузд у своєму чужеродному аргументі?.. Кріпацтво, вільні козаки, Катерина... Слово честі, дідок починає подобатись мені!

Скільки треба скупчити в собі невимірної глупоти померлих поколінь, щоб знайти будьяку аналогію проміж колективізацією і кріпацтвом?.. Старий, талановитий комік!..

— А ще й те я вам скажу, — несподівано втручається в розмову бабуся з макітрою, — навіщо вони старих бабів зачіпають?

Хто ці невідомі „вони“, я догадуюсь, але ніяк не збагну, чого їм приспічило зачіпати старих бабів?..

— А якже! — пояснює мені бабуся. — Такі чутки ходять, що всіх старих бабів понад шістдесят років варитимуть на мило...

Чули ви щось подібне?.. Усіх старих бабів, що запишуться до колективу, варитимуть на мило... Щось вроді того, що двадцятилітніх дівчат, вагою до п'яти пудів одвозитимуть до Китаю... Умри, Аркадіє!..

Не стримуюсь, починаю голосно реготати. Дід насупився, а бабуся роззявила рота.

— Макітру впустиш!.. — цикнув на неї дід. Здивилась!

— Здивилась! — огризлась баба — А мо й не будуть варити?..

— Мовчи стара!.. От ви — звертається до мене дідок, — кажете — колективізація... ха - ра - шо!.. А візьмімо з другого боку, візьмімо те, що мені, допустимо невігідно робити в колективі, що тоді?.. Може я позаколективом вашим більше ползи дам государству, ніж усі разом колективці?.. От, допустімо так...

Доводи дідові дуже нескладні. Мав він колись чималенький шмат земельки, було в нього й не без воликів добрих та коників баских. Звичайно, до революції, а потому, як сталася „цзя“ революція, посадили на норму. Ну, от обробляв він землю. Куди зерно давав?.. Державі здавав. І державі вистачало і сам голодом не пух. Яка різниця?.. Дайте йому зараз землі і він увесь урожай до державного чи там кооперативного вимбарю здаватиме... Не треба й колективів!..

— І багато ж було у вас земельки, діду?..

— Було трохи... А тепер до куркулів записали і, мабуть, із села виживуть... А поспитати б, за що?.. За те, що на сході про волю козацьку згадав... Не правяться їм, що я вільний козак!.. Совецька власть не любить Катерини - цариці...

Правда, діду, не любить радянська влада Катерини - цариці... Але годі, обридло!.. До села лишилося ще кілометрів зо три. Волю я встати й дійти пішки до комуни. Не попереджаючи діда, схоплююсь нараз із воза.

— Прощайте, вільний козаче!.. Козакуйте там!..

— Тпру, гніда!.. А гроші ж як?..

Заховавши в кишеню два карбованці, дід, не червоніючи, каже мені з докором:

— Слід би накинути ще хоч з полтинника...

Ви розумієте мене?.. Мовчки повертаюсь і прямую до села навпростець.

СКОПЕЦЬКА КОМУНА — ЗАПОВІТ ЛЕНІНА

Контора комуни. Москаленкові, голові комуни, ніколи. Під його головуванням в конторі відбувається засідання ради комуни. Тяга до комуни неймовірна. Щось більш сотні подано заяв від селян округних сіл і всі їх треба непременно сьогодні ж розглянути. Не пізніше, як за тиждень, почнеться сієвка. Нові члени комуни повинні вже будуть взяти участь в роботі. Наслідки сьогоднішньої наради помітно відіб'ються на господарчих плянах комуни. Насамперед, коштом прирізків нормової землі нових членів, посівна площа комуни з 600 га збільшиться до 1000 га. Отож, рада комуни не тільки розгляне заяви, а ще й обміркує зміни виробничих плянів. На жаль, Москаленко такий зайнятий, що навряд чи випаде йому нагода бачитись сьогодні зо мною.

— Я до вас прикомандирую т. Кулика — він вам все покаже й розкаже про нашу комуну, не згірше за мене. Ходімо!..

Знаходимо т. Кулика в товаристві кількох червоноармійців шефського полка. Познайомивши нас, Москаленко хутко вертається до контори. Я, розуміється, не протестую — з мене досить і одного тов. Кулика.

Сухорлявий, моторний юнак, при ході помітно припадає на ліву ногу. Десь вже я бачив його, але де саме?.. Пригадую. Баришівка, сельбуд, районний зліт колгоспівської молоді... Так, це він!.. Це той молодий промовець, що довго й барвисто розповідав з трибуни про життя якоїсь комуни.

Розумію. Виходить, що саме Скопецька комуна і є та комуна, що в ній кожен комунар має себе ліпше за доброго середняка - індивідуаліста. Та, принаймні, запевняв збори молодий промовець!

— Подивитесь, побачите... — скромно відповів т. Кулик на мій натяк про районний зліт молоді.

Не заперечую. Того, власне, я й забився сюди, перемігши на своєму шляху зустріч із „вільним козаком“.

З цього приведу, гадаю, свого часу хтось висловить свою компетентну думку. Щодо мене особисто, то признаюся — я пристрасний прихильник історії. Історія організації й поступ розвитку наших комун цікавили і цікавлять мене над усе. За ці два роки довелося мені одвідати щось до десяти комун, і не траплялося мені такої комуни, щоб історія її зростання й розвитку була цілком тотожняя з історією якоїсь іншої комуни. Кожна комуна мала своє відмінне історичне обличчя. Тільки економічні властивості даної округи та її роля в громадянській війні ріднили проміж себе комуни і надавали процесам їхнього розвитку деяких спільних рис.

В Баришівському районі не одна лише скопецька комуна. Є тут іще комуни. Але скопецька комуна — відмінна комуна, не подібна на інші. Заснували її року 1924 виключно комсомольці села Скопців. Щоправда, один із найголовніших фундаторів — Ясинський Іран, — був галичанин. Тепер, звичайно, в комуні не одні лише комсомольці. Чимало сплигло води відтоді, та, дивна річ, юнацький дух, дух завзятого й жаги до борні й перемоги ще й досі не вивітрився з серця комуни. Старі, бородаті комунари свято хоронять традиції своїх безвусих попередників і перебування своє в комуні не зводять до культу доброго боршу й пари юхюв'ячих чобіт.

Простора, затишна хата на троє вікон. На вікнах фіранки, горшки з якимись павичами, а стіни уквітчані портретами проводирів. Поруч Тараса Шевченка грає на своєму бойовому коні Ворошилов — обидва портрети зашито одним вишиваним рушником. На дощатій канапі спочиває шестидесятилітній Купріян Шамшур.

— Наш ріл'ник, садівник і перший, після комсомольців, організатор комуни... Подав заяву про вступ до партії...

— Подати подав — схоплюється з канапи Купріян Шамшур, — а чи приїмете ж старого?.. Скудно, знаєте, — повертається він до мене — без партії...

— Приймемо, діду Купріяне! — заспокоює діда т. Кулик.

— Абижто!

В розмові з старим комунаром цікавлюсь побутом комуні. Дід охоче ілюструє перед мною доволі цікаву подію, що сталася в його власній родині.

Старому пощастило — у нього аж п'ять дочок і жодного сина. Така — сміється він — пайда мені в житті! Дві ще малі, а трьох заміж видав. Усі три зяті живуть покищо в його хаті. І заманись раптом одному з наймолодших зятів на село, на власне хазяйство. Умовляв, доводив — не слухається. Що ж з тобою робити? Іди, хазяйнуй на власному хазяйстві, коли ти такий власник! Вибралась і дочка з ним на село. Не з великою, правда, охотою, а проте пішла, — чоловік, бач, спокусив. Ідуть, діти, хазяйнують!.. Чи довго ж тільки хазяйнуватимете?..

— І що ви собі думаєте, товаришу?.. Хазяйнують вони тиждень, другий, а я все позираю — чи не видко моїх індивідуалістів?.. Коли так, минув ще тиждень — приходять... Розумієте, обидвое приходять і падають на коліна — прийміть, тату, не можемо ми на селі. Ну, кажу, ідуть тепер та просіть увесь колектив, бо не моя сила вас прийняти, раз ви самі покинули комуно... Прийняли, згичайно, сміха було!..

Рипнули двері. До хати увійшли вродлива молодичка. Шамшур замовк і показав мені на неї сміючкими очима. Ага! Так оце й є та безталанна „індивідуалістка“, що по трьох тижнях раювання на власному господарстві повернулася до комуни?.. Слід думати, що вже вдруге не наважиться вона шукати щастя поза комуною — має жінка добрий досвід!

Виявляється, що за сім кілометрів звідси комуна має ще свій хутір, де живе частина комунарів і годується робоча худоба. Хутір той передбачається з часом поширити, обладнати відповідними будовами і перетворити його на рілню базу. Справа в тім, що колектив сусіднього села, одбивши землю понад самою комуною, утворив черезмежицю і відкинув комунське поле засім кілометрів од головного осередку комуни...

Явище, це треба зазначити, природне сливе всім комунам, де мені довелося бути. Досить всього — худоби, реманенту, насіння, землі, але бракує житлових та господарчих будов, щоб охопити всі потреби комуни. Так і тут. частина комунарів живе в комуні, а частина по своїх хатах та по хатах з неподільного фонду (фонфіскованих у куркульні). Зараз в комуні до 500 ідців, а згодом число їх має подвоїтись. Тому то рада комуни вишукує загоди способів, щоб восени розпочати капітальну перебудову комуни.